

TARTALOMJEGYZÉK

HEGEDŰS ELEMÉR: Elhunyt Molnár László (1924–2012)	287
---	-----

HÁZI JENŐ, SOPRONI TUDÓS FŐLEVÉLTÁROSA

TÓTH IMRE: Házi Jenő évszázada	289
DOMINKOVITS PÉTER: Házi Jenő főlevéltáros, a közéleti ember	292
HORVÁTH RICHÁRD: Házi Jenő szerepe a magyar középkorkutatásban	299
VAJK ÁDÁM: Házi Jenő egyháztörténeti munkássága	304
H. NÉMETH ISTVÁN: Házi Jenő várostörténeti munkássága	310
KATONA CSABA: „Én szívesen dolgoztam a Társulat érdekében...” Házi Jenő és a Magyar Történelmi Társulat 1932. évi soproni vándorgyűlése	318
KÖVÉR ANDRÁS: Házi Jenő és a zsidóság kapcsolata	330
NOVOTNY-TÖRÖK KATALIN: Házi Jenő, a magánember – az unoka visszaemlékezései tükrében	337

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA: Egy tudós és családjának élete a két háború közti Sopronban. Beszélgetés Törökné Házi Máriával és Novotny-Török Katalinnal	348
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

D. SZAKÁCS ANITA: Sopron város bírósági jegyzőkönyveinek regesztái III, 1570–1579. Sopron, 2011. (ism. Géra Eleonóra)	365
NÉMETH JÁNOS: Buchstabengebrauch in der Ödenburger Kanzleischriftlichkeit vom 16. bis zum 18. Jahrhundert (1510–1800) Frankfurt am Main, 2012. (ism. Bariska István)	368
HORVÁTH GYÖZÖ: Páli. Páli, 2010 (ism. Néma Sándor)	372
CSAPODY TAMÁS: Bori munkaszolgálatosok. Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből. Budapest, 2011. (ism. Csekő Ernő)	374
SZALAY BALÁZS: Csorna 1956-ban, Győr, 2012. (ism. Áldozó István)	381

***

Szerkesztőségi kiegészítés Domonkos Ottónak a Soproni Szemle 2012. évi 3. számában megjelent cikkéhez	383
---	-----

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szen-
de

ELEMÉR HEGEDŰS: Zum Gedenken an László Molnár (1924–2012)	287
---	-----

JENŐ HÁZI, DER WISSENSCHAFTLER UND OBERARCHIVAR VON SOPRON

IMRE TÓTH: Das Jahrhundert von Jenő Házi	289
PÉTER DOMINKOVITS: Der Oberarchivar Jenő Házi, ein Mann des öffentlichen Lebens .	292
RICHÁRD HORVÁTH: Die Rolle von Jenő Házi in der ungarischen Mittelalterforschung	299
ÁDÁM VAJK: Die Tätigkeit von Jenő Házi in der Kirchengeschichte	304
ISTVÁN H. NÉMETH: Die Tätigkeit von Jenő Házi in der Stadtgeschichte	310
CSABA KATONA: „Ich arbeitete gerne im Interesse der Gesellschaft...“ Jenő Házi und die Soproner Wandertagung der Ungarischen Historischen Gesellschaft 1932	318
ANDRÁS KÖVÉR: Jenő Házi und seine Beziehung zum Judentum	330
KATALIN NOVOTNY-TÖRÖK: Jenő Házi als Privatmann im Spiegel der Erinnerungen seiner Enkelin	337

ÖDENBURGER PORTRÄTS

ÉVA TURBULY: Das Leben eines Wissenschaftlers und seiner Familie in Sopron zwischen den zwei Weltkriegen. Ein Gespräch mit Mária Török-Házi und Ka- talin Novotny-Török	348
---	-----

BÜCHERSCHAU

ELEONÓRA GÉRA: Anita D. Szakács: Regesten der Gerichtsprotokolle der Stadt Sopron III, 1570–1579. Sopron, 2011.....	365
ISTVÁN BARISKA: János Németh: Buchstabengebrauch in der Ödenburger Kanzleischriftlichkeit vom 16. bis zum 18. Jahrhundert (1510–1800) Frankfurt am Main, 2012	368
SÁNDOR NÉMA: Győző Horváth: Páli. Páli, 2010	372
ERNŐ CSEKŐ: Tamás Csapody: Arbeitsdienstler in Bor. Ein Kapitel aus der Geschichte des Borer Arbeitsdienstes. Budapest, 2011	374
ISTVÁN ÁLDOZÓ: Balázs Szalay: Csorna im Jahre 1956. Győr, 2012	381

MITTEILUNG

Ergänzung der Redaktion zur Studie von Otto Domonkos (erschieden in Soproni Szemle 2012/3)	383
---	-----

Örökre eltávozott közülünk 2012. október 11-én Molnár László gyémántdiplomás bányamérnök, a Központi Bányászati Múzeum egykori igazgatója, Sopron város Pro Urbe díjas polgára, a helytörténész, a honvéd hagyományok egyik őrzője, mindenekelőtt a katona, a nyugállományú alezredes. Tudtuk, hogy beteg, nehezen mozog, orvosi kezelésre szorul, de vártuk, reméltük, újra visszatér, az előadásokon, beszélgetéseken hozzászól, kiegészít, felhívja a figyelmet más szempontokra is. Szikár alakja, kedélyes egyénisége része volt városunknak, szinte mindenkit ismert és Őt is mindenki ismerte.

Molnár László 1924. június 15-én Zalaegerszegen született, erdélyi származású apját 1931-ben helyezték át Sopronba, rendőrfelügyelő beosztásba. Katona akart lenni, ezért jelentkezett a II. Rákóczi Ferenc katonai főreáliskolába, ahol sikeres felvételi vizsga után kezdte meg tanulmányait 1938–1942 között. Az érettségi után a Ludovika Akadémián tanult 1942–1944-ben. Gyalogos tisztként, hadnagyi rendfokozatba avatták fel 1944. augusztus 20-án Körmenten, az utolsó végzős Ludovikások között. Zomborba vezényelték, majd indult a frontra, ahol 1944. október 6-án megsebesült, ezért alakulatához 1945 tavaszán tért vissza. A Nagyvárad környéki védelmi harcok után Ausztriába vonultak vissza, ott angol fogságba került. Klagenfurtból tért vissza Ma-gyarországra, katonai tevékenységét az Igazoló Bizottság elfogadta, de a hadseregből elbocsátották.

Katona volt, szívében lelkében továbbra is katona maradt; aki felvette a tisztii egyenruhát, térképet rajzolt saját alakulatáról, szakaszt, századot vezényelt, érezte a fegyverolaj illatát; soha nem felejt el hol tanult, milyen iskolát végzett. A további életében ez a motívum kísérte. Beiratkozott az egyetemre, bányamérnöki karra, ahol jó eredménnyel végzett. 1951. szeptember 11-én kapta meg a diplomáját. Dolgozott Brennbergbányán, Tatabányán, Oroszlányban, majd 1953-ban Várpalotára nevezték ki bányavezetői beosztásba. Várpalotáról 1956-ban elbocsátották, ezt követően 1958 tavaszán katonai rendfokozatától is megfosztották, honvéddé fokozták le. A Nógrád megyei szénbányánál tudott elhelyezkedni. A mérnöki beosztásokban fokozatosan haladt előre, megszerezte 1961–1964 között az ipari gazdasági szakmérnöki oklevelet, tervezési főmérnöké nevezték ki. Sopronba újra 1975-ben érkezett, amikor megbízást kapott a Központi Bányászati Múzeum igazgatói tisztére. Ez időtől kezdve nagy munkát végzett. Irányította a rekonstrukciós építkezést, szervezte a gyűjtőmunkát, a feldolgozást, a kiállításokat, tanulmányokat publikált.

Sopronnak közéleti személyisége lett, tagja volt a Bányászati Egyesület vezetőségének, alelnöke a TIT Sopron városi szervezetének, elnöke a Honvéd Hagyományörző Egyesület soproni részlegének, tagja a Soproni Városszépítő

Egyesületnek, és a Soproni Szemle Szerkesztőbizottságának. Kezdeményezte és szervezte a sopron-bánfalvi katonai (hősi) temető rendbetételét. Együttműködött a Német Hadisírgondozó Szövetséggel, tevékenységének elismerésül megkapta tőlük az „Ezüst tű” kitüntetést.

A Honvédelmi Minisztérium felülvizsgálta korábbi határozatait, visszakarta rendfokozatát. 1995. március 3-án őrnagyi, majd 1998. október 2-án alezredesi rendfokozatba léptették elő. Nyugdíjba 1999-ben vonult, 55 év szolgálati idővel. Munkáját a város „Pro Urbe” díjjal (1998), „Sopronért” díjjal (2004) ismerte el. A Honvédelmi Minisztériumtól a „Honvédelemért” kitüntető cím (1995), az „Aranykor” kitüntető cím (2008) kitüntetések kaptak. Számos nívódíj, emlékérem, oklevél méltatja életútját.

Élete utolsó éveiben elkészítette munkásságának bibliográfiáját. Az 56 oldalas anyag megjelent könyveinek, könyvrészleteinek (58), folyóiratokban megjelent tanulmányainak (179), napilapokban megjelent cikkeinek (73), nem nyilvános tanulmányainak, szakvéleményeinek (34) tárgyát, megjelenési idejét, helyét tartalmazza.

Molnár László életének sok nehéz pillanata volt, melyen átsegítette hite. Élete végéig megőrizte a „Rákóczista”, a „Ludovikás” szellemet, ápolta, terjesztette a katonai hagyományokat. Emlékezett és emlékeztetett a múltra. Tudta, hogy

ennek ismerete nélkül nincs jövő. Halála Sopron városnak, a katonai hagyományok őrzőinek nagy vesztesége.

HÁZI JENŐ, SOPRON TUDÓS FŐLEVÉLTÁROSA

TÓTH IMRE | Házi Jenő évszázada

Házi Jenő, a Soproni Városi levéltár főlevéltárnoka, hatvan évvel a soproni népszavazás után úgy emlékezett a katolikus konvent hallgatósága előtt, hogy 1921-ben hárman voltak, akik nem szüntek meg reménykedni a jövőben: Thurner Mihály polgármester, Ringhofer Mihály városi számvevőségi tisztviselő, és ő maga. A historizáló és nosztalgikus ihletettségű kijelentés konkrét érvényessége megkérdőjelezhető, de a mélyén rejlő állítás igazságát aligha lehet elvitathatni. 1921-ben, de mondhatnánk, hogy a férfiak tömegeit mundérba bújtató, frontokra parancsoló, emberek százezreit pusztító, területvesztést, káoszt és nyomort hozó, totalitárius gyakorlatokat megvalósító 20. században igen keveseknek adatott meg, hogy alappal reménykedjen a jövő jobbra fordulásában.

Köztörténeti közhely, hogy ez a 20. század nem a századelőn kezdődött. Az Osztrák–Magyar Monarchia, benne Magyarország fejlődési dinamikája csökkent ugyan, de az ország számára páratlan modernizációt hozó régi század mélyen „belenyúlt” az újba. Ahogy azonban az ország addigi növekedési üteme lassult, Sopron fejlődése is megtorpant, az új század banksöddel, ürülő városi büdzsével köszöntött az itt élőkre. A hirtelen elrugaszkodás, ami a nyolcvanas–kilencvenes évek Magyarországot jellemezte, bizonytalanságot is keltett a századvég gazdasági politikai, – társadalmi és kulturális közegében. A sűrűsödő botrányok, panamák, paradox módon a növekedés szimptomái voltak, melyek a századforduló táján Sopronon kívül más városokat is elértek. A mindig óvatos és az ellenzékiségtől távol álló Sopron című napilap tárgyyszerűen, de nem minden érzelem nélkül fogalmazta meg akkoriban, hogy „Sopron már nem gazdag és bőségben úszó város többé, mely egykor az egész Dunántúl kereskedelmét és iparát dominálta. Szomszédságunkban friss, élelmes városok emelkedtek fel, hirtelen fejlődéssel s váltak egy-egy nagyobb vidék központjává.”

A századforduló problémáit a háború utáni kül- és belviszonyok tovább mélyítették. Sopronra nézve nagyon hátrányos következménnyel járt, hogy a világháború végén megindult az Osztrák–Magyar Monarchia – nagyhatalmak által támogatott – szétszabdálása. 1918. november 12-én az önálló német-osztrák állam ideiglenes nemzet-gyűlése egyhangúan kikiáltotta a Német-Ausztriai Köztársaságot. Az osztrák sietség legfőbb oka az előremenekülés volt, azaz, hogy

ezzel a lépéssel megelőzzék a többi utódállam megalakulását, és időben kijelöljék Német-Ausztria jövőbeli államterületét. A reménybeli államhatárok magukba foglalták a magyar királyság határ menti megyéinek egy részét, azaz Nyugat-Magyarország egyes területeit is. A nyugati határszél egy részét az Ausztriára és Magyarországra kényszerített békeszerződések hosszú, kacsaringós diplomáciai tárgyalások után elszakították az országtól. A hasonló sorsra jutott országrészek közül a nyugati volt az egyetlen terület, mely nem állt a szomszédos utódállamok megszállása alatt. Ez a tény némi manőverezési lehetőséget adott a szorult helyzetben lévő magyar kormánynak, mely annyit tudott elérni, hogy Sopront és közvetlen környékét népszavazás útján visszajuttassák Magyarországnak. A város alkalmazásában álló tisztviselőknek nem lehetett kérdés, melyik oldalon keressék a boldogulás útját. Természetesen ez jottányit sem von le Házi érdemeiből, melyeket a népszavazás magyar sikerének előkészítésében szerzett.

A háború vége, a polgári demokratikus forradalom, a Tanácsköztársaság elmúlása, majd pedig a soproni kérdés megoldása után a történelmet ismerő és azt tárgyilagosan elemző ember joggal gondolhatta, hogy érkezett végre az ideje a nehézségekkel járó, ám kiszámítható nemzeti fejlődésnek, és az egyéni szakmai kiteljesedésnek. Mint tudjuk, nem így történt. A 20. század sem a nemzet, sem Sopron jövője, sem pedig az egyéni életpályák alakulása szempontjából nem volt előre kiszámítható.

Ha ez utóbbiakat elválasztani nem is tudjuk egymástól, helyezzük a hangsúlyokat a soproni történésekre! Az osztrák–magyar küzdelem felzaklatott lelkiállapotba hozta a határ mindkét oldalának lakóit. A túlfűtött indulatok időnként kölcsönösen a felszínre törtek, ami bizonyos fokig érthető is volt. A sérelmek és a velük járó vádaskodások mindkét oldalról jogosak, egyúttal azonban eltúlzottak is voltak. A város és a térség gazdasági mélyrepülése folytatódott. A békekötések évszázados gazdasági szálakat vágta el, az elszakított területek felvevő piacának kiesése válságból válságba kergette a város iparosait, kereskedőit. Miután bizonyossá vált, hogy Nyugat-Magyarország (illetve Burgenland) csak a hátsó helyek egyikét foglalja el a magyar revíziós komplexum problémáinak sorában, valamint hogy a kormány és a magyar külpolitika érdekeinek sem rövid, sem pedig hosszú távon nem kedvez a kérdés kiéleződése, a városvezetésnek nem maradt egyéb lehetősége, mint az alkalmazkodás stratégiájának – egybekben sikeresnek mondható – kidolgozása.

Mindeközben az európai politika alakulása sem adott okot derúlásra. A magyar nemzeti érdekek és város sorsa miatt aggódók eddig Ausztriában – és ne féljünk bevallani – a helyi németiségben látták legfőbb ellenségüket. Az 1930-as évek második felétől ez némileg megváltozott. Utóbbiak – vagyis a németül beszélő, de 1921-ben nagyon jelentős részben Magyarországot választó itteni németek – továbbra is a célkeresztben maradtak, de Bécs helyett egy másik főváros vonta magára a figyelmet: Berlin. A harmincas évek második felében

egyre sűrűbben megfigyelhetjük annak a felismerésnek a jeleit, melyek a náci új Európa előszelében mutatkoztak meg, és ettől az új rendtől féltették a maradék Nyugat-Magyarország és Sopron magyarságát. Kevesebben voltak azok a ködevők, akik a kiszámítható Anschluss előtt az elcsatolt burgenlandi területek visszaadásában reménykedtek az új német kancellár jóvoltából. Házi realitásérzéke (mely a „Zeitgeist” hatása alatt talán túlzásokban is megnyilvánult) nem gyarapította a kívánság-gondolkodók táborát. Ezt abból is jól láthatjuk, hogy 1939-ben a város képviselőjének megnyerni kívánt Csáky István korteseként csatlakozott azoknak a táborához, akik a külügyminiszterben vélték felfedezni a város érinthetlenségének garanciáját. Ez a garancia Csáky szerény képességeivel összhangban maga is meglehetősen gyenge volt, de szerencse a szerencsétlenségben, hogy a második világháború kirobbanása után nem a „Civitas Fidelissima” és a nyugati határszél ügye kötötte le a német birodalomépítők figyelmét.

Az 1945–48 utáni új rendszerben Sopron nehezen tudta elfogadtatni magát. A két háború korának jelszavai (népszavazási szereplés, nemzethűség) érvényüket veszítették nacionalista kisugárzásuk miatt. Sopront „reakciós” városként könyvelték el. Ezt csak alátámasztották a kulturális hagyományok és az egykori iskolavárosi rang is, melyekre a sokkal értékesebb „munkásváros” jelzővel szemben nem illett hivatkozni. Az internacionalista és alapvetően osztálystruktúrákban gondolkodó kommunista világnézet számára problematikus volt a hely nemzetiségi összetétele, a sokszínű kultúra, melyet a németek elűzése után sem sikerült gyökeresen kiirtani. A város megítélését mindazonáltal alapvetően a határmentiségből eredő helyzete határozta meg. Sopron a vasfüggöny közvetlen szomszédságába került, és olyan *cordonne sanitaire* zónává vált, mely több mint két évtizeden át nyugatról, de főleg keletről, az ország belseje felől szinte megközelíthetetlen volt. Az ország közvéleményében lassan kialakult az a kép, mely egyszerűen csak „Sopronországként” aposztrofálta a várost, s amely szívósan része is maradt a hazai köztudatnak, olyannyira, hogy a határsáv megszüntetése után még sokáig vonzást gyakorolt a távolabb lakókra. Mivel az (egyébként diszfunkcionális és ésszerűtlen) iparosítási hullám hátára szerencsére nem sikerült felkapaszkodni, helyette a kultúra, a műemlékvédelem, a múlt felkutatása és publikálása jelentette a jövő lehetőségét Sopron számára. Ebben a munkában Házira is kulcsszerep várt.

Részben a represszív politika ellenhatásaként, részben Házi és társai munkásságának köszönhetően a városi társadalom „belső köreibben” nagyfokú identitás-érzés és lokálpatriotizmus állandósult. (Azért vagyunk kénytelenek itt csupán „belső körről” írni, mert a leírt önazonosság-tudat gondolati alapjainak termelői és fogyasztói is nagyjából ugyanazon körből kerültek, kerülnek ki, miközben persze diszkurzív viszonyban vannak a családi szocializáltság, a privát történelem lenyomataival.) A Kádár-rendszerben ez a lokálpatriotizmus és a

kispolgári értékrend ráadásul újra beférkőzhetett a közpolitikába. A hatvanas évektől kibontakozó „dezideologizálás” eredményeképpen a hatalom visszavonta azt a hadüzenetet, melyet az ötvenes években a régi rendszer kísérőjének tartott értékeknek – és velük magának a városnak – küldött.

Ebben a folyton változó, többszörösen traumatizált 20. századi politikai és kulturális közegben, a korszak társadalmi „sérelemtörténetének” résztvevőjeként alig felfogható, hogyan sikerülhetett valakinek szuverén gondolkodóként a szellemi talpon maradás. Házi Jenőnek sikerült. A város teljes jogi és kulturális emancipációját már ő sem érthette meg, 1986-ban meghalt. A Soproni Szemle jelen száma neki állít emléket, a születése 120. évfordulója alkalmából 2012. április 16-án a Soproni Levéltár, Házi Jenő családja, a Török és a Novotny-Török családok szervezésében megtartott emlékülés előadásainak közlésével.

DOMINKOVITS PÉTER | Házi Jenő főlevéltáros, a közéleti ember

Közigazgatásba integrálódott levéltárnoki szolgálat – elmélyült, de fölöttébb intenzív tudósi, kutatói alkotómunka – aktív közéleti, társadalmi tevékenység: a legendás forráskiadó, középkor kutató, várostörténész Házi Jenő, Sopron törvényhatósági jogú város főlevéltárosa hivatali pályájának évtizedeit együttesen jellemezte e három, olykor eltérő ismereteket, készségeket megkövetelő terület, amelyet aktív időszaka évtizedeiben párhuzamosan, egyidejűleg művelt. A közösségéért felelősséget érző, annak formálásáért tevő, határozott véleményét vállaló ember alakja olykor a tudományos, történeti munkák keletkezés-, avagy hatástörténetének interpretációjában is megjelent. Ezt legszebben érzékeltetik az idős tudós szakmai életútinterjúban a pályakezdetére, a soproni oklevéltár első kötetének megszületésére, visszhangjára is visszatekintő szavai.¹

---

¹ 1921 tavaszán jelent meg okmánytárának első kötete, mely „...kötet tartalmával rendkívül fontos szerepet játszott a soproni intelligencia, a hazafias gondolkodású iparosság megnyerésében...” A további érvelés szerint a városnak adott 166 db magyar királyi oklevéllel szemben 4 osztrák hercegi oklevél állott, ami egyértelműen a város középkori „hovatarozását” mutatja. *Kloss Andor: Évtizedek a levéltár szolgálatában. Beszélgetés Házi Jenővel. Levéltári Szemle, 35. (1985) 2., 69–70. A levéltárosi életút összegzése a korábbi szakirodalommal: Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. század első feléből. Házi Jenő és Sümeghy Dezső. in: Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században. Szerk.: Sipos András. Budapest, 2004. 122–123., 126–135.141–143.*

A történetkutató és a politika találkozásának még az okmánykötetet megelőző eredménye az a Sopron városhoz és a régióhoz fűződő adatgazdag, polemizáló történetpolitikai tanulmány, amely egykori professzora, Domanovszky Sándor biztatása nyomán, kiterjedt levéltári forráskutatás alapján készült el a nyugat-magyarországi kérdés késő-középkori, kora újkori történeti gyökereiről, a koronázalog uradalmak kialakulásáról, köz- és magánjogi státusáról.² Mind a tudós főlevéltáros széleskörű politikai-társadalmi kapcsolathálózata, mind a helyi és regionális társadalomba való beágyazottsága az eddigi ismereteinek további bővítését kívánja meg. Az ez irányú kutatások elválaszthatatlanok a kor városi politika-, társadalom- és egyháztörténetébe ágyazott, párhuzamos vizsgálatoktól.³ Az alábbi kis tanulmány csupán mozaikokat villanthat fel Házi Jenő, Sopron város főlevéltárnoka közéleti, helyi társadalmi szerep- és feladatvállalásaiból, helyesebben azok egyes elemeiből, felhívva a figyelmet az érintett területek – az egykorú helyi katolikus egyháztörténet, valamint a sporttörténet további vizsgálatának szükségességére.

Tulzás nélkül állítható: a meglévő összegzések ellenére Sopron város 20. századi katolikus egyháztörténete jóval kevésbé ismert,⁴ mint a város másik meghatározó felekezete, a helyi evangélikus egyház egykorú története.⁵

A 20. századi katolikus modernizáció egyik megnyilvánulása, a Böle Kornél domonkos szerzetes által 1921-ben Budapesten alapított Credo Férfi egyesület soproni működése, még feldolgozásra vár.⁶ A soproni Credot 1926-ban a rendtörténeti

---

² Az 1920-ban a Soproni Hírlapban folytatásokban – illetve az évben német nyelven külön kiadványként is – megjelent munka új kiadása: *Házi Jenő: Történelmi jogunk Nyugat-Magyarországhoz*. Sajtó alá rend., bev.: Dominkovits Péter, Sopron, 2011. A fiatal levéltáros történész pályakezdetének fontos eleme volt a bécsi magyar levéltáros történészekkel, különösen Szekfű Gyulával kialakult kapcsolata: *Dominkovits Péter: Egy kevésbé ismert mester és tanítvány kapcsolat. Adatok Házi Jenő és Szekfű Gyula tudós-barátságához*. in: A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. Szerk.: Ujváry Gábor – Nagy József Zsigmond. Budapest, 2011. 229–237.

³ Szakmai kapcsolathálóhoz: *Dominkovits Péter: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból*. (Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből, 1914–1944) *Levéltári Közlemények*, 67. (1996) 1–2., 93–134. Politikai kapcsolatai közül legismertebb a Thurner Mihály soproni polgármesterhez fűződő: *Turbuly Éva: Sopronyi-Thurner Mihály (1878–1952)* in: „Tiszteben csak a város érdeke és igazsága fog vezetni. A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Szerk.: Turbuly Éva, Sopron, 1998. 9–17., passim.

⁴ Rövid, fontos összegzés: *Hetény János: A katolikus élet Sopronban és környékén (1922–1999)* in: Sopron és környéke 1922–1990. Főszerk.: Sarkady Sándor. Sopron, 1992. (=Hetény 1992.) 85–99.

⁵ A rövid összegzés: *Szimon János: Az evangélikus egyház Sopronban*. in: Sopron és környéke 1922–1990. Főszerk.: Sarkady Sándor. Sopron, 1992. 100–109. A város modern kori evangélikus egyháztörténetének nagy nyeresége a közel egy évtizede megjelent, nagy forrásértékű kortörténeti munka: *Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházközség 1900–1950. évi történetéhez*. I. rész, A korszak krónikája. Sopron, 2000., *Uő.*: Uez. II. rész, A korszak munkaágai és emberei. Sopron, 2003.

⁶ Ez az elkövetkező időszak feladata, mely csak részben tehető meg a Szt. Domonkos Rend soproni székházának iratai között: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=MNL GyMSM SL), XII. 4. 12–13. doboz (=d). Az alapszinten rendezett iratanyag csak részinformációkat nyújt a rend korabeli soproni működésére. A soproni rendház, a Szent Domonkos Konviktus (Julianeum), illetve a Credo mozgalom iratanyaga jelentős részben az alábbi forrásörző helyen kutatható: Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár (www.lomart.hu/domonkos-muzeum/mn02_04 - letöltés: 2012 november).

munkák szerzőjeként is ismert Szalay János soproni superior alapította. Szervező munkája révén iparos és kereskedő családok sorát vonta be széleskörű karitatív tevékenységbe. A rend gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter támogatásával támogatást nyert a Tschurl-átjáróban (Mátyás király utca) a Credonak helyet adó épület építésére, amely egyben a rendi utánpótlást szolgáló konviktus helye is lett.⁷ Jelen ismeretek alapján Házi Jenő aktív Credos tevékenysége az ún. Credo-ház építése időszakához kapcsolódik és 1934-től adatolható, midőn a Credo Férfi egyesület világi elnökeként az ács- és kőművesmunkák árajánlatainak beszerzése mellett 1934. június 4-től önkéntes kölcsönjegyzést indított.⁸ Házi 1935. március 12-én lemondott világi elnöki tisztségéről. Lemondása okait elgondolásának megghiúsulásában jelölte meg. Az eredményesebb működés miatt egyezett bele, hogy „...a Credo kivonuljon a Domonkos-házból, ahol az internatussal sokszor meg lett volna az ellentéte és átmenjünk a Credo-házba, ahol akadályok és korlátok nélkül képzeltem el a Credo munkáját. Legnagyobb fájdalomra ez elgondolásom nem valósulhatott meg...”.⁹ Véleménye szerint, még Badalik Bertalan provinciális is elismerte, hogy a Credo segítsége, gyűjtése és pénzszerzése szükséges volt mind a „Domonkos-ház”, mind a „Credo-ház” felépítéséhez, ennek ellenére a Credo más katolikus egyesületek beengedésének kötelezettségével, a „Credo-ház” kizárólagos használati jogát nem kapta meg. Annak egy részét csak a harmadrend engedélyével használhatta.¹⁰ E levéllel párhuzamosan, ugyan ezen a napon, egy másik levelében, lemondása tudomásra hozása mellett, a Credo tagságát szólította meg, és a figyelmet felhívta a közelgő képviselő választások fontosságára. A szavazati joggal élés kötelezettségét jelezve, határozott politikai agitációt folytatott: „...a képviselő választásnál pedig Pinezich István, a katolikus konvent elnöke mellé kell állni, mint akinél megvan a bizonyosságunk, hogy a katolikus érdekeket férfias bátorsággal fogja képviselni még akkor is, ha egymagára maradna. Mert kedves Credos Testvéreim nemcsak a párt fontos, hanem az ember is. (...) [N]e akadjunk fel azon, hogy Pinezich a kormánypárt jelöltje, ha esetleg legitimista, kiszagza párti vagy más keresztény párti szimpátiája is lenne közülünk egyeseknek, hanem azon alapon, hogy egységben az erő, álljon a Credo Pinezich mellé rendületlen hűséggel...”¹¹

⁷ Hetény 1992. 85.

⁸ MNL GyMSM SL, XIV. 98. Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa irathagyatéka (=Házi Jenő ir.), 59. d., Credo világi elnökének iratai, itt megtalálhatóak nemcsak a későbbi konviktus Hárs György által elkészített tervrajzai, de a Szent Domonkos Rend Kultúrháza (Deák tér 41.) ugyancsak Hárs György építészmérnök által elkészített tervdokumentációja is (1934 április).

⁹ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., Credo világi elnökének ir., Sopron, 1935. márc. 12. Ismert egy datálatlan, 7 pontos rendi átirat, amely az összegyűjtött összeget tartalmazza, a Credonak díjmentes használatlalt elsőbbségi jogot ad.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., Credo világi elnökének ir., Házi Jenő levele, Sp., 1935. márc. 12. (fogalmazvány, gépirat) Az 1935. évi választásokon győztes *Tóth Imre*: Pinezich István (1935–1939) in: *Ifj. Sarkady Sándor – Tóth Imre*: Országgyűlési választások és képviselők Sopronban 1848–2004. Sopron, 2005. 98–110.

1. kép. Credo tagok felvétele, 1934. március 18. (MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d.)

Házi Jenő kapcsolatai a Credoval és a Szent Domonkos Renddel további kutatásokat igényelnek. Valószínű, hogy az egyházi elnök békítő és új szempontokat, részleges kompromisszumot ígérő válaszlevele az állásfoglalás módosítására készíthette Házit,¹² hisz az esetet követően továbbra is a Credo vezetőségben maradt.¹³ Badalik Bertalan, az 1934-ben megválasztott tartományfőnök, 1943 őszén mondott köszönetet a Credotól más elfoglaltságai, Konventelnöksége miatt megváló főlevéltárosnak.¹⁴

A Soproni Katolikus Konvent a 20. század első felében a város katolikus életének összefogó, koordináló intézménye volt. Az 1922-től Konvent elnöki tisztségbe lépő Pinezich István ügyvéd, politikus működési ideje a Konvent újbóli felvirágzását hozta. A pénzügyi stabilizálást követően került sor a Kuruc dombi „Szent István Elemi Iskola” megalakítására, mely kezdete volt az új plébánia, a városrész katolikus intézményhálózata kiépítésének.¹⁵ Házi az 1930-as években

¹² A levélváltás: MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., Sopron, 1935. márc. 11., 15., 18.

¹³ A soproni Katolikus Karitás elnöke, Papp Kálmán 1935 elején is Credo világi elnökének címezte. MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d., Credo világi elnökének ir., Papp Kálmán Házi Jenőhöz, Sp., 1935. jan. 14.

¹⁴ Badalik Bertalan 1934–1936 között a Szent Domonkos Rend osztrák–magyar rendtartományának a provinciálisa volt, ezt követően a visszaállított magyar rendtartomány provinciálisa lett. MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., Credo világi elnökének ir., Badalik Bertalan Házi Jenőhöz, Budapest, 1943. okt. 13. Utóda Pogátsa József lett.

¹⁵ A Konvent tárgyidőszakbeli működésére, a Kurucdombi intézményhálózat megteremtésére: Hetény 1992. 86–88., *Bán János – Kovács József László: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000.* Főszerk.: Sarkady Sándor. Sopron, 2000. (=Bán – Kovács 2000.) 67–86.,

egyszerű tagként aktív tevékenységet folytatott a Katolikus Konventben. Az 1933. január 27-i közgyűlésében a történeti értékű régi sírkövek, síremlékek értékére, megmentésének fontosságára, gondozására hívta fel a figyelmet. Indítványa támogatást kapott, így Lauringer Ernő, Holl Jenő konvent tagokkal közösen megbízást nyert a „megmentendő” sírok, síremlékek összegyűjtésére.¹⁶ 1934-től Konvent egyre intenzívebben foglalkozott a két, nagy kiterjedésű történeti plébánia megosztásával. Az 1934. november 10-i közgyűlésben kidolgozták és döntöttek „...meglévő két plébánia és a jövőben létesítendő plébániák hathatósabb támogatása, a templomok és plébániák szükségletei...” céljából, „a hívők érdeklődésének ébrentartása s minderősebb felkeltése, a világi elemnek a plébániák és vezetőinek nem egyházi vonatkozású, de mindinkább szaporodó szociális, karitatív, hitéleti stb. feladatkörébe élénkebb bekapcsolása s munkavállalása érdekében, új plébániák és templomok létesítésének megalapozása s előmozdítása...” végett, hat plébániai körzet kialakításáról. Megalakították a munkálatokkal kapcsolatos bizottságokat.¹⁷ Az I.-II. kerület a két régi plébániát foglalta magába. A Szent Mihály (világi elnöke: Szerdahelyi János) és Szent György (világi elnöke: Kamenszky Árpád) plébániák körzete mellett a tervezés szerint a III. egységet a Szent Domonkos rend (világi elnöke: Masek József) plébánia körzete alkotta – akik rendi szabályzatukra hivatkozva lemondták a külön domonkos plébániát. A IV-et az Isteni Megváltó Leányairól elnevezett szerzetesrend (világi elnöke Schármár Károly) plébánia körzete jelentette, míg az V. az Erzsébet Kórház (Kurucdomb) térségében került kialakításra (világi elnöke: Márkus Ferenc). Az utolsó, VI. plébánia körzetet a Szent Imre Kollégium környékén alakították ki, világi elnöke Házi Jenő lett. Az elnök mellett Pinezich Istvánnal 16 tagból álló választmány alakuló ülésére 1935. január 23-án délután, a Szent Imre Kollégium társalgójában került sor.¹⁸ A László Géza személyében jegyzőt választó közgyűlésen az elnöklő Házi közvetlen célként a körzet katolikusainak felmérését, törzslapok útján róluk kataszter felállítását látta legfontosabbnak, és a pontos statisztikai adatfelvételhez elengedhetetlenül szükségesnek tartotta a plébániai körzet határainak pontos megállapítását.¹⁹ Házi energikusan 1000 db kataszteri nyilvántartó lapot nyomtatott a létesítendő új plébánia katolikus lakossága szociális, kulturális

¹⁶ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 58. d., Konvent ir., Kivonat a soproni Kath. Konvent 1933. jan. 27-i üléséből.

¹⁷ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d., Szent Imre Kollégium plébániai körzet világi elnökének iratai (Sz. Imre Koll. pléb. körz., vil. eln. ir.), A Soproni Kath. Konvent 1934. november 10. közgyűlésének határozata, Plébániai bizottságok világi elnökeinek, tagjainak névjegyzéke. Házi körzetében az első névjegyzék 15 világi tagot tüntet fel.

¹⁸ Házi Meghívó fogalmazványában 17 főből állt a választmány, de Gábor Géza a kurucdombi plébániai körzetbe jelentkezett át. A Konventelnök Pinezichet Hermann Rudolf konvent pénztáros helyettesítette. MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., Sz. Imre Koll. pléb. körz. vil. eln. ir., Meghívó, Sopron, 1935. jan. 19., Hetény 1992. 87.

¹⁹ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d. Sz. Imre Koll. Pléb. körz. Eln. ir., Jegyzőkönyv, 1935. jan. 23. Házi már a 10 pontos javaslatra is a bizottságok hatáskörébe utalva feltüntette a plébánia határok pontos megállapításának a fontosságát. Uo. Javaslát, 3. pont. A pontos plébánia körzeti határ 1936 elején került megállapításra, ahogy ezt a március 2-án Házihoz eljuttatott utcajegyzék tanúsítja. Ügyrendként a Konvent a Szent Domonkos Rend plébániakörzetének ügyrendjének átvételét javasolta, uo. Sp., 1936. febr. 24.

feltérképezéséhez, de a statisztikai adatfelvétel a leendő körzethatárok pontos tisztázása miatt még fél év múlva sem kezdődhetett el.²⁰ Ahogy azt Házi érzékelté, a kurucdombi Szent István-templom építése körüli tevékenység óhatatlanul hátráltatta az ő körzetében a statisztikai munkálatokat, miképpen világi elnök fél évvel később erről beszámolt. Ekkor arra kérte Házi a Konventet, hogy körzetében templomépítés céljából a Feichtinger apátúr által a Konventnek ajándékozott telket az cserélje el a Zrínyi utca, Felkelő út, Udvarnoki utca közötti üres telekkel.²¹

A Soproni Katolikus Konvent 1942. december 20-i elnökválasztásán Heiszler Béla városi tanácsossal, dr. Pogátsa József főorvossal szemben a katolikus hitközség 1943. január 1-jétől Házi Jenőt választotta meg az elnöki tisztre. A Konvent elnökségbe Házit 1943. január 17-én, ünnepélyes keretek között iktatták be a Katolikus Kör nagytermében.²² Házi elnöki beszédében az elődök jó gazdálkodására, az átvett vagyon, a három plébánia, az iskolák, ház- és földingatlanok, a pincészet és borkimérés megőrzésére, megvédésére tett ígéretet. Külön kiemelte az új plébánia, a kurucdombi Szent István-templomra történő odafigyelést, szólt az alapszabályok megújításának szükségességéről, arról, hogy a nehéz időkben nem kívánja emelni a hitközségi adót, ugyanakkor hangsúlyozta, lépni kell a temetőbővítés terén. Békességet és egyetértést kívánt mind a soproni „katolikus táboron” belül, mind a város keresztény egyházai között. Ugyanakkor a katolikus hitelvek melletti kiállásra is felszólította a tagságot.²³

E rövid megemlékezésnek nem lehet célja Házi Jenő elnöklete alatt, e nagyon nehéz hat esztendő során végzett tevékenységek, valamint a Konvent működésének még oly' vázlatos ismertetése sem.²⁴ Minderről álljon csak itt annyi, amit a munkásságát méltató beszédben fogalmaztak meg. Házi 1949 végén, küzdelmes esztendő, egyháza, a hívek érdekében vitt konfliktusok után, 1949 végén mondott le konventelnöki tisztségéről. Az 1950. január 29-i alakuló közgyűlésben búcsúztatták. Érdemeit Bűrchner László prelátus kérésére jegyzőkönyvben is megörökítették. Az emlékbeszéd sok más mellett Házit a nehéz időkben vezetésre alkalmas férfiként, elnökként méltatta, aki – ahogy azt hét évvel korábban, elnöki beszédében is ígerte – nem a nagyvonalú tervek, hanem a realitás talaján állva, a cselekvés embere volt. Így szándékaiból megvalósult a Szent István-templom környékének rendezése, a kegyúri kérdések megoldása, a Konvent alapszabályának véglegesítése, a tervpályázatok 1945. évi beérkezésével, a Konvent javára történő örökbérlet előkészítésével, pedig ekkor már rendeződni látszott a temetőbővítés ügye.

---

²⁰ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d. Sz. Imre Pléb. körz. Eln. ir., Házi Jenő világi elnök a Konventhez, Sopron, 1935. júl. 8.

²¹ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d. Sz. Imre Pléb. körz. eln. ir., Házi Jenő világi elnök a Konventhez, Sopron., 1936. jan. 13. Míg a rendi templomokban, valamint a Szent Imre Kollégium kápolnájában is lehetőség nyílott istentiszteletek megtartására, felekezeti, közösségi életre, egyedül a Kurucdomb nem rendelkezett vallási központtal, a templom megépítése itt mutatkozott legszükségesebbnek. Bán – Kovács 2000. 69–70., 73–75.

²² Új Sopronvármegye 5. (1943. jan. 18.), 13. sz.,

²³ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 58. d., Konvent ir., é. n.

²⁴ Házi Jenő elnöksége időszakára: Bán – Kovács 2000. 80–86.

A méltatás fontos tetteként szölt az Actio Catholica helyi életre hívásáról, alapszabályainak elkészítéséről. A szónok kiemelte, hogy az elnök hivatali esztendeiben a katolikus és keresztény egység előmozdítása jegyében tevékenykedett. A háború vészterhes idejében, és „amikor a felszabadulás viharai dúltak”, Házi értékeket őrzött és mentett, majd a romok felett az új feladatok megoldásába kezdett. Így nevéhez fűződik a Konvent adózásának újjáalakítása, a Konvent gazdaságának újjáépítése, a „Szent György templom, az Orsolyák temploma, a Bencések, Domonkosok, Orsolyák és Irgalmasok zárdái érezték a Konvent és elnöke támogatását. Az iskolák újjáépítése is elnökségéhez fűződik (...) elválaszthatatlan attól az új plébániák felállítása és az ezzel kapcsolatban megélenkült hitélet ...”. Az érdemeket méltató Burchner kiemelte a plébániai bizottságok megélenkült működését, és hogy Házi 1948-ban, a Nagyboldogasszony évében, Budapesten, az autonómiáról tartott előadást.

Ugyanakkor nem szölt mindarról a sok konfliktusról, amit a Konvent elnökének egyháza védelméért a kiépülő rendszerrel szemben vívott, a megváltozott politikai körülményekre, amire Házi is utalt köszönő szavaiban. Ahogy elmondta, ő „felemelt fővel, (...) tiszta lélekkel foglalta el az elnöki széket. Amikor továbbra az elnöki tisztséget nem vállalhatta, tiszta lelkiismerettel távozik.” Hangsúlyozta: elnökké választását tudósi tevékenységének köszönhette, akkor lett elnök, amikor a Konventben belső ellentétek mutatkoztak, és ezért is az egység megeremtését tűzte ki feladatául. Köszönetet mondott a Konvent és az iroda személyzetének, akik nélkül nem dolgozhatott volna eredményesen. Az új elnöknek, Radics József építési szakembernek, készséges segítségét ajánlotta, jelezve: immáron egyszerű konventtagként van jelen, és ez időtől „minden erejét a tudományos munkának szentelheti”.²⁵

Az aktív közéleti szerepet vállaló Házi Jenő a kor helyi sportéletére is odafigyelt, a sportnak, és annak helyi intézményesüléseként az 1900-ban alakult Soproni Futball és Atlétika Club (=SFAC) működésének – mely a tárgyidőszakban leginkább labdarúgásban mutatott fel jelentős sikereket – a nemzetnevelés, nemzetépítés szempontjából is jelentőséget tulajdonított.²⁶ Várospolitikai szempontoktól áthatva, már 1927-ben a soproni futball élet támogatása, országos véráramhoz csatlakoztatása, és mindennek támogatása mellett érvelt. Beszédet írt a MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) 1927. augusztus 13–19-i Sopron városában megrendezett országos bajnoki mérkőzés-sorozatára, melyben a város történeti emlékeivel és tradícióival, a közelmúlt hősiek, hű magatartásával látta indokoltnak, hogy a MOVE e városban rendezze meg a bajnoki mérkőzéseket. Cseppet sem mellékesen úgy vélte, e rendezvénysorozat a helyi idegenforgalmat is fellendíti.²⁷ Minden bizonnyal e folyamatos odafigyelés eredményezhette, hogy a SFAC 1939. június 25-i közgyűlésében Házi Jenő főlevéltárost elnöknek választották. Az új elnök köszönőlevelében „a soproni vasutas társadalommal”

²⁵ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 58. d. Konvent ir., Kivonat a Soproni Katolikus Konvent 1950. jan. 29-i alakuló közgyűléséből. Radics munkásságára: Bán – Kovács 2000. 86–92.

²⁶ A város korabeli sportéletére, a SFAC történetére: Weisz Ferenc: Sopron sportélete, in: Sopron és környéke 1922–1990. Főszerk.: Sarkady Sándor, Sopron, 1992. (=Weisz 1992.) 200–203.

²⁷ „Bajnoki mérkőzések Sopronban”: MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d., SFAC eln. ir., 1927. júl. 28. (teljesebb kézirat), rövidebb gépiratok.

való jó kapcsolatait hangsúlyozva, pozíciójából „a sport terén is a barátság és a megértés szellemét” kívánta szolgálni.²⁸ Házi elnöksége idején aktívan részt vett a helyi sport, és sportegyesületi életben. Ezt az olyan fennmaradt iratai is jól érzékeltetik, mint az 1939. október 29-i SFAC pályán lezajlott mérkőzéssel kapcsolatos üdvözlő beszéde, illetve az olyan történeti példaktól, hazafias gondolatoktól sem mentes köszöntők, mint a SFAC és az ókomáromi csapat 1939. szeptember 10-i mérkőzésére, avagy a szabadkai focicsapat 1941 szeptember 21-i mérkőzése alkalmából, írtak, valamint a közkedvelt futball-legenda, a korábban a berlini olimpián is részt vett Peps (Scheidl József) köszöntése. Elnöksége alatt szívósan küzdött az Anger-réti sportpálya kiépítéséért, melyhez a(z) MLSZ támogatását is sikerült megnyernie.²⁹ Eredményes „lobby-tevékenységének” is köszönhető, hogy M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Országos Sport Központja (=OSK) 1942. júliusában pénzügyileg is támogatta a SFAC pályaépítését – amit Sopron Thj. Város 1942. szeptember 24-i közgyűlése is támogatásában részesített (13278/132. kgy./1942.V.) –, majd az OSK 1942. december 30-i értesítésével a tervezésekre „első körben” 250.000 pengő segílyt adott, mérnökként Gulyás Kálmánt javasolva. A városi közgyűlés 1943. január 8-án bízta meg a tervezéssel Gulyást (392/6. kgy. 1943 V.), mely határozatot az evangélikus egyház megfellebbezett, de ezt a Belügyminisztérium 68059/1943. IV. sz. alatti (1943. máj. 18.) határozatában elutasította és Sopron város határozatát jóváhagyta. Az OSK 1943. júliusában, háromévi egyenlő részletfizetéssel, 300.000 pengő állami segílyt állapított meg. A kivitelezésben 1944 júniusától Boór Nándor soproni építési vállalkozó is részt vett. A háborús esztendőök összes nehézségétől súlyosbítva (nyers-, és építőanyag ellátás, pénzügyi folyósítás), 1944 január végétől a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. Soproni Fiókja pénzügyi lebonyolításával majd egy éven keresztül folyt a pályaépítés.³⁰

A pályaépítéssel kapcsolatos lobbytevékenység során Házi az egyesületi szerepvállalásáról így vallott: „Mivel a SFAC Sopron város színeit viseli és mivel ez egyesületnek nagy érdemei vannak a népszavazás körül, – csakis azért vesződöm az egyesülettel, – ez okból nagyon kérlek arra, hogy kérésemet ez alkalommal teljesíteni szíveskedjél...”³¹ Házi nehézséget nem ismerve mozdított meg minden követ a sportpálya építésért. „1917 óta, mióta Sopron szolgálatában állok, most történik meg először, hogy az állam a maga kezdeményezéséből nagy dologban kíván Sopron segítségére jönni, amikor egy modern sportpályát akar (...) az Angeron felépíteni” – írta 1943. július 14-én. Soraiban a sportpálya elkészítését összefüggésbe hozta a fiatalság sporton keresztül történő hazafias szellemű nevelésével. Nem csoda, ha a főlevéltáros elnöki lemondását követően is segítette a SFAC Anger réti pályájának kiépítését.³²

²⁸ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d., SFAC eln. ir., Sp., 1939. jún. 28.

²⁹ Tervtári dokumentáció elnöki irataihoz becsatolásra került.

³⁰ A tervrajzok, anyagkimutatások: MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. SFAC elnökének ir., passim.

³¹ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir., 59. d., SFAC elnökének ir., [Sopron?], 1942. jún. 2.

³² MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. SFAC elnöke ir., Sopron, 1946. okt. 14., okt. 19. Valószínű Házi írta a Nemzeti Sportbizottsághoz a sportpálya építés rövid és adatgazdag összegzését. uo. Sp. 1946. szept. 28.

Házi 1945. november 26-án mondott le SFAC elnöki tisztségéről, az előző napi mérkőzés botrányosságára hivatkozva. Érvelése szerint – a pártpolitikától is áthatott helyi futballéletben – lemondása révén a megújulást kívánta szolgálni.³³

E vázlatos áttekintés is érzékelteti: ahogy Házi Jenő a szakterületén, úgy az általa vállalt közéleti, társadalmi feladatkörökben is következetes értékelvűséggel, a kihívásoktól, feladatoktól, de a konfliktusoktól sem riadva, legjobb meggyőződéséhez következetes hűséggel ragaszkodva igyekezett szolgálni azt a közösséget, amelynek tagja volt, avagy választott elnöke lett.

---

³³ MNL GyMSM SL, Házi Jenő ir. 59. d. SFAC elnöke ir., Sopron, 1945. nov. 26. Az 1945. évi, Naum Alekszejevics Romanov alezredes támogatását élvező, pártok politikája által is befolyásolt labdarúgás feltámasztására: Weisz 1992. 201.

A magyar középkorkutatás történetében számos nagy formátumú személyiség neve, s ami fontosabb, munkássága maradt az utókorra. Amikor Házi Jenő (1892–1986) soproni levéltáros és történész középkori tárgyú dolgozatairól, az ezek által szűkebb szakterületünkön kifejtett munkásságáról esik szó, aligha lehet tagadni, hogy ő ezek közé tartozott. A kései utódok számára különösképp is érdekes Házi történetírói, középkorkutatói pályafutása, mert hosszú élete során legalább három nagy tudománypolitikai illetve tudományfilozófiai korszakot élt át, és működött is mindháromban. E működése során máig használható és használandó alapműveket készített. Talán ez a legfontosabb szempont, amiért a magyar középkorkutatás meg kell, hogy emlékezzen a százhusz éve született soproni levéltárvezetőről.

Ifjonti évei és pályakezdése az ún. pozitívista időszak utolsó évtizedére esett. Tanárai egytől egyig a forrásfeltárás örömeiben-lázában égő és egyre jobban specializálódó kései 19. században szereztek tapasztalatukat, s ezt adták tovább tanítványaiknak. Így Házi Jenőnek is, ami eleve magyarázatot kínál az életműben oly domináns forráskiadásra.

Mindezt tetézte a trianoni trauma, amikor ideig-óráig még Sopron város hovartartozása és közismerten gazdag levéltárának sorsa is bizonytalan volt. Házi éppen ezekben a viharos hetekben, hónapokban, 1918 szeptemberében lett a város levéltárosa, ami életre szóló félelem- és a levéltárért való aggodás-élményt jelenthetett számára. A pozitívista hagyományokra épülő, 1917 tavaszán záródó egyetemi képzés,¹ a háborús élmények – maga is teljesített katonai szolgálatot, sőt meg is sebesült – mind-mind meghatározó élmények lehettek a fiatal Házi életében, aki hamar felelősségteljes megbízást kapott: a trianoni Magyarország egyetlen többé-kevésbé épen maradt városi levéltárának élére nevezték ki. Aligha kell ezek után meglepődnünk, ha kor- és pályatársaihoz hasonlatosan² maga is a források mielőbbi kiadását tekintette legfőbb feladatának.

Ám mielőtt soproni tevékenységének középkorkutató szemmel való áttekintésére sort kerítenénk, indokolt annak rögzítése, hogy a középkorral kutatói szinten történő foglalatosskódást korántsem 1918 táján kezdte. Élete első tudományos publikációja huszonegy éves korában, 1913-ban az akkor már patinás Hadtörténelmi Közlemények hasábjain látott napvilágot. E kis írást egy esztendővel később doktori disszertációjának nyomtatott változata követte

---

* A Sopronban, 2012. április 16-án – a Házi Jenő emlékülésen – elhangzott előadás szövegének szerkesztett, jegyzetelt változata.

¹ Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993. (= Horváth 1993) 9.

² Vö.: Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: középkori oklevelek (1236–1526). Sopron, 1928. V–XVIII., külön kiemelve Házi Jenő segítségét az okleveles anyag sajtó alá rendezésében!

Detrekő várának középkori történetéről, ugyancsak ezen folyóirat hasábjain.³ E tények ismeretében aligha tévedünk nagyot, ha kimondjuk: a fiatal Házi Jenő érdeklődése – bizonyára nem függetlenül a korszak tudományos szemléletétől és egyetemi mestereinek kutatási területétől – elsősorban a magyar középkor felé irányult. A háború és a soproni kinevezés azonban megváltoztatta az életpályát, s szükségszerűen befolyásolta az érdeklődési kört is. Ettől fogva a forrásközlések – ezekről lesz még szó, ezek persze középkori tárgyúak voltak – és a szélesebb értelemben vett közismereti, népszerűsítő dolgozatok voltak túlsúlyban két évtizeden át munkásságában.

Most értünk el oda, hogy a középkorkutató szemével szemlézzük: voltaképpen mekkora 1526 előtti időszakot érintő munkásságról is beszélhetünk egyáltalán? Ha pusztán a publikált művek számát tekintjük, terjedelmes anyagról van szó, hiszen csak a várostörténeti forráskiadvány 13 kötetet tesz ki. Ehhez – bár sokkal kevésbé ismert a szakmai és érdeklődői közönség előtt – hozzá kell vennünk 1967–1981 között harminchét közleményben, bő másfélszáz oldal terjedelemben az 1233–1484 között kibocsátott vasi káptalani oklevelek teljes szövegű közkinccsé tételét.⁴ Mindkettőt, de különösen a városi oklevéltár kiadását tudatos döntés eredményének kell tekintenünk. Hiába tűnik úgy ugyanis, hogy az 1920 utáni európai és magyar történetírás már távolodott a források pusztja közlésétől, s nyitottabb volt a szisztematikus, majd még inkább az interdiszciplináris feldolgozások irányába, a Trianon utáni Magyarországon a források feltárása és mielőbbi közzététele nyomasztóan aktuális feladat volt. Egészen egyszerűen értékmentésről, áldozatvállalásról volt szó, mondhatnók „sürgősségi helyzetről”.⁵ Házi munkássága szervesen illeszkedett a korszak neves, egy-egy egyházmegye, megye város történetének feltárására szakosodott kutatók (pl.: Bedy Vince, Géfin Gyula, Gutheil Jenő, Belitzky János, Bunyitay Vince) munkásságába. Éppen ezért e nagy terjedelmű és jelentőségű Házi közleményeknél, azok értékelésénél az utókor botcsinálta ítézésének semmi dolga sincs: a magas színvonalú forráskiadások soha, semmilyen körülmények között nem avulnak el. Mindig a magyar történetkutatás fontos, sokszor használt elemét fogják képezni.

Ráadásul van ebbéli tevékenységének egy további, a korábbiaknál még inkább elhanyagolt értékes vonása is. Az 1945/1948 utáni években, az ún. szocialista korszakban az Akadémián, egyetemeken és a levéltárakban – Házit is érintő, hisz 1938 májusától levelező tag volt az Akadémián – végbevitt „nagytakarítás” lehetetlenítette el többek közt az addig folyó középkori forráskiadást. Az

---

³ *Házi Jenő*: Szepesi László alkormányzó és Sós János budai várnagyok értesítik Pozsony városát Hunyadi Jánosnak a rigómezei csatából való szerencsés megmeneküléséről 1448. nov. 17. Hadtörténelmi Közlemények 14. (1913) 631–633. – *Uő.*: Detrekő vára a középkorban. Hadtörténelmi Közlemények 15. (1914) 190–209., 363–385., 503–527. Reprint: Detrekő vára a középkorban. In: *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. (Csallóközi kiskönyvtár) Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Koncsol László. Pozsony, 2000. 537–606.

⁴ *Draskóczy István – Soós István*: Középkori oklevélpublikációk Magyarországon 1945–1990 között. Levéltári Közlemények 62. (1991) 14.

⁵ Sokrétű – és ugyancsak a középkorhoz kapcsolódó – figyelmére jellemző, hogy Házi nevéhez fűződik a levéltári iratokból kiemelt kódexlapok és töredékek restaurálása és Radó Polikárral közös feldolgozásának előkészítése. Vö.: *Madas Edit*: Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae. Egy középkori forrásterület rendszeres feltárásáról. *Aetas* 23. (2008) 1., 103.

egyetemekre és a levéltárakba a korszakot nem vagy csak alig értő „szakemberek” kerültek. Az 1950-es és 60-as években a lokális történetkutatás sáncai mögé vagy még azon kívülre szorult, kiválóan képzett személyek (Házi mellett példaként Kumorovitz L. Bernát, Oszvald Arisztid vagy Mályusz Elemér neve említhető) a szakma és a szakmai fogások továbbélésének zálogát jelentették. Voltaképpen, talán nem túlozva, ők voltak, „*qui ignes custodiunt*.”⁶ Jelentőségük, így Házié is, e tekintetben aligha túlbecsülhető.

Ám lett legyen bármilyen fontos és bizony mindennél maradandóbb is a forráskiadás, beszélünk kell a történészek másik fontos működési köréről, a feldolgozásokról. Házi Jenő kutatói értékelésekor voltaképpen e második pillér az igazán fontos, lévén e sorok írója Házi ebbéli tevékenységének, középkorkutatói működésének áttekintésére kapott megtisztelő felkérést. Vegyük tehát górcső alá Házi Jenő klasszikus középkorral foglalkozó feldolgozásait.

A száztizenöt tételt számláló bibliográfiát⁷ áttekintve tizenhárom korszakunkba vágó tudományos közleményre bukkanhatunk, amely közül a pályakezdő kettőről már esett szó. Ezt követően azonban hosszú ideig a levéltárosi feladatok, valamint a monumentális forráskiadási vállalkozás kötötték le Házi erőit, mert 1939-ig nem találkozhatunk középkortörténeti írásokkal a Soproni Hírlapban megjelent apró cikkeket nem tekintve.⁸

Az időrend különösképpen fontos. 1938-ban jelent meg ugyanis a soproni városi oklevéltár második sorozatának ötödik kötete, ami a nagy mű befejezését jelentette. Láthatóan az ekkor felszabaduló energiáit Házi, aki maga is érezte, hogy teljes tudományos megbecsültségéhez a hagyományos történeti feldolgozások is szükségesek, hagyományos monografikus munka elkészítésére szánta. A Magyar Tudományos Akadémia majdani tagsági lehetőségével kapcsolatosan ugyanennek megtételére buzdította volt egyetemi évfolyamtársa, Hajnal István is, még 1931-ben.⁹ Mindezen hatások és a lezárt munka feletti öröm sarkallhatták tehát Házit egy nagyobb összefoglaló elkészítésére, ami 1939-ben látott napvilágot. Ez volt a *Sopron középkori egyháztörténete* című, máig forgatott monográfiája.¹⁰

---

⁶ *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Függelék: a törvények szövegei. Budapest, 1904. 144.

⁷ Horváth 1993. 17–24. Itt csupán 114 tétel szerepel, de a posztumusz napvilágot látott Pozsony megye történeti földrajzát is beleszámítottam az áttekintendő művek körébe, épp középkori tematikájánál fogva.

⁸ Nem feledve, hogy ezen hosszú évek alatt is aktív tagja maradt a magyar kutatói társadalomnak. Részben soproni feltárásaival és a város támogatásának köszönhetően, részben a korszak bőkezű ösztöndíj-rendszere eredményeképpen többek közt Bécsben is alkalma volt többször kutatni. *Újváry Gábor*: A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.” (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének kiadványai I.) Budapest, 2010. 141., 202.

⁹ „Nem tudnál valami feldolgozást produkálni, kiadványaid mellett? Az általános becslés, miben részed van itt, nem érvényesülhet eléggé olyankor, mikor annak külső jelei kerülnek szóba, mert mindjárt jönnek az érvek, hogy nagyobb feldolgozó munkáid nincsenek még... Nem szabad semmibe vened a fent jelzett szempontokat, nemcsak magadról van szó, hanem ottani missziódról is.” *Dominkovits Péter*: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből, 1914–1944. Levéltári Közlemények 67. (1996) (=Dominkovits 1996.) 94.

¹⁰ *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. (Győregyházmege multjából; IV.) Sopron, 1939.

Az ezt követő éveket – ugyancsak a bibliográfia tanúsága szerint – a háború és az ezután következő helyreállítás árnyékolta be. A 20. század közepe pedig egyáltalán nem kedvezett a középkor kutatásának, és Házi számára is nehéz éveket hozott: 1947-től 1956-ig az addig töretlenül publikáló levéltáros-történésznek egyetlen írása sem látott napvilágot, így az utókor kutatója is könnyen kimondhatja, korszakváltás történt az életműben – ahogyan a korszak tudományosságában is. Házi Jenő a háború utáni években már nem Sopron város levéltárának felelős vezetője, hanem egy kényszernyugdíjazott, túl fiatalon, fizikai és szellemi ereje teljében félreállított levéltáros-történész volt. Ám ami veszteség volt a város levéltárának – és bizonyára az eltávolítást fájóan megélt Házinak – az legalább részleges nyereségévé vált a történetkutatásnak és az utókorunk. Házi Jenő lényegesen több időt fordíthatott a kutatásra, kézíratai elkészítésére.

Nem lehet a szerző és e pár sor feladata, s valójában fölösleges is, hogy Házi összes 1950 utáni középkori tárgyú dolgozatát elősorolva, mintegy bő lére eresztett biblio-gráfiát adjon közre. Ehelyett talán célravezetőbb a lényegi elemek és a kései kutatás számára is fontos eredmények számbavétele.

Lássuk először a tematikát. A páratlanul gazdag soproni levéltári anyag teljes ismeretében egy tehetséges kutató voltaképpen arról ír, amiről akar, így a témaválasztás nem okozhatott gondot Házinak. 1956-ban írt a városi középkori kancelláriáról éppen úgy, mint alig évtized múltán egy Jagelló-kori királyi zenészről. Ám ez csak a felszín, figyelmesek lehetünk ugyanis arra, hogy két fontos „csapásirány” látszik az életmű középkori tárgyú dolgozataiban.

Egyfelől jól látható, hogy Detrekő vára történetéről szóló ifjúkori írása után sem hagyták nyugodni a várak, mert később a mára nyomtalanul eltűnt Macskakő és Ravó/Rov várak történetéről és fekvéséről írt fontos dolgozatot, ami a politikai és eseménytörténeti érdeklődés jele. Másfelől a hatalmas városi forrásközlés eredményeképpen megismert információk birtokában Sopron városának belső igazgatása láthatóan tartósan izgatta (többek között a városi kancellária kialakulása, első soproni városbíró személye), így e téren számos alkalommal nyúlt át a 16–17. századba is, hogy egyes folyamatokat azok teljességében mutathasson be. De lett legyen ezek bármelyike is adatgazdag, időtálló közlemény, a forrásokkal való foglalatosságát mégsem szorították ki Házi életéből. A fiatalkorában önként vállalt „misszió”, mármint a trianoni határokon belül maradt középkori forrásanyag szisztematikus megmentése és kiadása, egész életén át elkísérte, minden napját meghatározta. Ennek a kitartásnak köszönhető a haláláig csak részben publikált vasi káptalani oklevelek sorozata, s a máig kiadatlan Niczky családi levéltár középkori okleveleinek és a győri káptalan Mohács előtti számadáskönyvének¹¹ kézírata. Utóbbi három tétel együttesen kétezer eldálnál is többre rúg.¹² A nemrégiben napvilágot látott *Gerichtsbuch*,¹³ a „Soproni polgárcsaládok”¹⁴ és a bántóan kevés figyelmet kapott

¹¹ E munka sorsáról és feldolgozásának mai állásáról lásd Vajk Ádám e számban olvasható dolgozatát.

¹² *Horváth Zoltán*: Házi Jenő 80 éves. *Soproni Szemle* 26 (1972), 98. – *Varga Imréné*: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő emlékkönyv. *Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993. 50–53.

¹³ *Házi Jenő – Németh János*: *Gerichtsbuch/Bírói könyv 1423–1531*. (Sopron Város Történeti Forrásai A sorozat 2. kötet) Sopron, 2005.

Magyar-Zsidó Oklevéltár¹⁵ számos kötete által képviselt tekintélyes forrásmennyiséggel együtt tekintve pedig egyenesen ámulatra készítetik az utókort.

Végezetül nem kerülhető el, hogy a 21. század elejének kutatója korának szemével tekintsen ezen öt-hat évtized alatt keletkezett, így vagy úgy, de a középkort érintő kiadványokra, írásokra. A forráskiadványoknál nem érdemes hosszasan időznünk, hiszen azok általában nem vagy csak nagyon lassan avulnak el, jelentőségükről már volt szó. Ma is akad számos oklevéltár, amit naponta kezünkbe veszünk, pedig már 150 év is elmúlt kiadásuk óta. A „Házi” (azaz a városi oklevéltár sorozat) még csak feleennyi idős, de ugyanilyen alpműve a magyarországi várostörténet kutatásának 2012-ben is, s a tévedés nagyobb kockázata nélkül állítható, hogy az is marad még évtizedekig. A maradandósághoz kérdés sem férhet.

Némileg más a helyzet a feldolgozásokkal. Általános tendencia, hogy modern kézikönyvek vagy monográfiák megjelenésével a vonatkozó korábbi részfeldolgozások, monográfiák iránti érdeklődés erősen megcsappan. Ebben semmi különlegeset nem kell látnunk, ezek zöme idővel már csak historiográfiai mérföldkő, mintsem aktuális tudományos munka. S ahogy az évek-évtizedek telnek, adott kor eredményeit úgy írják át/felül a későbbi korok kutatóinak munkái. Tudományunk egészséges fejlődésének eredményeképpen Házi Jenő írásai is ebbe a sorba tartoznak, igaz csak részben. A modern szemlélet hajlamos Házi munkásságát vagy a Házíéhoz hasonlatos életműveket helytörténetnek minősíteni, ám ez tévedés. Legfőképpen azért, mert a jól művelt „hely” története nem más, mint az ország történetének megismerése egy sajátos nézőpontból. Ennek rögzítése e kis írás keretein belül is indokolt, még akkor is, ha valóban igaznak kell gondolnunk a későbbi korok „felülíró” hatását, feladatát is. Persze ez a kijelentés csak akkor áll meg, ha készülnek új feldolgozások. Mert bizony annak is hangot kell adnia a jelen kor kutatójának, hogy – Sopron város és a megye új monográfiájának hiányában – az „elavultság” még korántsem mondható el Házi várostörténeti és megyetörténeti dolgozatairól. Nemrégiben e sorok írója találkozott azzal a helyzettel, hogy Házinak az 1440–1450-es évek nyugat-magyarországi, osztrák–magyar harcokat feldolgozó macskakői írása például máig az egyik legjobb feldolgozás, ami napvilágot látott a témakörben, frissebb és publikált kutatási eredmények hiányában.

Zárásképpen egy utolsó megjegyzés. A tapasztalat azt mutatja, hogy a forráskiadványokéhoz hasonlatos a kézikönyvek maradandósága is. A *Soproni polgárcsaládok* című kétkötetes műről már esett szó, de fontos megemlíteni Házi posztumusz megjelent, Pozsony megye középkori történeti földrajzát bemutató művét is. A munkát az azt megkezdő Herzog József 1941 decemberében bekövetkezett halála után a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Házi

---

¹⁴ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok I–II. 1535–1848. Sopron, 1982.

¹⁵ Házi 80. születésnapja alkalmából az oklevéltár-sorozat 15. kötetének előszavában meg is emlékeztek idevágó munkásságának jelentőségéről, valamint addigi publikációs jegyzékét is közzétették. Magyar-Zsidó Oklevéltár XV. (1408–1770.) Házi Jenő közreműködésével szerkesztette és kiadta Scheiber Sándor. Budapest, 1972. 5–12.

vette át 1942 után.¹⁶ A háborús évek, a kényszernyugdíjazás, az 1950-es és 1960-as évek tudományos szemlélete mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a hatalmas adattár lassan készüljön. A hátráltatás azonban a szakma számára előnyökkel is járt. Éppen az 1970-es évektől egyre nagyobb számban váltak ugyanis hozzáférhetővé Pozsony megyét is érintő anyagokat őrző oklevélgyűjtemények, levéltárak, amelyeket annak előtte Házinak esélye sem lehetett megtekinteni. Ez mindenképpen a később megjelenő munka hasznára vált. Azonban dacára a nagy mennyiségű egybegyűlt forrásanyagnak, a 2000-ben napvilágot látott kötet¹⁷ csak a megye közeli jövőben sajtó alá kerülő, modern és teljességre törekvő Árpád-kori történeti földrajzi kötetének kiadásáig lehet az érintett régió kézikönyve. Akkortól óhatatlanul is elavulttá válik, lévén a hosszas elkészülési idő alatt az efféle adattárakkal kapcsolatos használói elvárások és persze a létrehozó szakmai fogások is merőben megváltoztak.

Látható tehát, a kutatógenerációk egymás munkásságára építve, némi képzavarral élve „egymás vállára állva” próbálják elérni a célt, közös múltunk mind jobb és alaposabb megismerését és ismertté tételét. Ami a fentebb elmondottak alapján bizton állítható, Házi Jenő életműve, különösen is középkori tárgyú munkássága ebben az emberöltőkön átívelő feladatban nagy segítség: „vállá magasan és szilárdan áll”. Ezért a magyar anyanyelvű utókor csak hálával gondolhat rá, legyen szó a középkor vagy az újabb kor kutatóiról, avagy Sopron város polgáraitól.

VAJK ÁDÁM | Házi Jenő egyháztörténeti munkássága

Házi Jenő soproni főlevéltáros életművének nem csekély része egyháztörténeti, illetve egyházi intézménytörténeti forráskiadás és feldolgozás. Ebből a szempontból eddig nem vizsgált munkássága jól mutatja, hogy még az évszázadok tanúit őrző levéltáros életét is meghatározhatja a történelem folyása, ám ehhez többé-kevésbé mindenkinek lehetősége van alkalmazkodni.

Az 1930-as évek végén Házi már országszerte ismert szakember volt, amelyhez a város középkori okmánytárának már napvilágot látott első tizenkét kötetén kívül kiterjedt szakmai és politikai kapcsolatrendszerének fenntartása is nagyban hozzájárult.¹⁸ A soproni közélet fórumain belül különösen az egyházi

¹⁶ Erről maga ír egyik levelében: Dominkovits 1996. 130–131.

¹⁷ *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. (Csallóközi kiskönyvtár) Pozsony, 2000.

¹⁸ Levelezése fennmaradt hagyatékában (Magyar Nemzeti Levéltár. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Házi Jenő hagyaték [XIV/98. – a továbbiakban Házi Jenő hagyaték]), ebből a nem családtagoktól érkezett levelek és a fogalmazványok (3/c. tétel – Egyéb levelezés, 3/d. – Házi által írt levelek) csaknem 9 dobozt, vagyis bő 2 iratfolyómétert tesznek ki. Segédletének korábbi változatát l. *Varga Imréné*: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. in: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk.: *Dominkovits Péter – Turbuly Éva*. Sopron, 1993. 27–61. (=Varga 1993.) Munkásságának nem egyháztörténeti oldalára az e számban megjelenő előadások mellett l. *Horváth Zoltán*: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő emlékkönyv 1993. 9–26. (=Horváth 1993.), és *Dominkovits Péter*: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. Levéltári Közlemények, 67. (1996) 93–134. a korábbi irodalommal.

egyesületi életnek volt aktív tagja:¹⁹ 1934-től a soproni Actio Catholica kulturális szakosztályának világi elnöke, a Credo Férfiigylet elnöke, 1942-től pedig a soproni Katolikus Konvent elnöke volt.²⁰ Ránk maradt levelezése számos egyházi személlyel fenntartott kapcsolatát is elének tárja. Rendszeres levelező partnere volt Badalik Bertalan domonkos rendi tartományfőnök, Balics Lajos és Házi mestere, Békefi Remig – akivel egészen 1924-es haláláig tartották a kapcsolatot. A bencés Csóka Lajossal különösen gyakorta váltott levelet, de levelező partnere volt Hetényi János győregyházmegyes pap éppúgy, mint Hermann Egyed, Horváth Tibor Antal és Kumorovitz Lajos Bernát premontreiek, vagy Mohl Adolf egyháztörténész. De nemcsak szakmai, egyesületi vagy konventi ügyekben levelezett, hanem a legkülönbözőbb témákról cserélt gondolatokat például Harsányi Lajos költő-író győri kanonokkal, nem utolsósorban pedig barátjával, Papp Kálmán soproni városplébánossal, a későbbi győri püspökkel.²¹

A kezén átment sok ezer oklevél révén Sopron és környéke vallási életének történetére nyilvánvalóan beható ismeretekkel rendelkezett, azonban olyannyira lefoglalta a napi levéltári munka, oklevéltára és a várostörténet művelése, hogy egészen Breyer István győri püspök 1938 tavaszán érkezett felkéréséig nem fogott külön egyháztörténeti forráskiadásba, illetve feldolgozásba. Előbbire nem is volt szükség, hiszen a város középkori egyháztörténetéhez a vonatkozó anyag túlnyomó részét kiadta a város levéltárából, így az anyag viszonylag hamar összeállt. Eközben a püspökség részéről is példás gyorsasággal intézték a kötettel kapcsolatos teendőket, így az anyaggyűjtés és -összeállítás már 1939 tavaszára elkészült. Ekkor a kéziratot személyesen Breyer püspök is elolvasta, és 2000 pengő egyházmegyei támogatás kifizetéséről döntött a kötet megjelentetése érdekében. A sajtó alá rendezés és egy gyors korrektúra után, szeptemberben 10 nap leforgása alatt a kötet megkapta az *imprimatur*-t, vagyis az egyházi jóváhagyást. Hogy mennyire a megyéspüspök személyétől függött az ezer-ezer példányban megjelent kötetek sorsa – Házi Jenő középkori kötete mellett ugyanis Bán János soproni árvaházi igazgató megírta Sopron újkori

---

¹⁹ Bár ezzel kapcsolatban csak általánosságban emlékeznek meg egyháza iránti elkötelezettségéről, nem egyszer egyháztörténeti műveivel összefüggésben (Horváth 1993. 10.), konkrétumok terén mindössze a Katolikus Konventben 1943. jún. 1. és 1949. dec. 31. között betöltött elnöki tisztségét szokták megemlíteni (Horváth 1993. 14. és Varga 1993. 29.).

²⁰ Actio Catholica kult. szakoszt. elnöki kinevezése: Házi Jenő hagyaték 1/i. tétel. Vegyes iratok (7. doboz) = Győri Egyházmegyei Levéltár. Püspöki levéltár. Egyházkormányzati iratsorozat 299/1934., Házi Jenő hagyaték 3/c. Badalik Bertalan (10. doboz), *Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000.* Sopron, 2000. 79–86.

²¹ Az ismertebb személyek szakirodalmi fellelhetőségének részletezését itt mellőzzük, mindegyikük megtalálható a Magyar Katolikus Lexikon (Főszerk. *Diós István*, szerk. *Viczián János*. Bp. 1993–2010.) vonatkozó köteteiben, illetve az 1936., 1940., 1943. és 1947. évi Schematismus Dioecesis laurinsensis, valamint az 1968-as Győregyházmegyei Almanach tömör életrajzot közöl róluk. – Az alábbiakban a különböző személyekkel váltott, Házi hagyatékában fennmaradt levelekre csak olyan esetben hivatkozom külön lábjegyzetben, ha az a szövegből nem derül ki, továbbá az érthetőséghez és az ellenőrizhetőséghez feltétlenül szükséges.

egyház történetét²² –, mutatja hogy Breyer püspök halála után a még át nem utalt, a nyomdai költségek kisebb „elszaladása” miatti 274 pengő hátralékot csak 1940 őszén fizették ki Házinak és Bánknak.

Egyháztörténettel igazán csak a politikai változások hatására, illetve a saját félreállítására való felkészülésként kezdett el foglalkozni, s ettől kezdve élete végéig ez vált hangsúlyosabbá. Egy 1956. július 26-i, Géfin Gyulának írt leveléből derül ki,²³ hogy már 1946-ban „meghirdette” a maga passzív rezisztenciáját, vagyis visszavonult a publikálástól és az íróasztalfióknak írt. Publikációs jegyzéke 1947 és 1956 között valóban teljesen üres.²⁴ Ugyanakkor végig megtartotta régi aktivitását, sőt fokozott intenzitással dolgozott, hogy az egyelőre a fióknak írt műveket idővel kiadhassa.

Régi barátja, a városplébánosból 1946. május 3-án győri püspökké szentelt Papp Kálmán épp a legnehezebb években nyitott új perspektívát Házi Jenő számára. 1949 júniusában a püspök ugyanis úgy döntött, hogy rendezi a győri püspöki és káptalani levéltárak helyzetét, amelyek ekkor még az irattári anyagtól sem voltak elválasztva, és semmiféle alapleltár vagy segédlet nem készült hozzájuk. A helyzetet súlyosbította, hogy a háború után jelentkezett az állami mikrofilmzés igénye, a középkori anyag felmérésének és elkülönítésének kötelezettsége, a káptalan hiteleshelyi levéltárának átvétele pedig a küszöbön állt – majd az 1950/29. számú törvényerejű rendelettel be is következett. Papp Kálmán Házi Jenőt bízta meg, hogy mérje fel a helyzetet és cselekvési tervet állítson össze. Ennek elvégzése után, augusztus 30-tól tiszteletbeli főlevéltárosként irányította az egyébként tavaly elhunyt Dr. Buzás József püspöki és káptalani levéltáros munkáját, aki még politikai okokból történt letartóztatása után, 1957. április 16-án is jelentést írt neki, amely egyébként rendszeresen félévente volt esedékes.²⁵ Mindez nem igényelte Házi rendszeres győri jelenlétét, hiszen a szakirányú képzettséggel rendelkező Buzás végezte az érdemi rendezési munkát, akivel 1953-ra a tanár-tanítvány kapcsolatból barátokká váltak. A főlevéltáros olykor személyesen ellenőrizte őt Győrben, ilyenkor olvastak össze irat-átírásokat Buzással. Természetesen – amellet, hogy Házi kispap fiát, Jenőt meglátogatta ilyenkor – Papp Kálmán püspökkel és főként egyháztörténettel foglalkozó papokkal is megbeszéléseket folytatott, mint például Orbán László teológiai tanárral. Buzással 1957-ig végzett közös munkája az 1950 óta érvényben lévő, körülményes kettős kulcskezelés ellenére – mely szerint a hiteleshelyi levéltárakat

²² *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából IV/1. kötet), *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete, Sopron, 1939. (Győregyházmegye múltjából IV/2. kötet).

²³ Géfínnel folytatott levelezését részben kiadta *Varga Imréné*: Egy tudósbartság dokumentumai. Válogatás Géfin Gyula és Házi Jenő levelezéséből. *Vasi Szemle* 48. (1994) 261–276. (=Varga 1994.) Házi levele Géfínnnek: Varga 1994. 271. A továbbiakban Géfin esetében nemcsak Házi hagyatékára, hanem a levelezés kiadására is támaszkodom, külön hivatkozás nélkül.

²⁴ Horváth 1993. 21.

²⁵ 1954. szept. 30-i jelentését például Buzás „a jól végzett munka örömevel siettem hozzád” fordulattal vezeti be.

az illetékes állami levéltárral közösen kezelték – meglehetősen sikeres volt, amelynek Buzás munkabírása mellett annak is köszönhető, hogy a levéltáros időnként befogta segíteni a másik kulcs állami levéltárból érkező felelősét, sőt ha alkalma nyílt rá, annak munkatársait is. Az iratrendező munka híre Budapestre is eljutott, a Levéltárak Országos Központja 1956-ban vendégeket hozott a levéltárak megtekintésére. Házi és Buzás kapcsolatát leginkább Házi két 1955. augusztus 12-i mondatával jellemezhetjük: „mivel napközben komolyan fogunk dolgozni, annál illőbb lesz, hogy este viszont szórakozzunk. Ennek a lehetőségnek megszervezését is Rád bízom.”

Győri kinevezésének és soproni helyzete megrendülésének hozadékaként 1949 valóságos fordulópont Házi életében. Géfin Gyula szombathelyi kanonokkal folytatott igen bensőséges levelezéséből kiderül, hogy 1949-től mind a győri, mind a szombathelyi, mind pedig a veszprémi püspöki székhelyen egyháztörténetírói munkaközösség létrehozását kezdeményezte és szervezte, továbbá magukban a munkálatokban Szombathelyen és Győrött is oroszánrészt vállalt, mintegy előkészülve, előre menekülve a várható félreállítás elől! Levelezéséből apránként feltáruló, az ő szakmai vezetésével megvalósítandó grandiózus kutatási tervét és annak fokozatos megvalósulását – nem érintve a például Győrött ehhez szükséges iratrendezési feladatokat – az alábbiakban összegezzük:

Győr: 1) Buzással 1949-50 folyamán összeolvasta a még Ragats Rezső nagyprépost által lemásolt 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveket. Ekkor még anyagi szempontból könnyen ki tudott mozdulni Sopronból, illetve 1950 nyarán szabadságát is Győrött töltötte a közös munka érdekében. Az egyébként zsúfolásig telt szemináriumban saját szobát kapott, és igazi kivételezettként külön is étkezhetett. Később Buzás a még addig le nem gépelt 17. századi egyházlátogatásokat, vagy legalább azok egy részét legépelte, ezek azonban csak magyarul jelentek meg jóval később.²⁶ 2) Tervezték a *Monumenta Ecclesiae laurinensis*, a győri egyház összes középkori oklevelének teljes szövegű kiadását is.²⁷ Buzás az oklevelek jelentős részét begépelte, ám ennél tovább nem jutott, apparátust már nem készített hozzá.²⁸ 3) A káptalan középkori szám-

---

²⁶ A megjelent vizitációk: *Buzás, Josef*: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. I–IV. Eisenstadt, 1966–69. (Burgenländische Forschungen, Bd. 52–55.), *uő*: Kanonische Visitation der Diözese Raab aus dem Jahre 1713. Eisenstadt, 1980. (BF 69.), a magyar fordításban megjelentek: *Lőrincz Imre*: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1659-ből. *Arrabona* 16. (1974) 233–241., *Varga Imre*: A Győri Székesegyházi Főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1698-ból. *Arrabona* 13. (1971) 177–221., *uő*: A Rábaközi Főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–1697-ből. *Arrabona* 14. (1972) 283–315., *Varga Imre – Reichardt Gyula*: A győri székesegyházi főesperesség alsó esperesi kerületi plébániáinak összeírása 1748-ban. *Magyar egyháztörténeti vázlatok* 1991/2. 117–201.

²⁷ Házi Jenő levele Papp Kálmánnak, 1949. júl. 1. és júl. 4.

²⁸ Gépelményei ma is (jelzet nélkül) megvannak a Győri Egyházmegyei Levéltárban.

adáskönyvét²⁹ már a kezdet kezdetén, 1949-ben restauráltatták,³⁰ majd Házi átírta a teljes kötetet. Az 1092 oldalas gépelményt az Akadémiai Kiadó lektoráltatta, azonban – a kézirat lerövidítése ellenére is – terjedelmi okokra hivatkozva a lektorok nem javasolták a teljes szövegű kiadást, inkább egyfajta feldolgozás kiadása mellett döntöttek. Ez a számadáskönyv szövegének, egyáltalán a forrástípus, valamint az azóta megjelent más középkori számadáskönyvek kiadásának³¹ ismeretében nyilvánvalóan vállalhatatlan volt Házi számára, így az ma is hagyatékában van kiadatlanul. 4) Tervezte a veszprémi kötetek mintájára a *Monumenta Vaticana Episcopatus Laurinensis* kiadását is, összességében 15 évre becsülve az erre szükséges időt. Annak nem maradt nyoma, hogy bármi konkrét lépéseket is tettek volna ennek előkészítésére.

Győrben valójában kapóra jött Házi személye és felszabaduló energiái. 1951-től barátilag felügyelte Eröss István csapodi plébános középkori egyházmegye- és egyház-község-történeti műveinek munkálatait, amelyeket Papp Kálmán megbízásából, de Házi szándéka ellenére kezdett el, mivel a főlevéltáros erre csak a szükséges forráskiadások után látta volna elérkezettnek az időt.³² Erössnek már 1942-ben lektorálta *A ciráki körjegyzőség és plébánia története* című készülő kötetét,³³ kapcsolatuk pedig nem szakadt meg időközben sem, például anyakönyv-restaurálás kapcsán is hozzá fordult a plébános. Az 1953-tól egyébként szintén egyházmegyei levéltárosként, tehát Házi beosztottjaként működő Eröss mind tartalmi, mind módszertani kérdésekben (mit írjunk ki az oklevelek szövegéből, mire hivatkozzunk Sopron, egyes bencés monostorok stb. esetén) rendszeresen fordult hozzá. A szakmai tanácsadás kiterjedt a munka lelki nehézségeire is, amint Házi fogalmaz 1951. szeptember 26-án: „szívből kívánom, hogy munkás kedvét később se veszítse el, amikor kedvetlenség és kislelkűség fogja el az embert, és ebben a hangulatban szeretnők mindent a tűzbe vetni.” Eröss egyházmegye-történeti munkája a szakmai lektorálásig eljutott, azonban a szerző halála miatt kinyomtatására már nem került sor.³⁴

Veszprém: 1) A legősibb magyar püspökség történetének feldolgozása (köztük az egyházlátogatások közzé tétele) már az 1930-as években intenzíven megkezdődött. Házi ennek megfelelően számolt azzal, hogy a Veszprémi Egyházmegye Múltjából sorozat régi „csapata” még élő, aktív, illetve hazánkban tartózkodó tagjai közül Pfeiffer János folytatja munkásságát, amelynek eredményeként utóbb valóban megjelent az egyházmegye történeti

²⁹ Győri Egyházmegyei Levéltár. A győri káptalan magánlevéltára. Feudáliskori gazdasági iratsorozat. 1. kötet 1497–1528.

³⁰ Erről l. Házi 1949. júl. 4-i és aug. 5-i, a székeskáptalannak és Buzásnak írt leveleit: *Vajk Ádám*: Házi Jenő levéltárosi tevékenysége Győrben. Forrásközlés. *Archivnet* 2004/2. (április 15.) (www.archivnet.hu)

³¹ A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534. Közreadja: *Kredics László – Madarász Lajos – Solymosi László*. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai; 13) Veszprém, 1997.

³² Házi Jenő levele Papp Kálmánnak 1949. júl. 1. és júl. 4.

³³ *Eröss István*: *A ciráki körjegyzőség és plébánia története*. Győr, 1943.

³⁴ Ma: Győri Egyházmegyei Levéltár. Eröss István hagyaték.

sematizmusa.³⁵ 2) Gutheil Jenő veszprémi kanonokkal már korábban megkezdte a közös munkát. A csak jóval később, 2007-ben *posthumus* megjelent oklevéltára³⁶ anyagának összeolvasását már 1949–1950 folyamán befejezték, jóllehet levélváltásaikból kiviláglik, hogy a veszprémi tartózkodások megszervezése rengeteg nehézséget jelentett Házi egyéb teendői mellett. Gutheilt hasonló módon támogatta munkájában, mint Erösst, 1949. március 14-i levelében így bátorítja kintartásra a kanonokot: „az oklevélpublikáció a történetírás alapja, mely nélkül csupán légvárakat építünk és történelmi regényeket írunk”. 1950 májusában aztán arra kérte Gutheilt, hogy halassa el a város korai történetének feldolgozását addig, míg az Országos Levéltár középkori gyűjteményeit meg nem nézte!³⁷ Kapcsolatuk ezután megszakadni látszik.

Szombathely: 1) A Szombathelyi Egyházmegye történetének feltárását a két másik egyházmegye után csaknem egy évvel később vette bele tervébe Házi Jenő. A Vas megyére vonatkozó 17–18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvek kiadását magától értetődően tűzte ki elsődleges célul. Az 1698-as Kazó-féle vizitációt 1958-ban megjelentette, 1959-ben pedig lassanként hozzáfogott a Tormássy-féle kötethez, amely 1961-ben látott napvilágot. Buzás az itteni munkákban is részt vett a jegyzőkönyvek 18. század közepi anyagának kiadásával.³⁸ 2) Egyháztörténeti feldolgozások írása terén Géfin útmutatása nyomán további munkatársakra: Horváth Tibor Antal premontrei szerzetesre, Király József sárvári káplánra, Meszlényi Antalra, a Központi Szeminárium egyetemi tanárára, későbbi vasvár-szombathelyi nagyprépostra, valamint Egyed Ferenc néhai rigyáci plébános Géfinnél lévő kéziratára is számított, azonban végül egyikükkel sem sikerült a közös munka kereteit kialakítani. 3) A vasvár-szombathelyi káptalan magánlevéltárában található okleveleknek teljes szövegű kiadását ugyancsak felvette Házi a tervek közé. Korábban szinte csak néhány oklevél jelent meg közülük nyomtatásban – Horváth Tibor Antal premontrei ötöt közölt, ezen kívül csak a Hazai okmánytárban volt megtalálható néhány.³⁹ A középkori oklevelek átírását már 1950 végén megkezdte Házi egymaga, s 1951-ben be is fejezte. Miután barátja, Géfin előkészítette neki az anyagot, – *horribile dictu* – százanként vitte el kézításkával vasúton Szombathelyről Sopronba. Az

³⁵ Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987.

³⁶ Gutheil Jenő: Veszprém város okmánytára (1002–1523). (A Veszprémi Egyházmegye múltjából; 18.) Veszprém, 2007. Közös munkájuk gyűmölése Gutheil feldolgozása, *Az Árpád-kori Veszprém* is.

³⁷ Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1977. A kötet csak részben Házi kérése, inkább kiadási nehézségek miatt késett ennyit.

³⁸ A három kötet: *Házi Jenő*: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó Archidiakon von Eisenburg/Vasvár in Burgenland – Teil des Komitats Eisenburg in den Jahren 1697–1698. Eisenstadt, 1958. (Burgenländische Forschungen Bd.; 37); *Házi Jenő*: Die kanonische Visitation des Peter Tormásy Archidiakon von Eisenburg aus dem Jahre 1674. Eisenstadt, 1961. (BF; 46), *Buzás, Josef*: Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. Eisenstadt, 1982. (BF; 71).

³⁹ *Horváth Tibor Antal*: Szent Márton születésének okleveles adatai. (Acta Savariensia; 4) Szombathely, 1944. 57–77., Hazai Okmánytár I–VIII. Szerk. Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr–Budapest, 1865–1891.

anyagot azonban végül csak jóval később, 1967 és 1981 között publikálta a Vasi Szemlében,⁴⁰ de így is csak a vasvár-szombathelyi káptalan magánokleveleinek mintegy negyede vált nyomtatásban hozzáférhetővé.⁴¹

Az oklevelekkel egy időben kezdett el a győri középkori számadáskönyvvel foglalkozni, miután azt 1949 végén restaurálták. A vasvár-szombathelyi káptalan 651 oklevelét tulajdonképpen „felfrissülésként”, a számadáskönyv begyűjtésének szüneteiben írta át! Egy augusztus 5-i, Buzásnak írt levele szerint főlevéltárosi állásából való 1950. július 12-i felfüggesztésekor valószínűleg már nála volt a számadáskönyv, amelyet a Levéltárak Országos Központja 1951. november 17-ig kért vissza. A forrásokból kiviláglik, hogy ennek háttérében az átirás egy éve és az összeolvasás ideje alatt a számadáskönyv munkálata körül kibontakozó burkolt harc állt, a „bajszos püspök” rendszeresen faggatta erről Buzást, és legalább 50 jelentést küldtek el ezzel kapcsolatban 1951 szeptemberéig! Miután végzett az első munkafázissal, az átirással, félretette, más munkák kötötték le. Ahogy bizonyos enyhülés következett be,⁴² 1960. november 1-jén Házi szerződést írt alá az Akadémiai Kiadóval a számadáskönyv kiadására. 1961. szeptember 30-án küldte el a lektorok, Baraczká István és Szabó István által javasolt változtatásokkal (káptalani névsorok kihagyása, illetve helytakarékossági szempontú összevonások) a kéziratot. Ezt a következő év március 23-án kapta meg az Akadémia II. osztályára elbírálásra. Az újabb lektorálás során Ember Győző és Szabó István azt javasolta, hogy a forrás ne *in extenso*, hanem csak statisztikai feldolgozása legyen kiadva. Ezt az MTA II. osztálya elfogadta, így új (1963. május 28-i) szerződést küldött Házinak a kiadó 1963. június 6-án. A tervezett kiadvány címe *A győri székeskáptalan legrégebb számadáskönyve az 1495–1528-as évekből* volt. Az új szerződés alapján 1) Házit 10 000.- forint illette volna meg úgy, hogy a szerzői jogot nem veszi meg a kiadó. 2) A korábbi szerződést semmissé nyilvánították, tehát a kiadó a meg nem jelent kéziratért fizetett úgy, hogy a jogok a szerzőnél maradtak és 3) az új kötetre, tehát a forrás statisztikai feldolgozására új, külön szerződést kötöttek. Lényegében mindenben Házi Jenő követeléseinek engedtek, abban is, hogy 4) még az Akadémiai Könyvtárba sem kellett volna letennie egy példányt a kéziratából a szokott módon. Az új kiadványra azonban a jelek szerint mégsem szerződtek, a ma is meglévő 1092 oldalas kézirat a hagyatékban pihelve azóta is várja a kiadást.

Házi Jenő az első vizitációk kiadásának beérésével, azaz néhány kötet megjelenése után, valamint ezzel párhuzamosan egyes munkatársak – Gutheil,

⁴⁰ 37 közleményben 173 oklevelet közöl: Vas megyei középkori oklevelek 1–37. *Vasi Szemle* 21–35. (196–1981).

⁴¹ Azóta Kóta Péter közzétette a teljes anyag regesztáit: *Kóta Péter: Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban 1. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről: (1130) 1212–1526.* (Vas megyei levéltári füzetek; 8) Szombathely, 1997.

⁴² Erről a nyilvánosság előtt is beszámolt: A győri székeskáptalan legrégebb számadáskönyve. *Magyar Nyelv* 1958. 253–257. és Győr város múltjából. A számadáskönyv titkai. *Kisalföld* 1984. júl. 7.

majd Géfin, továbbá támogatója, Papp Kálmán győri püspök – elvesztésével egyre inkább magára maradt tervei végrehajtásával. A 60-as évek végétől csak Buzás segítségével vitte tovább elképzeléseit, és a három püspöki székhelyen senki más segítője nem maradt. Pfeifferrel Veszprémben láthatólag nem tartotta a kapcsolatot, egymástól függetlenül dolgoztak. Ambiciózus terveiből sok maradt az utókorra, így bár az utóbbi bő két évtized több elemét megvalósította azoknak, mégis sok feladat máig aktuális. Ezekből – csak a győri perspektívát vázolva – a *Monumenta Ecclesiae laurinensis* munkálatai újra megkezdődtek, tervezzük a csak magyarul megjelent egyházlátogatási jegyző-könyvek eredeti nyelvű kiadását, illetve elkészült és olvasható az Egyházmegyei Levéltár honlapján a Nemzeti Levéltár rendszerében a győri káptalan 2010 márciusa óta on-line kutatható középkori számadáskönyvéhez Házi kéziratának segítségével készült, a korabeli lapszámozást alapul vevő mutató.

H. NÉMETH ISTVÁN | Házi Jenő várostörténeti munkássága

Házi Jenőt a magyar várostörténet-írás meglehetősen vegyesen szokta értékelni. Egyrészt mesterségbeli tudása és munkabírása a bámulat tárgya: két monumentális kötet sorozata, a „Sopron szabad királyi város története”, valamint a „Soproni polgárcsaládok 1535–1848” című kötetek a várostörténészek számára evidenciaként kezelendők, egyben hatalmas mennyiségű és értékű munkák.¹ A másik oldal tör-ténészként kevésbé becsüli, hiszen nem elemző jellegű tanulmányai vagy monográfiái által ismert, hanem főként forrásközlései és adattárjai okán. A modern társadalomtörténész számára tehát Házi idejétmúlt, korának trendjeit sem követő történészként tűnik fel. Az ítéletalkotás – jóllehet ennek az írásnak nem ez a célja – egyik vagy másik részről is nagyon könnyűnek tűnhet, ha Házi Jenő munkásságát csak önmagában tekintjük. Érthetőbbé válik a mű egészének megítélése, és talán elnézőbbé válhat a társadalomtörténész is, ha

---

¹ Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. Sopron, 1921–1943.; Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok, 1535–1848. Budapest, 1982.

egy kis eszmefuttatás keretében arról szólunk, hogy Házi Jenő hová is helyezhető el a magyar várostörténet-írás vonulatában.

Házi Jenő életútját és műveit (itt kifejezetten a várostörténetről lesz szó) áttekintve az olvasó elé vegyes kép tárul. A korszak, amikor Házi alkotóként működött, a magyarországi várostörténet-írás számára is váltópont volt. Így Házi Jenő munkásságában egyaránt felfedezhetjük a generációját megelőző elődök kutatási módszereit, célkitűzéseit és stílusát, de hatottak rá a vele egy generációja tagjainak munkássága is. A Házit megelőző generáció legjelentősebb alakjai között tarthatjuk számon Kemény Lajost, Demkó Kálmánt és Kerekes Györgyöt, illetve az őket is megelőző Wenzel Gusztávot és Fejérpataky Lászlót. A magyar várostörténet e korai szakaszának kiemelkedő alakjairól beszélünk, akik (Wenzelt és Fejérpatakyt leszámítva) Házihoz hasonló körülmények között működtek. Általában városi levéltárosokként (akik egyben a városi vezetés résztvevői is voltak), levéltár-rendezőkként vagy a helyi főiskola tanáraként kutattak a városi iratanyagban.

Publikációik többsége a kalászatokból tevődött össze. Ez a módszer valódi pozitívista hagyományokhoz nyúl vissza, ami szerint elég a forrásokat minél nagyobb számban feltárni, mivel azok majd önmagukért fognak beszélni.² Ennek mestere Kemény Lajos volt, aki hihetetlen mennyiségben közölt le olyan, érdekesnek ítélt forrásokat, amelyeket a levéltári munka és korszak stílusát követő kutatás során talált, általában kommentár és különösebb cím nélkül.³ Ezek a kisebb közlemények, ka-lászatok abból a szempontból nagyon hasznosak voltak, hogy egyre több városi forrás állt rendelkezésre. Megjelenésük azért is fontosnak számított, mivel ebben az időszakban a városi élet, a várostörténet leginkább hely(i)történetként jelent meg, a történetírás fő áramlatába semmiképpen nem illeszkedett bele. Ennek fő oka az volt, hogy a korszak történetírása az ország nemzetállamiságának kibontását tartotta legfontosabb feladatának, amin nem is csodálkozhatunk, hiszen ez általános európai tendencia volt. Az európai tendenciával ellentétben azonban a nemzeti (polgári) hagyományokba nem tartozott bele a magyarországi városfejlődés, a hazai polgárság, mivel annak idegen (német, szerb, zsidó, stb.) hagyományai nem illeszkedhettek e koncepcióba. A hazai városfejlődés viszonylagos gyengesége is okozhatta azt, hogy a várostörténet-írás háttérbe szorult, és elsődlegesen a nemesi hagyományok, a rendi önállóság, illetve ezekkel összefüggésben a Habsburg-magyar ellentét hangsúlyozása volt a 19–20. század magyar történetírásának fő jellemzője. A várostörténet talán egyedül az önálló rendi igazgatás terén kaphatott figyelmet.

---

² R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetelmélet a magyar történetírásban. Budapest, 1973.

³ Lásd erre: Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. Budapest, 1970. 479–484.

Kerekes György és Demkó Kálmán kötetei és tanulmányai ennél jóval probléma-központúbbak. Ezt még akkor is igaznak véljük, ha mindkét szerző esetében a forrásfeltárás az elsődleges célok között szerepelt. A két szerzőre egyaránt jellemző, hogy a várostörténet nagy alapműveinek számítóköteteikben elsődlegesen a leíráshoz, a bemutatáshoz folyamodtak. Jóllehet Demkó korábban élt, mégis őt tekinthetjük a komolyabb történésznek, hiszen munkái során nem alkalmazza a rejtett forráskiadás gyakorlatát, mint Kerekes. Demkó esetében erős jogi alapokra helyezett, forrásokkal alátámasztott leírásokkal találkozunk,⁴ míg Kerekesnél főként egy-egy problematika vagy korszak köré csoportosított, nem túl kevésbé leplezett forrásközlésekkel.⁵ A két szerző közötti különbség azonban nem feltétlen a történészi kvalitásokban keresendő (bár talán abban is), hanem az általuk művelt szakterület sajátosságaiban. Amíg ugyanis Demkó egy (német történészek által) viszonylag jól kitaposott úton haladt, addig Kerekesnek igen kevés támpontja akadt. A jogtörténeti, közigazgatás-történeti megközelítés, amely Demkót jellemezte, ugyanis jóval könnyebben művelhető volt, mint a gazdaság- és társadalomtörténet, amelynek módszertana Magyarországon csak igen kevésbé volt ismert. Ez utóbbi terület módszerei ugyanis éppen a két világháború közötti időszakban kezdtek ismertté válni, de valódi virágkorát már jóval később élte. A leírás műfaján mindenesetre nem is csodálkozhatunk, hiszen ez az a korszak, amikor a várostörténet alapjait kellett megteremteni, leírni mindazt, ami ma már evidencia (vagy néha nem is annyira az, csak elfeledjük olvasni ezeket a klasszikusoknak számító szerzőket). A magam számára ezt a generációt az „úri történészek” generációjának neveztem el, ami nem az emberi tartást hivatott kifejezni, hanem a mindennapi élethez való hozzáállásra utal. Ennek a generációnak a nagy alakjai ugyanis biztos polgári egzisztenciával rendelkező történészek voltak, akiknek az elszántsága főként abban állt, hogy képzettségüket használva, tanári, hivatali hivatásuk mellett foglalkoztak e tudományággal.

Házi generációjával szemben más körülmények között volt kénytelen dolgozni. Ők tekinthetők véleményem szerint a „vasemberek generációjának”. Károlyi Árpád, Szekfű Gyula, Hajnal István, Mályusz Elemér, Domanovszky Sándor, továbbá tanítványaik, mint Léderer Emma, Eckhart Ferenc, Kosáry Domokos, H. Balázs Éva, Borsa Iván és – jóllehet nem mérhető az előzőekben felsorolt történészek újszerű munkásságához – maga Házi Jenő is méltán sorolható ezek közé. Ők, talán az átélt hatalmas trauma, az ország szétdarabolása és a kedvezőtlen finanszírozási körülmények hatására, hatalmas elánnal vetették magukat a munkába, mindent túlélőként folytatták azt a feladatot, amit az elődök megkezdtek. Számukra nem volt kompromisszum: olyan vállalkozásokba

---

⁴ Jó példa erre: Demkó Kálmán: A felső-magyarországi városok életéről a XV–XVII. században. Budapest, 1890.; Demkó Kálmán: Lócse története. Lőcse, é.n.

⁵ Kerekes György: Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János 1625–1674 kassai kereskedő üzleti könyve alapján. Kassa, 1940.; Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. Kassa, 1943.

vetették magukat bele, amire korábban az „úri történészek” nem is gondoltak, hiszen olyan hatalmas falat volt mindegyik, amit kivitelezhetetlennek ítéltettek meg. E generáció számára a munka és saját teljesítőképességük határai jelentették a fő kihívást. Mindemellett az új nemzedék kiemelkedő tagjainak nem elsősorban a források felkutatása, azok leírása, hanem az elemzés is a fő célkitűzéseik közé tartozott. Szekfű a szellemtörténet, Mályusz a népiségtörténet, Domanovszky a gazdaság- és társadalomtörténet, Hajnal és tanítványai pedig a történeti szociológia elméleti alapjain állva alkottak olyan életművet, amely az egykori európai történettudománnyal azonos szinten állt. E korszak történetírásának hatása mind a mai napig jelentősnek tekinthető a magyar történettudományra.

Házi Jenő részben életútja miatt mindkét generáció jellemzőit örökölte, de munkásságát áttekintve megállapíthatjuk, hogy levéltárosként a forrásközlés állt hozzá közelebb. A korszakban alkotó történészként és városi levéltárosként alapvető feladatának tartotta a levéltár forrásainak akár kalászat-szerű közlését. Az ilyen jellegű közlések között éppen úgy megtalálható kultúrtörténeti adalék, amelyet Házi a soproni dohányzás történetéről írt,⁶ mint a Sopron topográfiai helyzetét bemutató források bemutatása. Ez utóbbi esetben azt is sejtethetjük, hogy Házinak már ekkor egy meglehetősen nagy tervei voltak, talán egy Sopron háztulajdonosait és topográfiáját bemutató nagy monográfiában, adattárban gondolkozott. A Schlippergasseről írt helynévfejtő tanulmánya még csak helyi jelenségeket mutattak be, de a soproni külváros 1536. évi telekkönyve már nagyobb területhez nyújtott adatokat.⁷ Ha volt is ilyen terve, ezt Thirring Gusztáv, illetve csak jóval később Dávid Ferenc és Goda Károly végezte el.⁸

Az elődök leíró jellegű tanulmányai, közigazgatási alapvetések kutatása és leírása sem állt távol Házitól. A legklasszikusabb célja az ilyen jellegű kutatásoknak a közigazgatás-történet. Házinak a középkori városi kancelláriáról készített alapvető tanulmánya elsődlegesen ebbe a körbe sorolható. Ezzel olyan elődök nyomában járt, mint például Demkó Kálmán vagy Wenzel Gusztáv, akik német minták alapján dolgoztak. Wenzel részéről erősen jogi háttérű tanulmányok születtek,⁹ míg Demkó Kálmán a löcsei levéltári források segítségével a szepességi városok és főként Lőcse igazgatástörténeti monográfiáját alkotta meg. A soproni városi kancellária történetének feldolgozása szintén alapvető kutatásnak bizonyult a maga korában. A tanulmány részletesen mutatja be a korai városi írásbeliség kialakulását. A korai időszak városi oklevél-

⁶ Házi Jenő: A dohányzás kezdete Sopronban. SSz. 16 (1962), 33–36.

⁷ Házi Jenő: Schlippergasse. SSz. 1 (1937), 104–110.; Házi Jenő: A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből. SSz. 13 (1959), 353–354.

⁸ Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734–1939. Sopron, 1941.; Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai, 1488–1939. Sopron, 2008. [ld. a feldolgozások időbeli felosztásáról Mollay Károly megjegyzését a 80. éves születésnapjában].

⁹ Wenzel Gusztáv: Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. Pest, 1877.; Wenzel Gusztáv: A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. Pest, 1877.; Wenzel Gusztáv: Nevezetes per löcsei polgárok között: 1421–1429. Pest, 1873.

kiadása mennyiségének elemzésétől a helyi hiteleshelyek (főként a johanniták) funkcióján keresztül jutott el annak felismeréséig, hogy a korai városi kancellária kialakulása a helyi rend tevékenységéig nyúlik vissza, amelyet a városi iskola és a városi jegyző vett át, így alakítva ki a 15. századi városi kancelláriát.¹⁰

Házi gazdaságtörténeti érdeklődését jelzi az 1566. évi soproni borkereskedelemről írt tanulmánya, amelyben a soproni Weinvisierer (mértékvizsgáló) elszámolásával kapcsolatban kimutatta, hogy a soproni városi bort mely irányokba adták el. Házi tanulmánya ezzel feltárta Sopron borkereskedelmének fő tendenciáit, a soproni bor bel- és külkereskedelmi forgalmának irányait és jelentőségét. A forrás egyben kiválóan alkalmas volt arra is, hogy egy újabb korszak némely igazgatástörténeti aspektusaira irányítsa a figyelmet, mivel a forrásban nem csupán a városi borkereskedelem jellemzőire találhatunk adatokat, hanem a városvezetők díjazásának korai (egészen a 17. század utolsó harmadáig alkalmazott) módszerét is bemutatta. A 17. század utolsó harmadáig ugyanis a városvezető választott tisztviselők díjazását a város birtokainak természetbeni bevételeiből fedezték. Házi ebben a tanulmányban levéltárosként a forrás minden lehetőségét kiaknázva elemezte a soproni borkereskedelem legfontosabb jellemzőit. A tanulmányok egyben tanúbizonyságul szolgálnak, hogy a forráskiadáson kívül Házi történészként is képes volt elemzésekre. Igaz, írásai még nem a modern értelemben vett gazdaságtörténet jellemzőit viselik magukon.¹¹

A vasgeneráció azonban egy dologban biztosan elütött az úri generációtól: olyan hatalmas alpműveket alkotott, amelyeket mind a mai napig méltán használt a várostörténet-írás. Házira egyértelműen ráhúzható ez a szó: vasember. Szakmailag kérlelhetetlen, megalkuvást nem ismerő és nem tűrő emberként nem viselte volna el, ha a város levéltárosaként más készíti el azokat az alapvető forrásközléseket és adattárakat, amelyek Házi Jenőt „A Házi”-vá tették. A város középkori forrásbázisát mindenki ismeri, sokan használták/használják mind a mai napig. Az első kötetet magánkiadásban tette közzé 1921-ben. A sietségnek és az önfinanszírozásnak politikai okai is voltak: a soproni népszavazás!¹² A következő köteteket azonban már a város finanszírozta töretlenül, amiben egykori elődeiket utánozták a város vezetői, hiszen a szepességi városokon kívül igazából csak Sopronnak van valódi, évszázadokra visszamenő városi krónikai

---

¹⁰ Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSz. 10 (1956), 202–215.; Házi Jenő: A soproni polgárjog megszerzésének története. SSz. 5 (1941), 269–279. Nagyon hasonló következtetésre jutott a pozsonyi káptalan mint hiteleshely és a pozsonyi városi kancellária együttműködésével kapcsolatban Šedivý, Juraj: Die Anfänge der Beurkundung im mittelalterlichen Pressburg (Bratislava), In: *Wege zur Urkunde, Wege der Urkunde, Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*. Hrsg. Hruza, Karel – Herold, Paul. Wien – Köln – Weimar, 2005, 81–115.

¹¹ Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem. SSz. 13 (1959), 151–157.

¹² Házi úgy vélte, hogy ha a soproniak megismerik városuk korai történetének forrásait, ettől erősödni fog bennük „a magyar állameszméhez való törhetetlen ragaszkodás” (!) Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/1. Sopron, 1921. VIII.

hagyománya Magyarországon, amelyet jórészt éppen a város támogatót, sok esetben próbált életre hívni. A kötetek két sorozatra oszlanak. Az első sorozatban az okleveles iratanyag került közlésre az 1531-ik évvel bezárólag összesen hét kötetben. A második sorozatban olyan iratokat közölt Házi, amelyek publikálása el szokott maradni: a városi végrendeletek, számadások, jegyzőkönyvek és hasonló források kiadására került sor összesen hat kötetben. Az utolsó, a pótkötet 1943-ban jelent meg, ami azt jelenti, hogy mintegy két évtized alatt 13, kiváló szakmai tudással elkészített, hatalmas mennyiségű forrást közlétező kötet látott napvilágot.¹³ Mai fejjel talán elképzelhetetlennek tűnik ennyi kötet elkészítése, átírása, nyomdai előkészítése és kinyomtatása, hiszen egykor jóval nagyobb nyomdai átfutási időkkel kellett számolni, mint manapság. Házi forráskiadási tevékenysége azonban nem ért véget ezekkel a kötetekkel, hiszen a magyar-zsidó oklevéltárban számtalan soproni vonatkozású forrást publikált,¹⁴ valamint igen nagy mennyiségű 16. századi magyar nyelvű forrást tett közzé önálló kötetben.¹⁵ Másrészt a tisztán várostörténeti tárgyú kötetek sem teljesek a fenti sorozattal, hiszen számos olyan kézírata maradt fenn, amely vagy kiadásra, illetve átdolgozott kiadásra vár. Ezek közül a soproni bírósági könyv (Gerichtsbuch) 1423 és 1531 közötti 1. kötetének kiadása Németh János gondozásában 2005-ben jelent meg.¹⁶ Házi forráspublikációs tevékenységét részben a tősgyökeres soproni Mollay Károly folytatta, aki az első telekkönyv, Moritz Pál üzleti könyve, adójegyzékek és a feljegyzési könyv (Gedenkbuch) kiadásával egészítette ki Házi igen gazdag munkásságát.¹⁷ Házi forráskiadvány-sorozatának (ezt nyugodtan elmondhatjuk) nincs párja ma sem Magyarországon, sem a környező országokban, hiszen egy igen gazdag városi levéltár szinte teljes iratanyagát kézbe vehetjük! Ez azt jelenti, hogy egy digitális kiadványsorozattal akár a teljes Házi életmű, és az eredeti oklevelek digitális képe egymásnak megfelelően elkészíthető lenne. Sopron az egyetlen olyan gazdag középkori iratanyaggal rendelkező város a középkori Magyar Királyság szabad királyi városai közül, ahol megvan rá az esély, hogy igen hamar megismerhetővé válhat a teljes levéltári anyaga ebből a korszakból. Ez azért is jelentős eredmény, mert a ma Szlovákiában fekvő városok közül Pozsony, Kassa, Bártfa, Eperjes, Selmecbánya

---

¹³ Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/1–7, II/1–6. Sopron, 1921–1943.

¹⁴ Többek között: Grünvald Fülöp – Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár. VI. kötet. Sopron 1600–1740. Gyűjtötte Házi Jenő. Budapest, 1961. Ezzel a tevékenységével kapcsolatban ld. Kóvér András írását a Soproni Szemle jelen számában (*a Szerk.*).

¹⁵ XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Jókai Mór születésének százéves emlékére. Közli Vitéz Házi Jenő. Sopron, 1928.

¹⁶ Házi Jenő – Németh János: Gerichtsbuch. Bírósági könyv. 1423–1531. Sopron, 2005. (Sopron Város Történeti Forrásai, A sorozat 2. kötet).

¹⁷ Mollay Károly: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz, 1520–1529. Sopron, 1994.; Mollay Károly: Első telekkönyv. Sopron, 1993.; Mollay Károly – Goda Károly: Gedenkbuch 1492–1543. Sopron, 2006.; Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. Sopron, 1995.

mind hasonlóan gazdag középkori iratanyaggal rendelkezik, de egy sincs abban a helyzetben, hogy rövid időn belül ilyen történeti kincset tudjon a magáénak.

Házi Jenő másik nagy műfaja az adattárak, vagy az ezekhez hasonló forrásközléssel egybevont elemzések voltak. Azt mondhatjuk, hogy Házi – igazi levéltáros lévén – az adatok széles tömegét nyújtotta a város történetének kutatói számára. Maga az igény, hogy a forrásokat adatolva közöljék, (ahogy arról fentebb szó volt) nem volt régi keletű, hiszen (sajnos vagy sem) a nagy elődök szinte mindegyike valódi adatközlőként járt el műveiben. Azt hiszem, erre a legjobb példa a már sokszor idézett Kerekes György, akinek egy-egy probléma köré csoportosítható művei szinte kis regeszta-, vagy cédulaközlések voltak. (Hozzátehetjük, hogy ez a stílus sajnos nem csupán e „régimódinak” bélyegzett várostörténészekre volt jellemző, hanem még az 1980-as években kiadott, nagydoktori disszertációként elkészült művek is erre a műfajra utalnak vissza.) Az adattárak műfaja azonban sem akkor, sem most nem túl elterjedt és megbecsült műfaja a várostörténetnek, jóllehet elkészítésük nagy munkát, szakmai hozzáértést követel meg. Véleményem szerint Házi egyes tanulmányaival és később kiadott művével valódi levéltárosként (aki önzetlenül, alázattal is képes információt átadni) új műfajt teremtett. Adattáraitra jellemző, hogy mindegyikük egy-egy forráson vagy forrástípuson alapul, amelyeket Házi hatalmas forrásismeretére alapozva minden esetben kiegészített szinte az összes elérhető forrással. Első ilyen tanulmánya az 1379. évi soproni, általa telekkönyvnek tekintett szántó föld-felosztási ívet dolgozta fel oly módon, hogy a forrásismertetés és a részletes forrásfeldolgozás mellett szinte a 14. század végi Sopron történeti statisztikai felmérését nyújtotta, ház- és lakosság szám-becsléssel. A telekkönyv adottságait és az általa ismert hatalmas forrásmennyiséget kihasználva a város topográfiai és vagyoni viszonyait bemutató tanulmányt kapunk kézhez.¹⁸ Hasonló feldolgozással találkozunk az 1687. évi összeírás alapján készített belvárosi házakról és háztulajdonosokról készített tanulmányában. Ezzel a tanulmánnyal lényegében előkészítette Dávid Ferenc hatalmas munkán alapuló kötetét, bemutatva, milyen források állnak rendelkezésre egy ilyen vállalkozás során. A tanulmányban ismertetett forrás adatain túl minden egyes háztulajdonosról hatalmas mennyiségű adathalmaz áll rendelkezésre, ami előmunkálata is lehetett a soproni polgárjogúakról készített kötetének. A tanulmányban Házi egyben vázlatos háztörténeteket is feldolgozott, amelyek sora részben majd Mollay Károly munkássága nyomán fog kiegészülni, és a módszer kifinomulni.¹⁹ A tanulmánnyal párba állítható az a kötet, amelyet

¹⁸ Házi Jenő: Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. 12 (1958), 105–118. A tanulmány megállapításait Mollay Károly és Dávid Ferenc kutatásai már meghaladták.

¹⁹ Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben. SSz. 19 (1965), 127–141, 223–232. Mollay Károly munkásságát lásd: Mollay Károly irodalmi munkássága. SSz. 47 (1993), 403–422., ill. Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet. SSz. 43 (1989), 18–40., 126–148.; Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet. A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550). SSz. 13 (1959), 121–136., 193–204., 43 (1989),

néhány évvel ezelőtt Frederik Federmayer pozsonyi történész készítette. Módszerében is hasonló, hiszen ott egy 17. századi hasonló lakosság- és házösszeírást használt a szerző, amelyet kiegészített egy társadalomtörténeti adattárral.²⁰

A telekkönyvek és összeírások mellett Házi volt az első és sokáig egyetlen levéltáros-történész, aki a fennmaradt egyházi anyakönyveket a kora újkori és újkori kutatásba beemelte. A 17–18. századi soproni anyakönyvek statisztikai feltárása ugyanis Házi nevéhez köthető, aki ebben a tanulmányában még csak statisztikai adatok bemutatására használta a városi lelkészségeken, az evangélikus levéltárban, illetve plébániákon fellelhető anyakönyveket. A 17. század közepétől a 18. század közepéig terjedő időszak népességi adatainak közlésével a korszak történeti statisztikai elemzéseibe kapcsolta be a magyarországi átlagnál lényegesen gazdagabb és régebbi soproni anyakönyvi adatokat.²¹ Hasonló időszakra ugyanis csak igen kevés magyarországi, és csak néhány szlovákiai és romániai levéltári anyag terjed ki. Jóllehet a történeti statisztika és demográfia művelésének virágkora mára már leáldozott, de a forrásanyag feldolgozása mégsem állt meg. Pozsony kapcsán Tóth Árpád az evangélikus polgárság kapcsolatrendszerének és túlélési stratégiájának vizsgálatára ugyanis éppen ezt a hatalmas és jórészt kiaknázatlan forrástípust használja fel társadalomtörténeti elemzése során.²² Házi e tanulmányai azonban nem szakadtak el kora történészi irányaitól, sőt sok esetben meg is előzték azokat!

Ezek az adattár jellegű tanulmányok, elemzések végül egy olyan műben csúcsondtak ki, amely Házi Jenő mintegy „illegálisban”, de legalábbis kirekesztettségben töltött évtizedeinek főműve! A Sopron történetéhez elengedhetetlen forrásközlése mellett (sőt, talán még azon túlnyúlóan!) e kétkötetes könyv véleményem szerint Házi legnagyobb, még sehol meg nem ismételt műve! A *Soproni polgárcsaládok* fő célkitűzése alapvetően az 1535 és 1848 között polgárjogot kapott soproni polgárok feltárása, illetve – ahogy a cím is mutatja – a soproni polgárjoggal rendelkezők családjának feltárása volt.²³ A kötet jellegét tekintve igen sokrétű: családtörténeti és társadalomtörténeti adattár egyszerre, amin nem is csodálkozhatunk. Ahogy Házi életművét tanulmányozzuk, úgy kezdtük megsejteni, milyen ember is lehetett: a városáért munkájával áldozó, igen kitartó levéltáros, aki pontosan felismerte azokat az igényeket is, amelyeket történészként és városi levéltárosként egyaránt ki tudott elégíteni. Olyan ember, aki egyben

---

205–224.

²⁰ Federmayer, Frederik: Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvatelstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624. Pozsony, 2003.

²¹ Házi Jenő: A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai. SSz. 20 (1966), 225–235. Az anyakönyvek felhasználásáról lásd: Fügedi Erik: Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti Statisztikai Közlemények 1. (1957) 1. 16–75., 2. 43–85., 2. (1958) 1. 33–46.

²² Tóth Árpád: Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között. Pozsony, 2009.

²³ Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok, 1535–1848. Budapest, 1982.

kitörölhetetlen nyomot akart maga után hagyni. Ez már önmagában a *Soproni polgárcsaládokkal* is sikerülhetett volna, hiszen ebben a munkában – Házihoz méltó módon – a polgárkönyveken és a jegyzőkönyveken túlmenően szinte minden fontos, egy tömbben elérhető forrást felhasznált. A végrendeletek, néhol jegyzőkönyvi bejegyzések, levéltári iratanyag és nem utolsósorban a felekezeteknél lévő anyakönyvi adatok szintúgy szerepelnek ebben a hatalmas munkát igénylő műben. Házi nem törekedett társadalomtörténeti elemzésre, nem is gondolta, hogy ez lenne a dolga, de többek között éppen a társadalomtörténészek számára kiapadhatatlan tárház ez a két kötet! Mellette a helyi, lokális történet számára jelent kiváltképp fontos forrást, valamint a családtörténet, művészettörténet, az egész soproni polgárvilág bemutatására alkalmas. Ilyen mű nincs még egy a magyar – és hozzátehetjük – a Kárpát-medencei várostörténet-írásban. Jómagam mindössze csak egy munkát, az Augsburg polgárságát bemutató hatalmas adattárat tudnám párhuzamba állítani vele, amely a soproni két kötetet követően született meg.²⁴ Házi e két kötete és a Dávid Ferenc és Thirring Gusztáv által kidolgozott, Goda Károly által kiegészített soproni háztulajdonosokat bemutató kötet egyedülálló adattárként áll rendelkezésre a várostörténet-írás és a helyi kutatók számára egyaránt. E két kötet egybeszerkesztésével, egy felületen történő használatával hatalmas tudás állna még könnyebben hozzáférhető formában a rendelkezésünkre. Ezt a város egykori levéltári vezetése is felismerte, amikor erősen támogatta a két kötet kiadását. Az akkori politikai és kultúrpolitikai viszonyokat mindenesetre jelzi, hogy Házi már 1972-ben jelezte egy megjelent cikkében, hogy a mű készen áll, de kiadására mindössze 1982-ben került sor.²⁵

Házi Jenő értékeléséhez tehát nagy mértékben figyelembe kell venni azt a korszakot, amelyben élt és alkotott, illetve – ismerve munkássága fő vonalait – azt is, hogy milyen haszonnal volt kortársai illetve az utókor várostörténet-írására. A kortársai közé elhelyezett Háziról egyértelműen azt mondhatjuk, hogy – részben kortársi érintettsége folytán, részben levéltárosi mivoltából fakadóan – az alapozás, azaz a forráskiadás és adattárak elkészítésének nehézkes munkáját vállalta magára, amit heroikus munkabírással végig is vitt! Forráskiadásai leginkább ahhoz a generációhoz kötődtek, amelynek tagjai közül még sokan éltek és alkottak, de vannak olyan tanulmányai, amelyek már újabb kérdésfelvetések, újabb vizsgálati szempontok felé mutatnak. Ezek közé sorolhatjuk a városi topográfiához kapcsolódó írásait, illetve kereskedelem-történeti műveit. Ezek mellett elvégezte azt a feladatot, amelyekre korábban Sopron esetében nem került sor, azaz tisztázta a városi közigazgatás-történet körébe sorolható kérdéseket. Összességében elmondhatjuk róla, hogy következetesen véghezvitte azt, amit eltervezett és elkezdett, félbemaradt műve kevés, kiadatlan, de kész (vagy majdnem kész) annál több volt. Sopron esetében megalapozta a város történetének kutatását, de egyben a

²⁴ Wolfgang Reinhard – Mark Häberlein: *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500–1620*. Berlin, 1996.

²⁵ Házi Jenő: *A soproni polgári családok (1535–1848)*. Az Artner család (Beszámoló egy elkészült munkáról). *SSz.* 26 (1972), 160–168.

magyar várostörténet-írás számára is nagyon jó alapokat hozott létre, olyan alapot, amely más városban nem készült – sokszor sajnos nem is készülhetett volna.

Ezekre az alapokra több, alapvető művet lehetett építeni. Azt hiszem, nem tévedünk sokat, ha kijelentjük, hogy Szűcs Jenő nem tudta volna megírni a magyar várostörténet-írás alapvetésévé vált, 1955-ben megjelent művét, ha nem áll rendelkezésére Házi forráskiadása.²⁶ Munkája hátrányaként éppen azt szokták felemlíteni, hogy amiatt vált egyoldalúvá az elemzése, mert más várost nem vizsgált meg. Az értékeléshez mindenesetre érdemes megemlíteni, hogy a könyv megjelenésekor Szűcs 27 éves volt, és nem állt rendelkezésre a főként Borsa Iván nevéhez fűződően létrejött Diplomatikai Fényképgyűjtemény, külföldi kutatásokat pedig szinte lehetetlen volt végezni. Szende Katalin alapvető könyve, amely a városi végrendeletek kutatásának sokrétegű vizsgálatait alapozta meg Magyarországon szintén ebből a forráskiadványból indult ki,²⁷ illetve legújabban Goda Károly készítette el nagy részben Házi forráskiadványára alapozva kiváló doktori disszertációját.²⁸ A forráskiadás és a Házi által készített soproni adattár ugyanis mindig kiváló kiindulási alap volt ahhoz, hogy kezdő történészként a várostörténet irányába lehessen valakit elindítani, vagy egy felvetett történeti problémára viszonylag gyorsan lehessen választ adni anélkül, hogy több évig tartó levéltári kutatásokat kelljen végezni!²⁹

Amennyiben Házi helyét összegezve szeretnénk bemutatni, röviden és sematikusán azt mondhatnánk, hogy a magyar várostörténet-írás házának alapjait Wenzel Gusztáv, Kerekes György, Kemény Lajos, Demkó Kálmán, Gárdonyi Albert tették le, Lederer Emma, Mályusz Elemér, Szentpétery Imre és Házi a maga eltökéltségével a falakat húzta fel, Szűcs Jenő, Kubinyi András, Bácskai Vera, Granasztói György tetőt tettek rá. Ezt a munkát a ma és a holnap várostörténészeinek kell folytatni.

---

²⁶ Szűcs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Budapest, 1955.

²⁷ Szende Katalin: *Othon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest, 2004.

²⁸ Goda Károly: *A soproni városvezető réteg a 15–16. században. A polgármesteri és városbírói tisztség összehasonlító igazgatási és társadalomtörténete*. Budapest, ELTE BTK, 2011.

²⁹ H. Németh István: *Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitika hatásai a soproni politikai elit átrendező-désére*. *SSz.* 61. (2007), 125–141.

1932-ben, tehát éppen nyolcvan éve került sor az 1867-ben alapított Magyar Történelmi Társulat¹ Sopronban megrendezett vándorgyûlésére. Igaz, nem elõször jelent meg a városban a magyarországi történész szakma java: 1883-ban Sopron már otthont adott egy ugyanilyen összejövételnek.² Ezen írás tárgya mégis az 1932. évi eseménysorozat lesz, célja pedig elsõdlegesen Házi Jenõ³ szerepének feltárása a szervezésben, elõkészítésben, lebonyolításban (és nem a vándorgyûlés eseménytörténetének felgöngyölítése⁴). Ekképp jelen tanulmány az egykori soproni fõlevéltáros gazdag színezetû portréját nem újabb tudósi vonásokkal, hanem a nagyon is gyakorlatias szervezõ alakjának megidézésével árnyalja tovább.

Fontosnak tartjuk ezt hangsúlyozni, hiszen ha valóban feladatunknak tekintjük Házi életének minél teljesebb megismerését, nem feledkezhetünk el a mégoly jelentõs tudományos teljesítmény mellett arról sem, hogy a hétköznapokban hogyan állt helyt, mint Sopron város fõlevéltárosa. E keretek között pedig arról, hogy miképpen birkózott meg (karöltve többek között kollégájával, Sümeghy Dezsõ vármegyei fõlevéltárossal) a vándorgyûlés szervezése és lebonyolítása kapcsán rá rótt, a tudomány magasztosnak vélt világához mérten szinte

¹ E sorok írója 2007 óta tölti be a Magyar Történelmi Társulat (egyik) titkári posztját. Ebbõl adódóan jelen írás témája igen kedves számára – ha ezt netán a megengedettnél jobban tükrözõdne, az objektivitás csorbulna, azért az Olvasó szíves elnézést kérem! Az MTT történetének igen gazdag irodalma van, ezt helyhiány miatt nincs módomban felsorolni, így itt most csak a legfrissebb olyan kiadványra hívom fel a figyelmet, amelynek tanulmányai e tárgykörrel foglalkoznak: A múlt felfedezõi. Epizódok és arccélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békésvármegyei Régészeti és Mívelõdéstörténelmi Társulat múltjából. Szerk. Erdész Ádám–Katona Csaba. Gyula, 2011.

² Az errõl írt beszámoló: *Szádeczky Lajos*: A Magyar Történelmi Társulat soproni kirándulása (1883. aug. 23–27.). In: *Századok*, 17. (1883) 8. sz. 95–100. A Századok e számának önálló címe ez volt: A Magyar Történelmi Társulat 1883. évi aug. 22–27-iki vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Bp., 1883. Tartalmából pár példa: *Kemény Gábor*: Báró Kemény Gábor másodelnök megnyitó beszéde a M. Történelmi Társulat Sopronban, 1883. augusztus 22-én tartott vidéki nagygyûlésén (3–11.); *Nagy Imre*: Sopron multja: felolvasatott a M. Tört. Társulat Sopronban tartott f. é. aug. 22-iki nagygyûlésén (12–52.); *Paur Iván*: Függelék: a kiscenki remete (101–104.).

³ A személyére és mûködésére vonatkozó gazdag szakirodalom felsorolását, minthogy teljességre úgyszem tőrekedhetnék e helyt, mellõzöm.

⁴ Erre nézve lásd: *Varga Imréné*: A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyûlése (1932. február 13–14.). In: *Soproni Szemle*, 51. (1997) 3. sz. 251–254. (=Varga 1997) A vándorgyûlésrõl 1932-ben megjelent beszámoló: *Kossányi Béla–Csánki Dezsõ*: A Magyar Történelmi Társulat 1932. évi január hó 14-én tartott felolvasó, illetve igazgatóválasztmányi ülésének jegyzõkönyve. In: *Századok*, 66. (1932) 1–3. sz. 124–126.; *Kossányi Béla–Domanovszky Sándor*: A Magyar Történelmi Társulat 1932. évi február hó 13-án d. u. 6 órakor Sopronban tartott vidéki felolvasó ülésének jegyzõkönyve. In: *Századok*, 66. (1932) 1–3. sz. 126.

póriának, már-már alantának tűnő, ám nagyon is szükségszerű, mindennapi gyakorlati készségeket igénylő teendőknek. Akinek valaha volt része hasonlóban, az pontosan tudja, milyen komoly kihívás egy ilyen sokrétű és összetett feladat. Írásunkban ezt igyekszünk tehát bemutatni, már csak azon megfontolásból is, hogy oldani tudjuk a bölcsészettudomány művelőiről, ezen belül sokszor a levéltárosokról számos helyen érzékelhető negatív képet, amely szerint e tudós elmék kizárólag a régi iratok világában mozognak otthonosan, ám a valós életben nem feltétlen tudnak boldogulni.

A Magyar Történelmi Társulat (a továbbiakban: MTT), mint már utaltunk rá korábban, 1867-ben alakult meg. Célja nem „csupán” a történelmi kutatásokat aktívan művelő historikusok egyesületbe tömörítése volt, hanem – ma már talán szokatlannak ható módon – a történelem, a múlt iránt érdeklődő polgárok összefogása is. Ennek megfelelően az MTT eléggé vegyes összetételű tagsággal rendelkezett. Egyfelől zömét a történész szakmai jelesei alkották, másfelől – és ezt látni fogjuk alább Sopron példáján is – a múlt iránt érdeklődő laikusok, a „történész céhen” kívüliek is helyet kaptak soraiban. Nyilván akadt ezek közt olyan, akit elsődlegesen társadalmi szerepe, a presztízs irányított az MTT-be, de feltétlen volt olyan, akit ténylegesen történelmi érdeklődés vezérelt.

Az MTT alakulása után jőszerivel azonnal programjába iktatta az éves vidéki vándorgyűlések megtartását.⁵ Ezek során a résztvevők nem elégedtek meg azzal, hogy tudományos tanácskozásokon vettek részt, hanem bevett dolog volt a vándor-gyűlésnek helyet adó település és vármegye levéltárainak, a környék történelmi emlékeinek felkeresése is, hogy ily módon is ismerkedjenek az adott hely múltjával. Azt, hogy ez hogyan is zajlott, azt egy 1883. évi soproni példával is megfelelően illusztrálni lehet: „A Magyar Történelmi Társulat f[olyó] é[v] augusztus havában Sopronban tartott vidéki nagygyűlése alkalmával egy könyvtári bizottság is működött, mely Sopronban az ág[ostai] evang[elikus] lyceum, a bencések és Domonkos-rendiek, Kismartonban pedig a Ferenc-rendi és a herceg Eszterházy-féle könyvtárakat vizsgálta at.”⁶

Ugyanakkor a vándorgyűlésnek helyet adó településeken komoly eseményszámba ment a társulat fogadása, így ezek nagyon hamar társadalmi színezetet is öltöttek, presztízskérdés volt, hogy a házigazdák minél fényesebben fogadják a tagságot. Jól példázza ezt Haan Lajos (rőla lásd az előző jegyzetet) visszaemlékezésének egy részlete, amely az 1881. évi eperjesi vándorgyűlést örökíti meg: „A Magyar Történelmi Társulat ez évi vándorgyűlését Eperjesen

---

⁵ E kirándulásokra nézve egyik legfontosabb forrásunk az a visszaemlékezés, amelyet Haan Lajos békéscsabai evangélikus lelkész, történész, az MTT első igazgatóválasztmányának tagja írt. Haan Lajos naplója. Részletek. Szerk.: Papp János. H. n. [Békéscsaba], 1971. (Bibliotheca Bekesiensis, 6.). (=Haan 1971) A kiadvány azért viseli a napló címet, mert Haan, amikor naplórírásba kezdett idősebb korában, megírta korábbi éveit is. Így a formájában naplószerű írás nagyobbik hányada voltaképpen utólagos emlékezés.

⁶ [Szerző nélkül]: Ismeretlen Grolier-kötés a kismartoni ferenczrendiek könyvtárában. In: Magyar Könyvszemle, 8. (1883) 1–4. sz. 226.

tartotta. [...] Miskolcon, Kassán át este nyolc óra tájban értünk Eperjesre. Itt az indóház fel volt koszorúzva, a pályaudvar lampionokkal kivilágítva, fogadott díszruhában a megye és a város tisztikara. Az üdvözlő beszédet a főispán tartotta. [...] Ezután már hintókba ültünk, 200 fáklya fénye mellett bevonultunk a kivilágított, felbogozott Eperjesre. [...] Fájdalom, az eperjesiek annyira elfoglaltak minket különféle ünnepélyekkel (bál, színi előadás, díszebédek stb.), hogy bizony keveset dolgozhattunk.”⁷

A vándorgyűlések ötlete tehát sikeres kezdeményezésnek bizonyult. Sopron, mint láthattuk, 1883-ban már szintén fogadta az MTT-t, de ezt követően majd fél évszázad telt el, amíg újra felmerült az elképzelés, hogy Sopronba látogasson a történészek egyesülete. Az ötlet ekkor azonban termékeny talajra hullott, és rövidesen az előkészítés szakaszába jutott. E ponton kapott kiemelt szerepet Sopron főlevéltárno-kaként Házi Jenő.

A fennmaradt források tanúsága szerint az előkészületekre nem jutott túl sok idő. A soproni vándorgyűlés kitűzött időpontja 1932. február 13–14-ére esett, ehhez képest Házi január 19-én Kossányi Béla országos levéltárnokhoz,⁸ az MTT titkárához írt levele azt látszik bizonyítani, hogy a szervezés ekkor még csupán csírájában volt. Házi levelének kezdő sora ez: „A szervezés munkájához hozzáfogtam.”⁹ Ugyanezen levélből¹⁰ derül ki, hogy a vándorgyűlés lebonyolítását helyben igen magas szinten támogatták: „A főispán úr a miniszter úrral már személyesen beszélt.” A vármegyén kívül természetesen elengedhetetlen volt Sopron város támogatása, szerencsére azonban ezt Thurner Mihály polgármester¹¹ – aki maga is MTT-tag volt – maximálisan biztosította. Ami azonban témánk szempontjából igazán releváns, az az, hogy a levél arról is árulkodik: a program konkrét megszervezése elsősorban Házi feladata volt. Ide tartozott az érkező vendégek számának összesítése, az érkezések és távozások időpontjának rögzítése, soproni fogadásuk és a szállásukra kísérés, a szállás és étkezés biztosítása, ezen felül pedig a szakmai program megtervezése, amelynek része volt a vándorgyűlés előadásainak összeállítása, a levéltárak látogatása és az ilyenkor elmaradhatatlan kirándulás, amely mindig összefüggésben állott valamely történelmi emlék meglátogatásával is.

---

⁷ Haan 1971. 112.

⁸ A tanulmányban előforduló történészek életrajzi adatainak ismertetését terjedelmi okok miatt mellőzöm, azok bármely közgyűjteményben vagy az interneten könnyűszerrel elérhetőek.

⁹ A hivatkozott források többsége egy iratanyagból származik, nevezetesen Házi Jenő Sopronban őrzött hagyatékaiból. Jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Soproni Levéltára (= MNL GyMSM SL) XIV. 98. Házi Jenő főlevéltáros iratai. 18. doboz (=d.): Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése. Ezért azokra az innen származó forrásokra, amelyekről a főszövegben kiderül, ki írta, kihez és mikor, a könnyebb áttekinthetőség és az ismétlések elkerülése végett nem hivatkozom jegyzetben. Az idézeteket a mai magyar helyesírásnak megfelelően közlöm.

¹⁰ A levelet hosszan idézi (a címzett azonosítása nélkül): Varga 1997. 251.

¹¹ „Tiszteben csak a város érdeke és az igazság fog vezetni”. A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Szerk.: *Turbuly Éva*. Sopron, 1998.

Házi – számolva a Sopront jellemző erős lokálpatrióta érülettel – az előadásokat úgy állította össze, hogy azok a soproniak számára is érdekesek legyenek. Így soproni, illetve nyugat-magyarországi témákat preferált, továbbá olyan személyiséget, akinek van erős helyi kötődése. Ez utóbbi tekintetében választása Széchenyi Istvánra esett (nyilván azzal is összefüggésben, hogy a kirándulás céljának pedig – lásd alább – Nagycenket jelölték ki). Ezért is érte kellemetlen meglepetésként Házit, hogy Angyal Dávid, a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója, akinek Széchenyiről kellett volna beszélnie, végül témát változtatott, és a buchlaui találkozót¹² választotta előadása témájául. Házi joggal sajnálkozott ezért, mondván, hogy a soproniakat ez talán kevésbé fogja érdekelni.

Végül érdemes figyelmet fordítani a levéltárak felkeresésére is. Erről Házi így írt Kossányinak (akire titkárként az MTT részéről a legtöbb szervező munka hárult): „Mivel úgy a városi, mint a vármegyei levéltárat Nektek be akarjuk mutatni, ebből kifolyólag lehetségesnek tartom, hogy néhányotoknak lesznek különleges kívánságai, így pl. valamely oklevél vagy irat után érdeklődik valaki, avagy bizonyos tárgyköre szeretne adatokat találni stb. Nagyon természetesen úgy én, mint a vármegyei kollégám a legkészségesebben állunk rendelkezésükre, de hogy ezt megtehessek, a Ti érdeketekben is jó volna, ha a lehetőség szerint ilyen kívánságokról előre értesítést kaphatnánk, mert attól tartunk, hogy az ilyen természetű óhajok teljesítésére akkor, mikor már itt vagytok, nemigen lesz időnk.”

Lukinich Imre egyetemi tanár, az MTT főtitkára január 25-én kereste fel írásban Házit. Levelében ezt rögzítette többek között: „A választmány tagjaihoz elmentek már a megszólítások a részvétel tárgyában. A hó végére várjuk a válaszok visszaérkezését, és akkor azonnal megírjuk [...] a résztvevők számát és nevét, hogy azután Ti az elszállásolás tekintetében intézkedhessetek.” Lukinich ezen túl még egy fontos kérdést vetett fel, miután válaszában lényegében átsiklott afölött, hogy milyen levéltári iratokat akarnának megnézni a résztvevők (erről Házi előzetes tájékoztatást kért tőle is). Helyette nagyon is gyakorlatias módon – mint vezető egyesületi tisztviselő – a tagság lehetséges gyarapítására koncentrált. Lukinich megfogalmazásában érezek némi udvariassággal megspékelt finom pressziót is, míg az utolsó kérdés („Papok, mágnások?”) és az azt megelőző pár felvetés már leplezetlenül nyers pragmatizmust mutat: „Hanem a fő dolog a taggyűjtés. A napokban Hidegkúton voltam a kegyelmes úrnál¹³ és vele a soproni útról is beszéltem. Ő a legnagyobb optimizmussal tekint ezen vándorgyűlés

---

¹² A morvaországi Buchlauban (csehül: Buchlov) találkozott 1908. szeptember 15-én Alois Lexa von Aehrenthal, az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint Alekszander Petrovics Izvolszkij, Oroszország külügyminisztere. Ennek során állapotok meg abban, hogy a Monarchia hozzájárul a tengerszorosok (a Dardanellák és a Boszporusz) megnyitásához az orosz flotta előtt, cserébe Oroszország beleegyezett Bosznia-Hercegovina annexiójába.

¹³ Vagyis gróf Klebelsberg Kunónál, aki 1922–1931 között volt a magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. Klebelsbergnek Pesthidegkúton volt kúriája. Ekkor ő volt az MTT elnöke.

elé, mert Sopront a Dunántúl legintelligensebb városának tartja és azt hiszi, hogy ott neki sok jó barátja van, akik azzal fogják demonstrálni érzésüket, hogy támogatják a Társulatot. Tudom, hogy nehéz manapság vizet csavarni a sziklából, de sok mindenre lehet rábírní az embereket még a mai viszonyok között is. Meg vagyok arról győződve, hogy Te mindazt megteszed, mi csak lehetséges. Lehetőleg testületeket és intézményeket kérnünk, mert ezek nem fluktuálnak annyira, mint a személyek. A vidékről lehet-e számítani jelentkezésre? Papok, mágnások?”

Január 30-án ismét Kossányi ragadott tollat, hogy írjon Házinak. Ekkor már kialakult a tervezett tudományos program: a megnyitót e szerint az MTT elnöke, gr. Klebesberg Kunó nyugalmazott miniszter tartja, őt követi Angyal Dávid, majd Schwartz Elemér egyetemi tanár előadása, végül pedig, hogy a soproniak is képviselve legyenek, Házi Jenő prezentációja zárja a programot (a témákról később esik szó). Praktikus információkat is tartalmazott a levél: e szerint február 2-át jelölte meg az MTT a tagságnak a jelentkezés határidejéül. Kossányi arról is tájékoztatta Házit, hogy Lukinich főtitkár a nagycenki kirándulás mikéntjéről szeretne részletes információkat olvasni.

Házi február 1-jén küldött választ Lukinichnak. A nyomást ő is érzékelhette, mert biztosította a főtitkárt, hogy „mi mindent elkövetünk, hogy szavaid szerint a sziklából vizet csavarhassunk”. A tervbe vett nagycenki kirándulás kapcsán pedig azt fejtette ki, hogy nem volna célszerű Cenkről egyből továbbindulni Bécs, illetve Budapest felé a résztvevőknek, hanem inkább Sopronba visszatérve kellene továbbindulni. A kirándulás helyszínének kiválasztását így megindokolta: „a soproni közönség nem jó néven venné, ha a Történelmi Társulat ez alkalommal elmulasztaná Széchenyi szelleme előtt való tiszteletnyilvánítását.”

Házi következő, február 1-jei levele viszont megint arról tanúskodik, hogy rohammunkában folyt a szervezés. Ebben kifejtette (12 nappal a gyűlés előtt!), hogy a programnak immár véglegesnek kellene lennie, szüksége van tehát az előadások címére, mert a meghívókat még nyomtatni és postázni is kell. Szintén a kapkodó szervezés jeleként értékelhető, hogy Házi az előző, 1883. évi soproni vándorgyűlés nyomtatott programja iránt is érdeklődött, ti., hogy az megvan-e az MTT-nél, azt írván, hogy ha ebből van példány, jó lenne annak szövegét is kinyomtatni két példányban, egyet számára, egyet Thurner polgármester számára, akár úgy, hogy az MTT előző, győri kirándulásának¹⁴ programját vegyék formailag mintának. Némileg meglepő módon, Kossányi február 3-án kelt válaszához mellékelte ez utóbbit, ám egyúttal arról is tájékoztatta Házit, hogy az 1883. évi vándorgyűlés programja nincs meg az MTT-nél, sőt a *Századok*, amelyben az nyomtatásban

---

¹⁴ Az MTT 1932. január 10-én Győrött tartott vidéki felolvasóestet. Erre nézve: *Kossányi Béla–Klebesberg Kunó: A Magyar Történelmi Társulat 1932. évi január hó 10-én d. u. 4 órakor Győrött tartott vidéki felolvasó ülésének jegyzőkönyve*. In: *Századok*, 66. (1932) 1–3. sz. 124.

napvilágot látott, az évi évfolyama sem. Ez utóbbi azért érthetetlen, mert a *Századok* 1867-től az MTT folyóirataként jelent meg...

Látnivaló, hogy Házi teljes lendülettel vetette magát a szervezőmunkába az idő mind sürgetőbbé váló szorításában. Az MTT – a késlekedések dacára – ebben azért készséges partnere volt. Jánossy Dénes, Bécsbe kirendelt levéltáros minisztériumi osztálytanácsos (később 1942–1949 között a Magyar Országos Levéltár főigazgatója) február 1-jén megírta Házinak, hogy az osztrák fővárosból kik látogatnának el Sopronba az ott dolgozó magyar történészek közül. E névsor több mint veretes: Angyal Dávid, Paulinyi Oszkár, Salacz Gábor, Szilágyi Lóránt, Bakács István, Iványi-Grünwald Béla és maga Jánossy. Összesen tehát – őt magát idézve – „heten lennénk, mint a gonoszok.” A levélre Házi sietve válaszolt (február 6-án), megköszönve a pontos információt, egyúttal aggodalmát fejezve ki a még mindig késlekedő budapesti információk hiánya okán: „A hetes számnak annál is inkább örülök, mert félok, hogy a nagy távolság és a sok költség miatt Budapestről kevesen fognak érkezni.”

Két nap elteltével, 8-án Házi ismét az MTT főtítkárához, Lukinich Imréhez fordult levélben. Ebben biztosította őt, hogy a vándorgyűlés „anyagi és erkölcsi sikere érdekében” mindent elkövetett, „a kilátások idáig jók”, ám a szállások ügyében továbbra is megoldhatatlan nehézséget okoz számára, hogy még mindig nem tudja, Budapestről kik és hányan fognak érkezni. Láthattuk, hogy Jánossy Dénes révén a bécsi látogatók pontos névsora immár rendelkezésre állt, e szerint a fővárosiaké még mindig nem, ami szűk öt nappal a vándorgyűlés kezdete előtt nem könnyítette meg a szervezést...

Lukinich ezt világosan érzékelte, mert másnap már sietett válaszolni és rögtön levele elején leszögezte: „... azt vélem következtetni, hogy a soproni vándorgyűlés a sikerült gyűlések közé fog tartozni. Tudom, hogy a siker elsősorban a Te érdemed lesz, és azért ne vedd tőlem túlzott udvariasságnak, ha már most megköszönöm mindazt, amit tettél”. Azonban túl sok biztatót nem tudott írni, főleg nem a legégetőbb kérdés, a résztvevők névsora tekintetében: „a jelentkezők neveit Kossányi bizonyára megírta”. Ezen felül a főtítkár egy koszorút kért az MTT számára a cenki kiránduláshoz, illetve azt jelezte, hogy a szállásokat illetően „magánházakat ne molesztáljunk a lehetőség szerint”.

A felgyorsult ügyintézés mutatja, hogy Házi ugyanaznap ragadott tollat. Udvariasan írt, de jelezte, hogy helyzete mint fő szervezőé kezd kilátástalanná válni: „Már nap-nap után várom választ korábbi levelemre, melyben értesítést kértem a vándorgyűlésen résztvevők végleges névsorára nézve és szeretném tudni azt is, van-e valami különleges kívánság a levéltárainkkal szemben. Meg vagyok győződve, hogy mindezekre nézve választod a legrövidebb időn belül meg fog érkezni, talán már úton is van.” Vagyis a válasz még ekkor is váratott magára, eközben pedig Házinak olyan részletekkel is foglalkozni kellett, mint amelyet a Bécsből érkezők vetettek fel, tudniillik, hogy milyen ruhában jelenjenek

meg a résztvevők Sopronban. Kerülendő a további vitát, Házi tömören azt válaszolta, hogy „fekete zakóruhában, miként Győrött is így volt”, a „pesti vendégek is lehetőleg ehhez tartsák magukat”.

Ugyancsak 9-én egy harmadik levél is kelt, ezt is Házi írta, ennek címzettje Kossányi Béla volt. A sürgetés Házi soraiban (érthető módon) mind markánsabban volt jelen. Tudatta ugyan Kossányival, hogy a fekete zakó igen jó választás a megjelenésre, ám egyúttal azt is, hogy „a pestiek részéről még most sem tudom, hogy biztosan kik jönnek és ezért az elszállásolásra nézve még mindig nem tudom a végső intézkedéseket megtenni”. A levélből az is világossá vált, hogy már az is eldőlt, mikor érkeznek a fővárosi vendégek (melyik vonattal), épp csak az nem, hogy hányan és kik...

Végső soron egy datálatlan iratból derül ki, hogy hányan is jelentkeztek (ami nem azt jelenti, hogy mindenki el is jött). Budapestről összesen 13-án jelezték előzetesen érkezésüket. Lényegében az MTT egész vezérkara képviseltette magát: Klebelsberg Kunó gróf, ny. miniszter, az MTT elnöke („szállása a szürke nénéknél”); Domanovszky Sándor egyetemi tanár, az MTT alelnöke; Lukinich Imre egyetemi tanár, az MTT főtitkára; Hajnal István egyetemi tanár, a Századok szerkesztője; Petrovich Elek, a Szépművészeti Múzeum igazgatója; Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója; Herzog József, a Magyar Országos Levéltár igazgatója; Gárdonyi Albert, Budapest székesfőváros főlevéltárosa; Schwarz Elemér egyetemi tanár; Kossányi Béla, országos levéltárnok, az MTT titkára; Tóth László, Asztalos Miklós és Deér József (1942–1945 között a Magyar Történettudományi Intézet igazgatója) múzeumi tisztviselők. A bécsi hét résztvevő névsora pedig nem változott az előzőekhez képest: Angyal Dávid, a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója; Jánossy Dénes és Paulinyi Oszkár, kormány megbízottak a bécsi levéltáraknál; Salacz Gábor, a Theresianum tanára; Szilágyi Lóránt, Iványi-Grünwald Béla és Bakács István, a Bécsi Magyar Történeti Intézet tagjai.

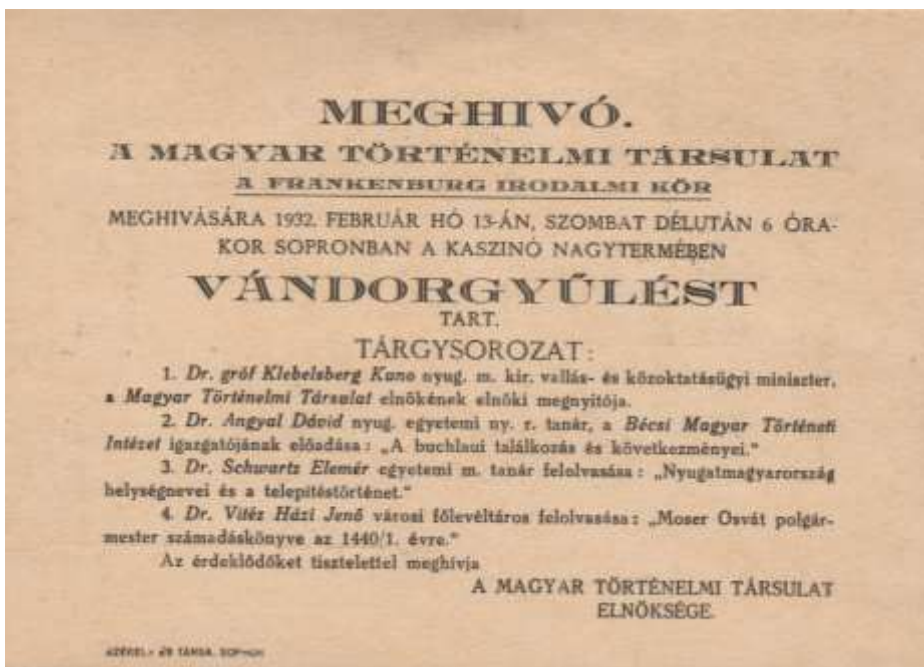
Eközben a végleges programot is sikerült összeállítani, a vándorgyűlés ennek megfelelően zajlott le. Február 13-án délelőtt a Budapestről és Bécsből vonattal két különböző pályaudvarra (Győri, Déli) érkező vendégek fogadását, majd elszállásolását követően került sor az ebédre a soproni Kaszinó éttermében délután 1/2 13 és 14 óra között. Ezt városnéző séta követte 1/2 16 óráig, ennek vezetője – kissé meglepő módon – nem soproni volt, hanem a győri születésű Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója.¹⁵ A városnézés során egyebek mellett a Stornó-féle gyűjteményt is megtekintették a résztvevők.¹⁶ A sétát követően Sümeghy Dezső kalauzolásával a megyei levéltárat keresték fel, 18.00 órakor pedig sor került a vándorgyűlés (a Frankenburg Irodalmi Kör

¹⁵ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlésének napirendje.

¹⁶ Varga 1997. 253.

meghívására) szakmai programjára a Kaszinó nagytermében.¹⁷ A meghívó szerint a program az alábbi volt: 1. Klebelsberg Kunó elnöki megnyitója; Angyal Dávid: A buchlaui találkozó és következményei; Schwartz Elemér: Nyugat-Magyarország helységnevei és településtörténet;¹⁸ Házi Jenő: Moser Osvát polgármester számadáskönyve az 1440–1441. évre (1. kép).¹⁹

1. kép. A Magyar Történelmi Társulat Soproni Vándorgyűlése meghívója, programja, 1932. (SL, Házi Jenő ir., 18. d.)

Ez azonban a gyakorlatban módosult, Klebelsberg Kunó ugyanis végül nem tudott eljönni Sopronba.²⁰ Helyette az alelnök, Domanovszky Sándor tartotta meg a megnyitót, ő válaszolt a társulati tagokat köszöntő Thurner polgármester beszédére. Említést érdemel, hogy az alelnök megnyitójában külön kiemelte Házi Jenő tudományos munkásságának eredményeit.²¹ A napot a Pannónia Szálloda

¹⁷ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlésének napirendje.

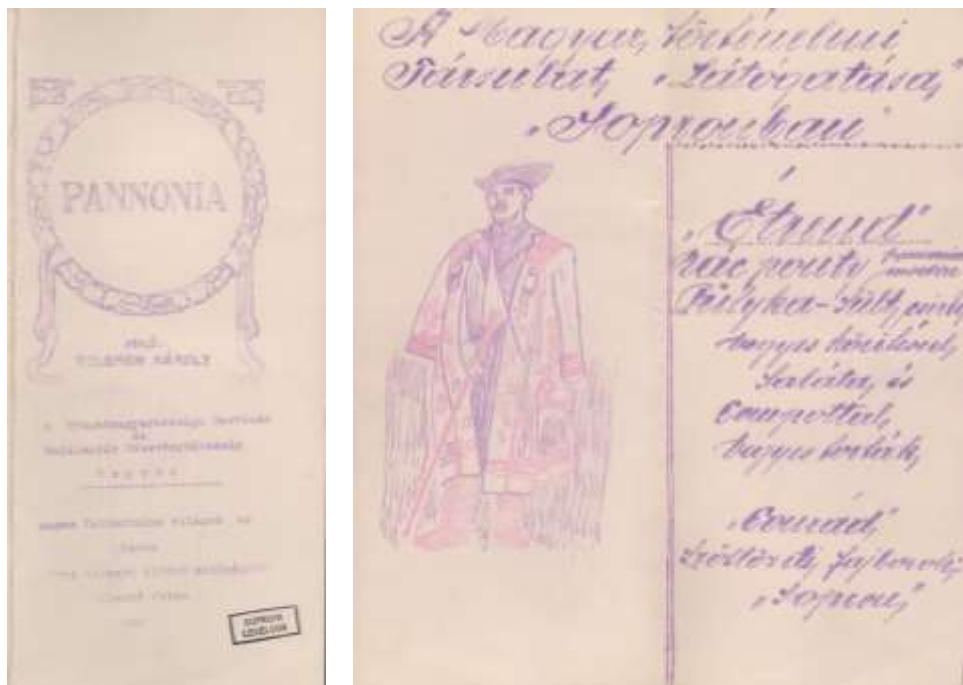
¹⁸ Schwartznak könyve jelent meg hasonló címmel: *Schwartz Elemér: A nyugatmagyarországi német helységnevek*. Bp., 1932. A kötetet Házi ismertette a Századok hasábjain: Századok, 66. (1932) 4–6. sz. 189–191.

¹⁹ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. Meghívó a Magyar Történelmi Társulat vándorgyűlésére.

²⁰ Varga 1997. 252.

²¹ Varga 1997. 253–254.

nagytermében tartott társasvacsora zárta.²² Ez utóbbira a meghívókat Thurner Mihály soproni polgármester saját kezű aláírásával küldték ki: „Sopron szab[ad] kir[ályi] t[örvény]h[atósági][ogú] város közönsége a Civitas Fidelissima ősi falai közé érkező kedves vendégeink tiszteletére 1932. február 13-án este 9 órakor a Pannónia fehértermében vacsorát ad.”²³ A Pannóniát bérlő Kelemen Károly az alábbi bőséges étrendet állította össze a vendégek számára: rácponty Pannónia-módra, pulyka, sült csirke vegyes köritéssel, salátával és „coumpot”-tal; vegyes torták. A italválasztékot a soproni Conrad szőlészet fajborai, valamint a Nyugatmagyarországi Sörfözde és Malátagyár Rt. világos és barna sörei alkották (2-3. kép).²⁴

2-3. kép. A Pannónia szálló ünnepi étlapja a vándorgyűlés résztvevői számára, 1932. (SL, Házi Jenő ir., 18. d.)

Másnap, 14-én a Kaszinóban elköltött reggelit követően Sümeghy Dezső vezetésével autóbusszal indultak a résztvevők Cenkre, ahol a kriptánál Róka József pápai kamarás fogadta őket (4-5. kép). Miután lerótták kegyeletüket Széchenyi

²² MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. Thurner Károly polgármester vacsorameghívója.

²³ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. Thurner Károly polgármester vacsorameghívója.

²⁴ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. Étrend a Magyar Történelmi Társulat látogatására Sopronban.

István gróf sírjánál, amelynek végén Domanoszky Sándor helyezte el babérkoszorút az MTT tagsága nevében, rövidesen visszatértek Sopronba, ahol a városi levéltárba mentek: itt Házi Jenő fogadta őket.²⁵ 13 órakor immáron a Győri vasútállomás éttermében (étlap szerint) fogyasztották el ebédjüket, majd Budapest, illetve Bécs felé távoztak a vendégek.²⁶

---

²⁵ Varga 1997. 254.

²⁶ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlésének napirendje.

4-5. kép. A Magyar Történelmi Társulat Soproni Vándorgyűlése résztvevőinek nagycenki kirándulása, az ún. "zarándoklat", 1932. febr. 14. (SL, Házi Jenő ir. 18. d.)

A vándorgyűlés történetéhez tartozik még az az összesítő ív, amely arról árulkodik, hogy hány tagja volt az MTT-nek Sopronban 1932-ben.²⁷ Fentebb esett róla szó, hogy az MTT nagyon fontosnak tartotta a tagság számának növelését, amire a vándorgyűlés kiváló alkalmat kínált. A Házi-féle hagyatékban fennmaradt összesítés szerint az MTT-nek ezt megelőzően már 32 személy és 11 intézet volt a tagja helyben. Talán nem érdeketlen felsorolni őket. Számos olyan embert találni köztük, akik a korabeli Sopron társaséletének meghatározó személyiségei voltak: Berecz Ábel ügyvéd; Bertalan Endre ügyész; Bodorkós Gilbert tanár; Bokor Ignác százados; Csanády Sándor gimnáziumigazgató; Csapodi József tanár; Czillinger József tb. vármegyei főjegyző; Fehér Géza százados; Flandorffer Ignác országgyűlési képviselő; Gedeon Emil volt jegyintézeti igazgató; Gösy Géza vármegyei főügyész; Hackl Antal katolikus segédlelkész; Havasi Lucius bencés tanár; Házi Jenő városi főlevéltáros; Högyész Pál vármegyei főjegyző; Huber János kanonok; Józsa Menyhért tanár; Kardos Árpád árvaszéki ülnök; Leicht József ügyvéd; Marinczer Endre tb. vármegyei főjegyző; Martini Róbert ny. ezredes; Östör József ügyvéd; Pálovich István ügyvéd; Payr Sándor ny. egyetemi tanár; Prickler János bankfőnök; Rabel László ny. vármegyei árvaszéki ülnök; Simon Elemér főispán; Szilvásy Alexandra tanár; Thurner Mihály polgármester; Töpler Iván ügyvéd; Viczián Dezső evangélikus lelkész. Említést érdemel, hogy e tagok majd mindegyike három korábbi év (1926, 1927, 1928) során lépett be az MTT-be, legtöbbjük 1927-ben A tagsággal rendelkező „intézmények” ezek voltak: Sopron vármegye levéltára, Sopron szabad királyi város közönsége, az Evangélikus Tanítóképző Intézet, az Evangélikus Lyceum tanári testülete, a MOVE Sopron Vármegyei Főosztálya, a Soproni Múzeum, az Állam Széchenyi István Reáliskola, a bencés főgimnázium tanári könyvtára, az Állami Felsőkereskedelmi Iskola Önképzőköre, az Állami II. Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet, végül az orsolyiták leánygimnáziuma. Látnivaló tehát, amiről fentebb már általánosságban szót ejtettünk, az Sopront is jellemezte: a tagság nem „csak” aktív történészekből tevődött össze. Részben a lokális társadalom azon képviselői voltak tagok, akiket társadalmi helyzetük, szerepvállalásuk erre szinte predesztinált, részben azonban a történelem iránt érdeklődő civilek, így például tanárok is.

Legalább ilyen érdekes az a belépési nyilatkozat ív, amely a gyűlés alkalmával taggá válók névsorát foglalja magába („Magyar Történelmi Társulatba 1932. január hó 1-től kezdődőleg. Évi tagdíj: 10 pengő. A tagdíj fizetése 3 évre

---

²⁷ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. A Magyar Történelmi Társulat soproni tagjainak névsora.

kötelező”).²⁸ Házi tehát eredményesen tudott eleget tenni Lukinichnek tett ígéretének, amely szerint megpróbál vizet csavarni a sziklából. Több lapra jegyezték fel az új jelentkezőket, korántsem biztos, hogy mind megmaradt, így csak azt állapíthatjuk meg, hogy legalább 20-25 új taggal lehetett számolni 1932-öt követően. A teljesség igénye nélkül említhető pl. a Siketnémák Intézete, Huber Aladár városi főszámvevő, a Katolikus Kör vagy Stornó Miksa építési vállalkozó. Ami azonban igazán meglepő, az az, hogy Sümeghy Dezső is „csak” ekkor lett társulati tag. Domanovszky mint alelnök és Kossányi mint titkár február 18-i dátummal küldték meg számára az értesítést, hogy az MTT aznapi ülésén – kandidálása nyomán – megválasztották. Érdekesség, hogy Sümeghy ajánlói – két régebbi társulati tagnak kellett ajánlani az újonnan jelentkezőt, ez egyébként máig érvényes eljárási mód az MTT-ben – Thurner Mihály polgármester és Házi Jenő voltak.²⁹

Visszatérve Házi szerepére: talán nem érdektelen a vándorgyűlés utáni köszönőlevelek némelyikébe is betekinteni. Nyilvánvaló, hogy ezek megírásában szerepet játszottak az elemi udvariasság szabályai is, de okkal feltételezzük, hogy nem csak azok. A levelek hangvétele, az azokban foglalt dicséret ténylegesen a sikeres szervezés iránti köszönetet látszik igazolni.

Paulinyi Oszkár február 16-án vetette papírra köszönő sorait. Ő Házi szerepét külön fontosnak tartotta kiemelni. Ezt azért is hangoztatnák, mert neki – mint egyszerű társulati tagnak – nem volt úgymond kötelessége hivatalból kifejezni elégedettségét: „Nehéz szavakat találnom, hogy kifejezést adhassak azoknak a főemelő gondolatoknak és érzéseknek, melyeket a soproni kirándulás váltott ki belőlem. Úgy éreztem azonban, hogy nem vonulhatok velük magamba vissza, legalábbis nem annyira, hogy az élményt Nektek meg ne köszönjem.” [...] „abban az ámulatba ejtő meglepetésben, amit a soproni kirándulás jelentett számunkra [...], mennyi része van, oroszlánrészre van a Te munkásságodnak, legszemélyesebb kezdeményezésednek.”

Paulinyi udvariasságát amúgy jelzi, hogy hasonló köszönetekben volt része Sümeghy Dezsőnek is, amint azt az ő egy ugyanazon a napon kelt, másik levele igazolja: „Hogy Sopron vármegye levéltára jó kezekben van, ezt a Levéltári Közlemények révén ismert alispáni jelentésekből évek óta tudtuk. Amit azonban a valóság tárt elénk, ez minden várakozásunkat megszegyenítette. Számunkra, levéltáriai számára a többi lebilincselő benyomás mellett éppen Főlevéltárnok Úr odaadó munkálkodásának szép eredményei is egyik legfelejthetlenebb emléke maradnak soproni kirándulásunknak”.

Házi Paulinyinak február 22-én adott válaszában nem cáfolta, hogy tényleg sokat dolgozott a jól sikerült gyűlésért. Ám döntően nem a maga érdemeként tüntette fel a sikert, hanem igazi soproni lokálpatriótaként a város szellemiségét

²⁸ MNL GyMSM SL XIV. 98. 18. d. Belépési nyilatkozat a Magyar Történelmi Társulatba.

²⁹ MNL GyMSM SL XIV. 44. Sümeghy Dezső főlevéltáros iratai. 1. doboz.

emlegette fel: „Kétségtelenül igaz, hogy az eredmények elérése érdekében úgy én, mint segítő-társaim valamelyest fáradoztunk, de minden munkánk hiábavaló lett volna, ha Sopronban nem lenne évszázados hagyomány a történelem megbecsülése és szeretete. Ez a szeretet vett körül Benneteket és ez esett Nektek olyan jól.”

Domanovszky Sándor 1932. február 19-én írt Házinak. Ez már hivatalos köszönőlevél volt. Az alelnök arról értesítette Házit, hogy az MTT igazgatóválasztmányának beszámolt a soproni vándorgyűlésről, megemlítve, hogy „Sopron városa Társulatunknak ezt a vállalkozását [...] a legnagyobb megértéssel és szeretettel fogadta”. Ezt követően hivatalosan is köszönetet mondott Házinak „mint akinek elsősorban köszönhetjük, hogy Társulatunk vándorgyűlését oly értékes siker koronázta”, illetve arról is értesítette, hogy a köszönetet jegyzőkönyvileg is rögzítette az MTT.

Ez igen komoly elismerés volt, amire Házi ekképp válaszolt február 22-én: „Én szívesen dolgoztam a Társulat érdekében, és ha a viszonyok úgy hozzák magukkal, hogy újból síkra kell szállni, a további munkától a jövőben sem fogok visszariadni. Én a Társulat vidéki kapcsolatainak kiépítésétől nagyon sok jót várok és ezért e célból a vándorgyűlések folytatását igen ajánlatosnak tartanám. [...] Ahogy a Magyar Történelmi Társulat Sopronból jó benyomásokkal távozott, úgy viszont a soproni közönség is rendkívül meg volt elégedve a vándorgyűlés műsorával: olyan körülmény ez, amire a jövőben nyugodtan lehet építeni.”

Domanovszky levele mellé Kossányi Béla titkár is írt pár sort, kiemelve, hogy a vándorgyűlés „minden előzetes várakozást messze felülmúlt”. Aligha kétséges tehát, hogy Házi nagy munkabírása, precizitása, odafigyelése, helyismerete, kapcsolatrendszere, nem utolsósorban pedig tudományos felkészültsége mind Sopron városának, mind neki magának széleskörű szakmai és emberi elismerést kamatozott a vándorgyűlés kapcsán. Ez még akkor is igaz, ha a vándorgyűlés – az előzetes optimista várakozások ellenére – hosszabb távon nem hatott igazán termékenyítőleg a soproni helytörténetírásra: „A Magyar Történelmi Társulat 1883-ban és 1932-ben jól sikerült vándorgyűlést tartott Sopronban, de a soproni helytörténetírásra hatást nem gyakorolt. Ennek pedig nem a Magyar Történelmi Társulat, hanem a soproni helytörténetírás szervezetlensége volt az oka.”³⁰

Házi Jenő Kossányihoz írt, 1932. február 22-én papírra vetett válaszában egy részletével zárjuk írásunkat, annál is inkább, mert az abban foglaltakat ma is aktuálisaknak érezzük. A Házi által említett fél évszázad ugyan már rég, 1982-ben elmúlt, ő maga is megérhette annak elteltét, úgy azonban, hogy reménye valóra válása nem adatott meg számára: „Én úgy érzem, hogy semmiképp sem szabad újabb ötven esztendőnek elteltetnie a legközelebbi vándorgyűlésig. [...] Nehéz

---

³⁰ *Maár Károly–Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere s feladatai. I. A módszer. In: Soproni Szemle 2 (1938), 5–6. sz. 281.*

ugyan a jövőbe látni, de mégis hiszem, hogy az említett kívánság teljesítése nem lesz lehetetlen”.

KÖVÉR ANDRÁS | Házi Jenő és a zsidóság kapcsolata

A Soproni Levéltár egykori főlevéltárosának, Házi Jenőnek döntő szerepe volt a héber kódextöredékekre vonatkozó magyarországi kutatások beindításában. Bár korábban is voltak már szórványos eredmények ezen a területen,¹ de Büchler Sándor² és Házi Jenő ösztönzésére kezdte el kutatni ezeket a töredékeket Scheiber Sándor, a 2. világháború utáni legkiemelkedőbb magyar zsidó tudós. Szisztematikus munkája eredményét Scheiber könyvben³ is megjelentette. Scheiber az Európában talált héber kódextöredékek összességét Európai

---

¹ Itt megemlíthetjük Kohn Sámuel, Ábel Jenő, Pollák Miksa, Ovidius Faust és Büchler Sándor nevét. Vö. *Scheiber Sándor*: Héber kódexmaradványok magyarországi kötetáblákban. A középkori magyar zsidóság könyvkultúrája. Bp., 1969. 6–7.

² Így ír Scheiber: „Büchler Sándor megtárgyalta velünk idézett tanulmányait [a héber kódextöredékekről] ... s ezzel felkeltette bennünk az érdeklődést e témakör iránt.” Scheiber 1969. 7–8.

³ Scheiber 1969. A könyvet ismertette többek között *Házi Jenő*: Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötetáblákban. *Századok* 105 (1971) 5. sz. 1067–68. A Scheiber-könyvben a Soproni Levéltár még Soproni Állami Levéltár néven szerepel. Scheiber mindvégig abban reménykedett, hogy Magyarországon írt vagy magyar vonatkozású héber kódexmaradvány kerül egyszer a kezébe (vö. Scheiber 1969. 10.). Magyarország élenjáró volt a héber kódextöredékek kutatásában. Scheiber tudomása szerint csak az angol zsidóság középkori könyvkultúrájának dokumentálására történt kísérlet. *Roth, Cecil*: *The Intellectual Activities of Medieval English Jewry*. London, 1949. 7–11 (vö. Scheiber 1969. 10. o. 14. jegyzet). Scheiber első, ebbe a témába vágó dolgozata szintén 1949-ben jelent meg a *Haladás*ban.

Genizának nevezte, szembeállítva a Kairói Genizával. E sorok szerzője hebraistaként az elmúlt év szeptemberétől tagja annak a kutatócsoportnak, amely Turán Tamás, az MTA Judaisztikai Kutatócsoportja tudományos főmunkatársa vezetésével OTKA pályázatban vesz részt. A kutatás a régi könyvekben, ill. 15–17. századi levéltári anyagokban előforduló héber kódextöredékekre irányul, melyek főleg a kötetek és a levéltári iratok kötéstábláiban, illetve a könyvek gerincén találhatóak pergamenlapok és -csíkok formájában. Mindkét esetben a pergamendarabnak az a szerepe, hogy erősítse a könyvet. A kutatócsoport célja egyrészt a Scheiber által talált, ill. leírt töredékek ismételt előkeresése, lefotózása és leírása az európai szabványnak megfelelően, másrészt pedig új töredékek felkutatása.⁴ Hasonló kutatások folynak európai együttműködés keretében hazánkon kívül még a következő országokban is: Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Németország, Ausztria, Csehország és Lengyelország.

Házi Jenő a következő három területen járult hozzá a judaisztika fejlődéséhez: egyrészt az előbb már említett héber kódextöredékek megtalálásával; másrészt mint forrásközlőnek, közreműködőnek kiemelkedően fontos szerepe volt a Magyar-Zsidó Oklevéltár kötetei megírásában; harmadrészt tanácsadóként (történész és levéltáros) segítette a soproni középkori Új-zsinagóga régészeti feltárását. Az alábbiakban e három témakört szeretném részletesebben bemutatni, támaszkodva a kortársak visszaemlékezéseire.

A héber kódextöredékek kutatása

A héber kódextöredékek feltárásának történetét jól illusztrálják a kordokumentumok és visszaemlékezések. Házi Jenő 1947. október 12-én egy rádióinterjúban a latin, német, héber kódextöredékek restaurálásáról beszélt. A

---

⁴ Scheiber után Grüll Tibor is talált két héber kódextöredéket a soproni Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Liceum) könyvtárában. Ő Turán Tamást kérte fel a leletek elemzésére (*Turán Tamás: Újabb kódextöredékek magyarországi kötéstáblákban.* In: Hetven év. Emlékkönyv dr. Schweitzer József születésnapjára. Szerk.: Landeszman György – Deutsch Róbert. Bp., 1992. 161–163.). Az előbbi cikknek hamarosan megjelent egy kiegészített, javított változata, melynek elkészítésére Turán Tamás Grüll Tibort hatalmazta fel (*Turán Tamás: Újabb héber kódextöredékek soproni könyvtárakban.* SSz. 49 (1995) 1. sz. 60–62.). Az újabb változatban változatlanul hibásan vannak megadva az 1. töredék gazdakönyvének bibliográfiai adatai. Matthes Stöckel nem a szerző, hanem a nyomdász. A szerzők nevei: Timotheus Kirchner, Nicolaus Selnecker és Martin Chemnitz. Ugyanezt a hibás adatot vette át *Szende Katalin: A könyvkötéshez felhasznált kódextöredékek társadalom- és kultúrtörténeti összefüggései Sopronban.* „In gescribn Pergament einbunden”. *Magyar Könyvszemle* 123 (2007) 3. sz. 73. jegyzetben. Legalábbis vitatható Grüll Tibor azon állítása, hogy a soproni levéltári és könyvtári anyagban felbukkant héber kódextöredékeket először Róth Ernő, majd Scheiber Sándor rendszerezte. Scheiber valószínűleg nem értett volna egyet ezzel, ő már 1949–50-ben a *Haladásban* és az *Új életben* publikált a töredékekről. Az igaz, hogy az első alapos elemzés Róth Ernőtől származik: *Róth Ernő: A Soproni Állami Levéltár héber kéziratairól.* SSz. 10 (1956)., 319–334 (Róth 1956.). A cikk végén fel van sorolva a könyvtár három könyve, melyek szintén Melchior Eccard (mint possessor) tulajdonában voltak, úgy, mint az első töredék gazdakönyve. A három könyv közül a második és a harmadik teljes mértékben megegyezik. Tolnai Ágnes kolléganőmmel mi is találtunk egy eddig ismeretlen héber kódextöredéket a Soproni Evangélikus Egyházközség könyvtárában.

riporter azon kérdésére, vajon megéri-e ez a munka a ráfordított sok pénzt, Házi a következőket válaszolta: „E kodextörédek restaurálása minden pénzt és minden fáradságot megér, mert Sopron középkori szellemi életének olyan magas fokát bizonyítják, hogy Európa bármely más, hasonló nagyságú nyugati városával felveszi a versenyt. A soproni levéltár kodextörédekai ezenkívül kétségbevonhatatlan bizonyosságot szolgáltatnak ahhoz a megállapításhoz is, hogy kulturális téren már a középkorban egyetlen nyugati nemzetnél sem voltunk alábbvalók.”⁵ Dávid Ferenc Scheiber Sándor- és Pro Urbe Sopron-díjas művészettörténész, aki tevékeny részt vállalt a soproni régi zsinagógák helyreállításában, az alábbiakat közölte a soproni héber kódextörédekekről:⁶ „Tudomásom szerint 1949-ben járt először [Scheiber] Sopronban, s akkor legsajátabb érdeklődése okán. Házi Jenő, a nagy soproni levéltáros 1942–1948 között 221 kódex 300 töredékét fejtette ki a levéltár kódexeinek⁷ kötéståbláiból, közte 19 héber kódextörédek, amelyek meghatározására Scheiber Sándort kérte föl. Scheiber Róth Ernő⁸ kíséretében utazott Sopronba, s a szövegek szemrevételezése után a rabbiképző költségén le is fényképezte [t] a becses leleteket, amelyek mind a zsidók 16. századi soproni kiűldözését s könyveik elkobzását-feldúlását követően kerültek fölhasználásra, így joggal tekinthetők a soproni középkori zsidók hagyatékának, kultúrájuk emlékének.⁹ Az útról és a tudományos szenzációról Scheiber a *Haladás* című lap 1949/52. számában írt cikket,¹⁰ s [a kódextörédek] közzétételére törekedett. A fényképeket azonban Róth Ernő vette magához – az ötvenes években, amikor ők ketten évente váltogatva ültek a rabbiképző igazgatói székében, megtehetette ezt –, s közölte őket az újrainduló Soproni Szemle harmadik [téves! – tizedik. K.A.] évfolyamában, 1956-ban.”¹¹ Mint Scheibernek Csatkai Endréhez, a Soproni Múzeum igazgatójához, jó barátjához 1957. február 18-án írott leveléből tudjuk, Scheiber nagyon fájlalta ezt, hiszen a magyarországi középkori

⁵ A kéziratok és levelek átírása, most és a továbbiakban is, betűhív.

⁶ *Kertész Péter*: A könyvek hídjá. Emlékfüzér Scheiber Sándorról. Bp., 2005. 213–214.

⁷ Itt nem kifejezetten kódexekről van szó, hanem különböző levéltári anyagokról.

⁸ Róth Ernő (Abraham Naftali Zwi Roth) a zsidó jog, a halákha ismeretével tűnt ki. Először jesivákba járt, megkapta a hagyományos szemikhát is, három tudós rabbitól. Egy időben ő volt a pesti hitközségben a zsidó jog döntőnöke, paszkán vagy decisor. Amint végzett a Szemináriumban, nyomban kinevezték tanárrá, Hoffer Ármin utódjául. Talmudot és későbbi halákhikus iratokat tanított. Mély halákhikus tudásával senki sem versenyezhetett a környezetében, senki Magyarországon. A Rabbiképző igazgatói székben jó fél évtizeden át évente váltották egymást Scheiberrel. A váltakozó igazgatók rendszere nehézkes volt, feszültségek támadtak, s 1956 őszén Róth inkább külföldre ment. Németországban is mint decisor szerzett tekintélyt. Ezen kívül még héber kéziratok katalogizálásával foglalkozott. Külföldre távozása után Róth pesti emlékét a feledés és feledtetni akarás pora fedte be; kristálytisztá értekezéseivel talán hazatérhet egyszer. (Vö. A zsidó Budapest. Emlékek, szertartások, történelem. Szerk.: Komoróczy Géza. 1. Budapest, 1995. 316.)

⁹ 1926. szept. 10-én üzték ki a zsidókat, akiket azzal vádoltak, hogy együttműködnek a törökökkel. Igazából a kereskedelmi vetélytársától, a bankügyletek lebonyolítójától akartak megszabadulni. A kiűzés dátumáról és politikai összefüggéseiről: *Szende Katalin*: Habsburg Mária királyné és a nyugat-magyarországi városok, SSz. 60 (2006), 133–145.

¹⁰ *Scheiber Sándor*: Középkori latin és héber kódextörédek a soproni levéltárban. *Haladás* 5 (1949) 52. sz. Továbbá *uő*: Héber kéziratok Sopron város levéltárában. *Új élet* 6 (1950) 1. sz.

¹¹ Róth 1956. Egyébként Róth cikkében csak 3 fotót tett közzé, és kiváló elemzéseket adott az összes, már meglett töredékhez. Róth cikkéről Házi Jenő is írt ismertetést, ami lehet, hogy nem jelent meg (l. HJE 1993. 54.).

kódextöredékek feldolgozását a legsajátabb tudományos témájának tekintette.¹² Mint a levélből kitűnik, Scheibernek ekkor mind emberi, mind tudományos vonatkozásban nagyon rossz véleménye volt Róthról. Keserű, minden bizonnyal erősen túlzó kifakadása emberileg talán érthető, mivel úgy érezte, hogy munkatársa méltánytalanul járt el vele szemben. Lehetetlen egyértelmű-en állást foglalni ebben a vitában, ugyanis az egyik fél, Róth Ernő véleményét nem ismerjük. Scheiber könyvében viszont (13 évvel később) lépten-nyomon hivatkozik Róth 1956-os cikkére!¹³

A Scheiber Sándor tiszteletére összeállított kötetben Domán István a következőképp emlékezett arra, hogy kik voltak Scheiber segítői a héber töredékek megfejtésében:¹⁴ „*Scheiber professzor nagyra értékelte apám [Domán Ernő – Ráv Élijáhu Domán] Szentírásban való jártasságát és Talmud-tudását. Több munkájánál számított közreműködésére. Különösen, amikor a Héber kódexmaradványok magyarországi kötetáblákban című könyvén dolgozott a 60-as évek második felében. Diákjai számos alkalommal hozták apám lakására a töredékes talmudi és talmudi magyarázatokat tartalmazó szövegmaradványokat, amelyeknek elejéről és gyakran a végéről, sőt nemegyszer a közepéből is tekintélyes részek hiányoztak. Apám hámozta ki, különleges memóriájára támaszkodva, hogy melyik traktátus melyik fejezetéből, hányadik lapból hiányozhatnak. Apám büszkén idézte nekem Scheiber szavait: »Főtisztelendő úr, ezt ma Magyarországon önön kívül senki nem tudta volna elvégezni.«*”

A Magyar-Zsidó Oklevéltár

A Magyar-Zsidó Oklevéltár elkészítésének körülményeiről szólva Dr. Schöner Alfréd, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem rektorának felidézte Scheiber visszaemlékezését:¹⁵ „*olyan embereket sikerült megnyernie az ügynek, akik*

---

¹² Kertész 2005. 214 (Dávid Ferenc visszaemlékezése). Scheibernek Csatkaihoz írt leveleit a Soproni Múzeum Csatkai-hagyatékában őrzik. Az ominózus, rendkívül vitriolos levél így szól: „*Kedves barátom! A kérdezett hál' Istennek még december elején elsőköött – iam pridem debuisset. Ilyen méltatlan, jellemtelen csirkefogó Intézetünkben fennállása nyolcvan éve alatt se iskolapadban, se tanári székben nem ült. Távozásakor ellopta legértékesebb kézirataink, a genizák egy részét. A cikket nem ajánlom közlésre egy ilyen – meggyőződéssem szerint a tudományban is – szélhámostól. Ami a soproni töredékeket illeti, én jártam Sopronban először (ő kísérőmként hozzám csatlakozott), én irtam le őket először (Haladás, Uj Élet) s tervbe vettem szisztematikus feldolgozásukat. Az anyagot a szeminárium költségén én fényképeztettem le s mikor először volt igazgató-váltás (az ő aljas emberei aknamunkája következtében, akik ma szintén kiüldöztek [?]), magához vette a fényképeket s mint saját tudományos anyagát kezelte. Hogy publikálni fogja, azt nekem nem merte mondani soha. (Mindem, amivel foglalkozott, az én dolgaim mimelése volt.) No de kár ezzel a sötét fráterrel tovább foglalkoznom. Az Intézet él, kevesebb tanítvánnyal. A Kaufmann-Haggáda facsimile kiadása március végén jelenik meg az Akadémiai Kiadónál. Ölel barátod: Scheiber S.*”

¹³ Scheiber 1956-os incidensük után néhány évig egyáltalán nem említi Róth nevét, nem hivatkozik cikkeire. Az első részleges áttörés 1962-ben következett be (*Scheiber Sándor: Középkori héber kéziratok Magyarország könyv- és levéltárainak bekötési tábláiban. Magyar Könyvszemle* 78 (1962) 25.). Scheiber itt leírja, hogy a soproni töredékeket elhagyja, mert azok már másutt feldolgozást nyertek. A „másutt” azt jelenti, hogy Róth Ernő már leírta őket. A 2. jegyzetben Róth Ernő nevének említése nélkül megadja Róth három, témába vágó művét: Róth 1956.; *Erno Roth: Keta mi-midras Ve-Hizhir. Talpijot (N.Y.)* 7 (1957) 89–98; *Erno Roth: Mi-peruse R. Jehuda bar Natan.* In: Samuel K. Mirsky Jubilee Volume. Szerk.: Appel, Gersion. New York, 1958. 285–312.

¹⁴ Kertész 2005. 62–63.

¹⁵ Kertész 2005. 72.

megszállottjai a történetkutatásnak". Ilyen ember volt Házi Jenő is. Dávid Ferenc részletesen mutatja be Házi részvételét a Magyar-Zsidó Oklevéltár munkálataiban:¹⁶ „[Scheiber] 1959-ben újra kezdhette a Magyar-Zsidó Oklevéltár 1938-ban elakadt sorozatának közlését. Csatkai Endre ajánlására munkatársnak kérte föl Házi Jenőt, az 1950-ben [kényszer]nyugdíjazott nagy tudású levéltárost, aki az 1960-ban megjelent V/2. kötetűl kezdve az oklevéltár állandó s legtermékenyebb munkatársa volt:¹⁷ az 1980-ig megjelent 15 kötet közül többet egyedül töltött meg Sopronból, Pozsonyból, Kőszegről, Kismartonból, Bécsből, Bécsújhelyről és a Magyar Országos Levéltárból gyűjtött adatokkal, s lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy az oklevéltár a magyarországi zsidóság történetét az 1770-es évekig a maga teljességében tükrözze.” Így például a Sopronnal foglalkozó VI. kötetet Házi egyedül töltötte meg anyaggal, de a XV. és XVI. kötet esetében is egyedüli közreműködő volt. A XV. (1972) kötetben Scheiber közli Házi Jenő tudományos publikációinak listáját is.

A soproni középkori zsinagógák (Ó- és Új-zsinagóga) kutatása

Az Országos Műemléki Felügyelőség Soproni Kirendeltsége 1968-ban¹⁸ az Új utca 22–24. háztelkeken egy román stílusú zsinagógát fedezett fel, amely a 13. század közepéből származik.¹⁹ Az egyik kövön töredékes héber feliratra is bukkantak. Scheiber haladéktalanul Sopronba ment, s a felirat olvasatát és fotóját később közölte.²⁰ Dávid Ferenc további beszámolója szerint:²¹ a zsidók az Új u. 11-ben a 14. század második felében egy új, gótikus zsinagógát építettek. Ezt a zsinagógát 1957 decemberében tárták fel, és később rekonstruálták.²² Az előkerült középkori zsinagóga helyreállítása során Scheiber szakértőként működött közre. A zsinagógáról írt tanulmányában újra feldolgozta a középkori soproni zsidók megtelepedésére és zsinagógájukra vonatkozó adatokat – Pollák Miksa²³ eredményeinek teljes kiaknázásával, de úgy, hogy az általa használt adatokat Házi Jenő és Mollay Károly²⁴ segítségével újraolvasta, teljes szöveggel közölte és interpretálta.²⁵

Scheiber a soproni zsinagóga megtalálását, föltárását és helyreállítását a soával megszakított magyar zsidó történelem újrakezdéseként élte meg, mint erről a *The*

¹⁶ Kertész 2005. 215.

¹⁷ A korán nyugdíjba küldött Házi Jenőnek anyagilag is fontos volt ez a nyugdíj-kiegészítés.

¹⁸ Vö. Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga. SSz. 12 (1958), 289–298. és Kertész 2005. 211–213.

¹⁹ Ez az Ó-zsinagóga. Részletes feltárása 1972–76 között történt.

²⁰ Scheiber 1969. 70–71.

²¹ Kertész 2005. 214. o.

²² Vö. Scheiber 1969. 73. Ez az Új-zsinagóga.

²³ Pollák Miksa Sopron mártírhalált halt főrabijja volt. Fő történeti munkája: *Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időkől a mai napig Budapest 1896.*

²⁴ Csatkai Endre halála után 25 évig ő volt a Soproni Szemle főszerkesztője. Kiváló germanista, nyelvész, kézíratszaktörő.

²⁵ Scheiber (SSz.) 1958. 289–298.

Glory That Was Sopron című, három helyen is megjelent cikke tanúskodik.²⁶ Dávid Ferenc visszaemlékezésében található ez a Scheibernek tulajdonított gondolat, sőt még hangsúlyosan a fejezetcímben (211. o.) is pontosan ez az elképzelés szerepel. Azonban a hivatkozott cikkben semmi nyoma sincs ennek a felfogásnak.²⁷

Végezetül néhány szóban szeretnék kitérni arra, hogy milyen volt Házi Jenő viszonya magánemberként a zsidósághoz általában, illetve milyen személyes kapcsolatot ápolott néhány zsidó tudóssal. Szembefordult a német expanziós törekvésekkel, a helyi Volksbund szervezkedésével.²⁸ 1939-től a nyilas párt helyi mozgalma ellen szervezett és agitált.²⁹ Az 1939. évi nemzetgyűlési választásokon a későbbi külügyminiszter, gróf Csáky István mellett kortesként agitálva fő érdeme volt abban, hogy a nyilasok Sopronban súlyos vereséget szenvedtek. Nem véletlen tehát, hogy a Gestapo 1944. október 16-án 24 társával együtt túszként elhurcolta, és közülük kettőt meggyilkolt.³⁰

Nyíltan elítélte a zsidóüldözést és a zsidók deportálását.³¹ Ezt bizonyítja például Horváth Ferenchez, Sopron országgyűlési képviselőjéhez intézett levele.³² Ebben többek között a következőket írja: „1. mi a Te felfogásod a zsidók deportálására és az azt megelőző inquisitóra nézve ugyis, mint országgyűlési képviselőnek és ugyis, mint katolikus embernek? 2. mi a pártod hivatalos álláspontja? Abban a meggyőződésben, hogy a feltett kérdéseimre férfias nyíltsággal fogsz válaszolni, maradtam régi barátsággal...”

Levelezésben állt Scheiber Sándorral, Róth Ernővel és Schweitzer József főrabbiával is. Kapcsolatuk emberi oldalára is rávilágítanak az alábbi idézetek. Scheiber Sándor és Házi Jenő levelezésében 1972. november – december folyamán Házi Scheiber segítségét kérte a Soproni Fegyházzal folytatott peres ügyében. Házi a Fegyházzal saját beépítetlen telke miatt pereskedett, ahol építkezni szeretett volna. A Fegyház is ezt a telket szemelte ki magának. Házi első fokon elvesztette a pert (vö. Házi – Scheiber, nov. 18.). Scheiber és barátai fellebbezést javasoltak, s készek voltak minden segítséget megadni (vö. Scheiber – Házi, nov. 16.). „Ez az ügy számomra szívügy. Ha nem sikerül, a munkakedvem odavan. Szíves intézkedését nagyon-nagyon kéri: [Házi Jenő]”. Arra kérte Scheibert, illetve barátait, hogy a Győr megyei végrehajtó bizottság elnökénél lépjenek közbe az érdekében

---

²⁶ *Alexander Scheiber: The Glory That Was Sopron. Jewish Chronicle* (1960) Febr. 5.; i. m. *Canadian Jewish News* (1960) Febr. 5.; i. m. *Jewish Advocate* 126 (1960) No. 6. (Én a harmadik újságot láttam, s ez alapján téves a Dávid Ferenc által megadott cím: *Glory of Sopron.*) Hangsúlyozom, hogy Scheiber ugyanazt a cikket három helyen jelentette meg.

²⁷ Elképzelhetőnek tartom, hogy elhangzott Scheiber részéről ez a vélekedés, de Dávid Ferenc rosszul emlékezett a forrásra. Nem tudtam eldönteni, hogy Scheibertől származik-e ez a kijelentés.

²⁸ Horváth 1987. 179.

²⁹ Horváth 1972. 97–98.

³⁰ HJE 1993. 14.

³¹ HJE 1993. 29.

³² HJE 1993. 57.

(vö. Házi – Scheiber, nov. 18.). Megígérték Scheiberéknek, hogy húzni fogják az ügyet, azért, hogy Házinak alkalma legyen elkezdni az építkezést (vö. Scheiber – Házi, dec. 4.). Scheiber tehát olyan jó viszonyban volt Házi Jenővel, hogy még egy ilyen peres ügyben is segített neki.³³

Ugyancsak baráti viszony és segítőkészség jellemezte Róth Ernő és Házi Jenő levelezését (minden levél 1950-ből való). A héber töredékek fotózásával kapcsolatos problémák miatt kérte Róth Házi Jenőt, hogy vasárnap 4-kor legyen a soproni irodájában (vö. Róth – Házi, febr. 2.). Házi február 7-én kelt levele több szempontból is jól jellemzi Házi Jenőt, ezért az egészet idézem.

„Kedves Barátom!

Még tegnap elmentem a fényképészhez és közöltem vele, hogy 5 db. héber kodex-töredéket kellene lefényképezni. Nagy meglepetéssel kellett itt értesülnöm, hogy egy db. fénykép elkészítése 13/18 cm nagyságban 35 Ft-ba kerül, a levéltár részére adandó másolat pedig még külön 12 Ft. Amikor megemlítettem neki, hogy ilyen árajánlat mellett aligha lesz a fényképezésből valami, utolsó szava az volt, hogy másolattal együtt a 35 Ft-hoz ragaszkodik, vagyis 175 Ft-os költséggel kell számolni az utánvételezés díján kívül.

Elmélkedve ezen az áron, úgy találtam, hogyha én egy napra Budapestre mennék, mi 100 Ft költséget jelent feltéve, ha a még meg nem újított vasúti igazolványok érvényessége meg nem szűnik, és ismét 8 Ft-ot fizetünk a muzeumi fényképésznek, mi 40 Ft, még mindig olcsóbban jövünk ki, mint a Sopronban való fényképezéssel. A nehézség csupán ez esetben az, hogy nagy elfoglaltságom és egyéb, új hivatali beosztásokkal kapcsolatos zavarok miatt én korábban nem, csupán február 18-án, azaz a jövő heti szombaton tudnék Pestre utazni, mikor is a fényképésznek rám kellene várakoznia, és nem megfordítva, miként multkoriban történt.

Szíveskedjék a megadott két lehetőség közül a megfelelőbbnek látszót választani, és engem erről lehetőleg postafordultával értesíteni, hogy tudjam magam mihez tartani.

Szívélyes üdvözlését küldi: [Házi Jenő]

Sopron, 1950. febr. 7-én”

Schweitzer József főrabbi két alkalommal fordul tanácsért Házi Jenőhöz, elsősorban a Magyar-Zsidó Oklevéltár kapcsán. Egyrészt a türelmi adó felől, másrészt az „ex questura farinae vulgo 'Pinkler'”³⁴ kifejezés jelentése iránt érdeklődött.

Csatkai Endre soproni múzeumigazgató is sokat köszönhetett Házinak.³⁵ 1944-ben kiállt érte a soproni értelmiség (köztük Házi Jenő³⁶) és az egyházi főméltóságok, hogy mentesítsék a zsidótörvények hatálya alól. De az akció nem

³³ A Scheiber – Házi Jenő levélváltásból csak 1972 november – decemberéből van 5 db levél a SL tulajdonában (a többi nem került be a levéltárba, valószínűleg a család birtokában van).

³⁴ Házi szerint: lisztet áruló zsidó, aki szekérral járja a vidéket.

³⁵ Kossuth-díjas művészettörténész, író, zenetörténész, múzeumigazgató, szakíró.

³⁶ Ő írta alá elsőként a tiltakozó levelet (a piszkozat maradt meg).

járt sikerrel, s Csatkainak be kellett vonulnia munkaszolgálatba.³⁷ Értékes könyvtárát Házi letétben átvette. A munkaszolgálatban kis híján elpusztult, szinte teljesen megvakult. 1945-ben megbízták a romos Soproni Múzeum felújításával, melynek igazgatójává is kinevezték. 1955-ben az újra indult Soproni Szemle főszerkesztője lett egészen haláláig. Csatkainak köszönhető, hogy a visszavonultságban élő Házi Jenő 1956-ban ismét bekapcsolódott a Soproni Szemle munkájába. 1958-ban ő ajánlotta Házit Scheibernek munkatársul a Magyar-Zsidó Oklevéltárhoz.

Összegzésként tekintsük át, hogy milyen tényezők járultak hozzá ahhoz, hogy Házi Jenő ennyire jelentős mértékben elősegítette a judaisztika fejlődését, annak ellenére, hogy nem volt judaista és nem tudott héberül? Egyrészt felsorolhatjuk az objektív tényezőket: közel állt a tűzhöz: szakmáját tekintve levéltáros és történész volt, továbbá az ország legértékesebb, leginkább épen maradt vidéki levéltárának volt a vezetője. A szubjektív tényezők között szerepel rendkívüli munkabírása, kitartása, nagy tudása. Széles látókörű tudós volt, a szűkebb szakmáján túl tudott tekinteni. Bár elsősorban német és latin kéziratokkal foglalkozott, de amikor héber kódextöredékekre bukkant, nem dobta félre azokat – mint számára érdektelen anyagot –, hanem értesítette kora legnevesebb hebraistáját, Scheiber Sándort az értékes leletről.³⁸

---

³⁷ *Szita Szabolcs*: Csatkai Endre munkaszolgálatja (1944–45). *SSz.* 38 (1984), 332–344.

³⁸ Végezetül megköszönöm kolléganőmnek, Tolnai Ágnesnek a segítségét.

NOVOTNY-TÖRÖK | HÁZI JENŐ, a magánember – az
KATALIN | unoka visszaemlékezései
tükrében

Az eddig elhangzott előadások Házi Jenőről, a tudósról szóltak, én a magánembert szeretném bemutatni. Elsőként a soproni évekről lesz szó, azután a menekülésünket követő bécsi időszakról. Végül azokról a közös emlékekről, amelyeket fiatal felnőttként, egyetemistaként éltem át vele. Sajnos a soproni gyermekkorból nem maradtak fent közös fényképek.

A legkorábbi emlékeim nagymamámhoz, Házi Jenő első feleségéhez, Lovranits Gabriellához (1898. március 13. – 1954. május 30.) kötődnek. Mindnyájan a Zrínyi utcai házban laktunk, szüleim az első emeleten, nagyszüleim a földszinten. Nagymamám – akit a rendszerváltás során kisajátított büki birtok és nagypapám bizonytalan jövője, korai nyugdíjaztatása nagyon megviselt – már súlyos beteg volt, én két éves lehettem.

1. kép. Házi Jenő a Soproni Levéltárban

Néhány évvel később, amikor nagyapám nyugdíjasként rendszeresen bejárt a levéltárba kutatni és dolgozni (1. kép), többször előfordult, hogy egyedül mentem a Zrínyi utcából a vasúton át az Erzsébet utcába, ahol akkoriban lakott második feleségével, apai nagymamámmal, Ullein-Reviczky Alice-szal.¹

Ebből az időszakból már többféle eseményre emlékszem. Vasárnap Béla bátyámmal rendszeresen jártunk szentmisére, hol a Domonkos templomba, hol a Kecsketemplomba. Hogy nagypapám értünk jött, vagy a templomnál találkoztunk, arra már nem emlékszem. Mindenesetre pontosan kellett érkezünk, azaz legalább 10 perccel a mise kezdete előtt – ez később, a 70-es, 80-as években Bécsben is így volt – *„...mert nekünk illik várni Istenre, nem illik várakoztatni...”* Ha jó idő volt, hazafelé mindig kaptunk egy fagyit az Olasz cukrászdában.

---

¹ Első férje dr. Török Béla volt.

2. kép. Házi Jenő az 1940-es években

Nagypapám egész életében rendszeres beosztás szerint élt: délelőtt hivatalos feladatok, meleg ebéd, utána rövid pihenés, majd délután tudósi munka. Ezt követően kezdődött a társasági élet: vendégségbe ment vagy vendégek jöttek. Remekül ismerte a környéket, a természetet, nagyon szeretett sétálni. Nyugdíjasként délutánonként gyakran elment velem az erdőbe, sokszor felsétáltunk a Károly-magaslatra. Útközben megismertetett a növényekkel, fent a kilátóból pedig megmutatta a Sopron körül lévő falvakat, a határt és Ausztriát. Vacsora után néha társaság volt, máskor családi körben folyt a beszélgetés. Erre kevésbé emlékszem, mivel mi gyerekek már ágyban voltunk, mikor a rádióban elhangzott a „Jó éjszakát gyerekek”.

Emlékeim szerint gyakran ellátogattam nagyszüleimhez az Erzsébet utcába. A ház elrendezése a háború után átalakult, az egyik első emeleti szobából konyha és egy paravánnal elválasztott fürdőszoba lett. Itt többször megfigyeltem a borotválkozási ceremóniát szappannal, tállal, pamaccsal, késsel. Később villanyborotvát használt, amire nagyon büszke volt. Nagypapám mindig sokat adott a fellépésére, akármilyen nagy volt a nyomor; fehér inget, nyakkendőt, szabónál készült öltönyt viselt mellénnyel, amihez gondosan kifényesített cipő, kalap tartozott (2. kép).

Egyik este nagyszüleimnél vacsoráztam. Nagymamám rántott halat készített. A konyha melletti szobában volt megterítve. Még egy falatot sem ettünk, mikor rám és főleg a tányéromba esett az öt méter magas plafonról egy nagy darab

vakolat. Nagyon megijedtem, el voltam keseredve, mert ehetetlenné vált a vacsorám. Nagypapa vigasztalt, megmagyarázta, mi történt és miért.

Ritkán olvasott az unokáinak mesét, tornyokat sem épített velünk. Ő valódi történeteket mesélt, mindent megmagyarázott, sokat sétált velem, és komolyan vett gyermekként is. Így igyekezett valamennyire pótolni papám hiányát, aki sokszor vidéken dolgozott, később bujkált, majd kilenc hónappal előttünk kimenekült Ausztriába. Bátyámmal gyakran kártyázott, sakkozott.

A családban a születésnapok helyett a névnapokat ünnepeltük meg. Az ő névnapját július 13-án tartottuk. Nagy élmény volt számomra, amikor a Zrínyi utcából taxival az Erzsébet utcába mentünk, és átadtunk egy gyönyörű csokor kardvirágot – nagypapa kedvenc virágát.

Ez a keserves körülmények dacára is „idilli élet” a családi körben hirtelen megszűnt, amikor 1960. május 22–23-a éjszakáján gyalog Ausztriába menekültünk.² Végre együtt voltam édesapámmal, de nagyszüleimet és Magyarországon élő családomat négy évig nem láttam. Közben bejártuk a világot, Bostonig jutottunk. Azt sem tudtuk, visszatérünk-e egyáltalán Európába.

1962-ben visszatelepedtünk Bécsbe. Először 1964-ben jöhettek hozzánk a rokonaink külön-külön látogatóba. Izgatottan vártam nagyapát. Nagy gondban voltam, mert a családban mindenki magázta. Én tegeztem a szüleimet, és nem tudtam, hogyan szólítsam meg. Végül harmadik személyben beszéltem hozzá.

Délelőtt a Hofkammerarchivban kutattam, ahol egyedül ő kapott külön helyiséget írógéppel. A rendelt okmányokat rögtön legépelte. Találkoztam ismerőseivel, például Akiba és Paul Chaim Eisenberggel,³ Bécs első főrabijával a második világháború után, vagy Hanns Jäger-Sustenuval,⁴ Bécs város főlevéltárosával. Egyik vasárnap délután megkért, kísérjem el az orsolyitákhoz, akik akkor már a város szélén, Mauerban éltek. Voltak közöttük, akik tanították annak idején a mamámat és a nővéreit Sopronban, mint például Innocentia nővér, aki a főnökasszonyuk volt. Hosszú út után érkeztünk meg a vadonatúj iskola- és zárdakomplexumba a szőlők között. Körbevittek minket, majd finom uzsonnával kínáltak. Ettől kezdve csak statiszta voltam. Legalább húsz apáca ülte körül nagyapámat és csüngött a szavain. Estig mesélt és szórakoztatta a társaságot.

1964-ben nem volt egyszerű Magyarországról külföldre utazni. Rokonlátogatást külföldi meghívóval két évente engedélyeztek. A vízum pénzbe került, és minden kint töltött napra meghatározott összegű devizát kellett váltani nagyon rossz árfolyamon. Magyarországon nagy divat volt az orkán esőkabát. Minden magyar rokon, nagypapám is, ezt kívánta beszerezni. A '60-as években Bécsben a Mariahilfer Straße-n, a Grabenen és a Stephansplatzon voltak az átjárókban és az udvarokban kis magyar boltok, ahol drága pénzért, és csak ezeken a helyeken, lehetett orkánt kapni. Emlékszem, mennyire sajnáltam a

² Lásd: Novotny-Török Katalin: Híd a szabadságba. Soproni Szemle 66 (2011), 308–315.

³ Béla Akiba Eisenberg (1908, Nemessúr – 1983, Bécs). 1948-ban megnősült, majd Bécsbe költözött, ahol átvette a főrabbi tisztét. Halála után, 1983-ban fia, Paul Chaim Eisenberg vette át hivatalát. Ő már Bécsben, az Akademisches Gymnasiumban és a bécsi egyetemen tanult.

⁴ Hanns Jäger-Sustenu (1911–2008), 1946-tól 1973-ig Bécs város főlevéltárosa.

rokonaimat, hogy ilyen módon kihasználták a helyzetüket és csodálkoztam, hogy miért van egyáltalán szükségük erre a ruhadarabra!

3. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Zrínyi utca 30., 1974 február

Vacsora után először a konyhaasztal körül, később a szalonban két szenvedélyes történész – édesapám, Török Sándor és apósa, Házi Jenő – tárgyalt a honfoglalásról, a magyar helynevekről, a történelmi Magyarországról éjszakákon keresztül.⁵ Amikor Házi Jenő először jött hozzánk látogatóba, a kilencedik kerületben, a Wilhelm Exner-Gasse-ban laktunk⁶. Az utca névadójának személye valószínűleg emlékeztette súlyos sebesülésére az első világháborúban. Említette, hogy ebből a családból származott az a sebész professzor, aki Bécsben operálta. Így mesélte el sebesülésének a történetét, amit a naplójában pontosan leírt. Ezt követően kapta a császártól arany vitézségi érmét.⁷

Szüleim és nagypapám között sűrű levelezés folyt – ebből sajnos alig került a levéltárba. Mi, gyerekek, bizonyos ünnepekre: karácsony, húsvét, születésnap képeslapokat küldtünk, ritkábban levelet. Én az Egyesült Államokban kezdtem iskolába járni, ahol az angol nyelvet gyorsan megtanultam. Két évvel később Bécsben folytattam az iskolát. A némettel már nehezebben boldogultam, több időt

⁵ Édesapám épületgépész volt, de szabad idejében etimológiával és történelemmel foglalkozott. Lásd: Török Sándor: Településtörténeti tanulmányok és határproblémák a Kárpát-medencében. Garfield. N.J. USA, 1978.

⁶ Alfred von Exner-Ewarten (1875, Bécs –1921, Bécs) osztrák sebész. 1909-ben egyetemi tanár, a háború alatt főorvos a Garnisonspitalban. 1917 és 1919 között a bécsi Barmherzige Brüder kórházban dolgozott.

⁷ Ezt a kitüntetést a Soproni Múzeumban lehet megtekinteni.

vett igénybe. Tanárain nem értették meg, hogy otthon magyarul beszélünk és csak az iskolában tanultuk és használtuk a német nyelvet. Úgy éreztem, szigorúbbak velem, mint osztrák társaimmal. Végül mégis sikerült hibátlanul fogalmaznom. Első jeles német dolgozatomat az összes rokonnak, így nagypapának is lemásoltam!

Érettségi után a jogra szerettem volna jelentkezni, de apám lebeszélte róla. Így végül a franciát, a pedagógiát és a történelmet választottam. Ez tetszett a családnak. Gyakrabban leveleztem nagypapával, aki többször megkért arra, hogy szerezzek be számára bizonyos adatokat a kutatásaihoz. Például az 1693-as Centen/Zentner pontos súlyát. Erre az időszakra nem találtam adatot, de 60 évvel későbbre igen, akkor egy bécsi Zentner 56 kg-nak felelt meg.

Máskor arra kért, nézzem meg a bécsi Nemzeti Könyvtárban, milyen adatok találhatóak ott Rauch Andrásról,⁸ és milyen kottalapokat őriznek tőle a kézirat-gyűjteményben. A hetvenes évek elején még nem fedezték fel az evangélikus zeneszerzőt és így sajnos nem találtam használható adatokat róla. Mára mind magyar, mind német nyelven gazdag szakirodalom segíti a személyét és munkásságát kutatókat.

Miután osztrák állampolgár lettem, 1974. február elején látogathattam újra Sopronba. Egy esős, jéghideg napon érkeztem, minden szomorúnak, kopottnak tűnt. A Zrínyi utcai ház és a kert mintha összemertek volna (3. kép). A kert felét két évvel korábban kisajátították, a fákat kivágták – minden puszta és siralmas volt. Nagypapám örömmel várt, végigvezetett a házon, büszkén mutatta több ezer kötetes gazdag könyvtárát, kéziratait, aktuális munkáját. A volt hálósobában két plafonig érő könyvszekrény, a szalonban és a manzárdban továbbiak. A szalonban kisebb üvegajtós szekrény őrizte összes publikációját kronologikus sorrendben. A háló- és dolgozószobában hatalmas íróasztal állt teli paksamétákkal, közöttük egy írógép. A földön iratokat és dobozokat láttam. A kéz- és gépiratokat a padláson tárolta fadobozokban és régi szekrényekben. Megemlítette, mik a tervei a gazdag könyvtárral. Saját publikációit az Országos Széchényi Könyvtárnak szánta.

A városban büszkén mutatott be ismerőseinek, a tágabb rokonságnak, tarokk-partnereinek (Ringhofer Mihály, Komlós Vilmos bácsi). Mivel a völegényemmel érkeztem, kitűnő vezetést kaptunk a városban, amit a Fő téren kezdtünk. Felmentünk a Tűztoronyba, meglátogattuk a levéltár mindkét épületét, bejártuk a belvárost (4-5. kép). Minden háznál megálltunk, nem csak a történelmi adatokat említette, a volt tulajdonosokról is mesélt. A vezetés magyarul és a völegényem felé tökéletes némettel folyt. Kiérve a Várkerületre, az OTP épületénél megállt, és a várfalra mutatott: Az alsó rész szép, nagy kőtáblái római eredetűek, felette az apróbb, rendetlenebbül egymásra rakott kőfal középkori, jobbra az OTP ronda,

---

⁸ Andreas Rauch (1592 k.–1656) zeneszerző és orgonaművész. 1629-től Sopronban élt haláláig, ahol orgonistaként és karmesterként működött. Sopron zenetörténetében kimagasló szerepet tölt be. Nagypapa Rauch-hal kapcsolatos kutatásairól lásd: Nagy Alpár: Rauch András Házi Jenő kéziratosaiként. In: Házi Jenő Emlékkönyv, szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1992, 63–112. Ezen kívül a *Soproni polgárcsaládok 1535–1848 I–II*. Budapest, 1982. című munkában dolgozta fel a Rauch család adatait (8622. sz.).

ízléstelen, már kopott épülete kommunista építkezés, jegyezte meg. Jellemző volt rá, hogy mindig nyíltan kimondta a véleményét, nem tett lakatot a szájára.

4. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Templom utca, 1974 február

5. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Fő tér, 1974 február

Természetesen felmentünk a Károly-magaslatra és a Lőverekbe is, ahol nagypapám a fél kert kisajátítása után vett egy telket, amire kis házat építtetett (6. kép). Nem volt egyszerű feladat, mivel akkor Magyarországon hiánygazdálkodás volt. Az első látogatást követően rendszeresen meglátogattuk, és mindent beszereztünk az építkezéshez, amire szüksége volt: villanykapcsolókat, konnektorokat, drótot.

6. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Károlymagaslat, 1974 február

Nagypapám élvezte az autózást. Ennek is köszönhető, hogy minden alkalommal új kirándulási célokat tűzött ki. Megjártuk Eszterházát: akkoriban csak sejteni lehetett, milyen volt valaha. Egy meleg májusi napon Fertőrákoson voltunk, ahol körbevitt bennünket a kőfejtőben és a barlangszínházban (7-8. kép).

Ha Bécsben kutatót, 1975 után többször szállt meg nálunk az I. kerületben, ahonnan könnyen eljutott gyalogosan a Hofkammerarchívba. Este együtt vacsoráztunk, ilyenkor jóízűen mesélt diák- és katona-kori élményeiről. Elmondta például, hogy nagyon szerette a zenét, és katonaként gyakran járt a bécsi operában. Jegyet többnyire a kakasülőre tudott csak venni. Sajnos nem gondoltunk arra, hogy felvegyük magnóra ezeket a beszélgetéseket. Egyszer próbálkoztunk vele, de nem sikerült a felvétel.

Elsőszülött leányunkat Véronique-nek neveztük (9. kép). Emlékszem, sokáig lapozgattam a naptárakat és olyan keresztnévet kerestem, amelyik még nem fordult elő a családban. Ahogy hazaértünk a keresztelőről, nagypapám elmondta, hogy a nővérét Veronikának hívták. Addig nem is tudtam, hogy voltak testvérei. Róluk soha sem beszélt.

7. kép. Kirándulás Eszterházára

8. kép. Kirándulás Fertőrákosra

Látogatásai alkalmával Ausztriában is gyakran kirándultunk. Jártunk Lilienfeldben, ahol 1976-ban egy nagyon érdekes Babenberger kiállítást rendeztek. Élmény volt vele végigjárni a termeket. Annyi mindent mesélt, amit nem olvashattunk a katalógusban! Dicsérte a kiállítást és a katalógust – ezt a fényképekkel együtt ajándékba kapta. Megdöbbsentünk, amikor a halála után sok más könyvével együtt az antikváriumban bukkantunk rá! Mariazellt különösen szerette. A zarándokút soha nem maradt el, ha nálunk járt.

Végül hadd szóljak néhány szót a híres tudós és a történelem szakos egyetemista viszonyáról. Már említettem, hogy a család – édesapám és nagypapám – nagy örömmel üdvözölte a döntésemet, hogy francia és történelem szakra készülök. Ettől kezdve „befogadtak a körükbe” és elvárták, hogy az ő szintjükön mozogjak. Amikor egy római koros vizsgára készültem, sok latin szöveget kellett fordítanom. Nagypapa éppen nálunk szállt meg, így megkérdeztem, tudna-e segíteni. *„Sajnos, kisleányom, nem tudok már latinul, a középkori latint használom, az pedig teljesen más.”* – hangzott a válasz. Keservesen fordítottam Tacitus-t, a feliratokat és Eugippiust. Mikor befejeztem, mégis kíváncsi volt a munkámra és átnézte a fordítást, mintha a latintanárom lenne. Hála Istennek, jónak ítélte.

Mivel gyorsan elvégeztem az egyetemet, letettem az összes vizsgát, várnom kellett egy évet, mielőtt felvehettem a pedagógiai előadásokat. Ezért úgy gondoltam, időközben hozzálátok a disszertációm megírásához. Papám, nagypapám a középkorral foglalkoztak, így nyilvánvaló volt, hogy középkori

témát keresek. Egyik középkori professzorom, Appelt⁹ főleg a német-olasz viszonytal, a Stauf-korral foglalkozott, ami érdekelt, mégis Zöllner¹⁰ professzort kértem meg, legyen a doktori témavezetőm. Érdeklődött, milyen témára gondoltam.

- „Valamire, ami Sopronnal áll kapcsolatban.”
- „Rendben, de ahhoz Házi munkáit kéne használnia.”
- „Nagypapám könyvei megvannak, ez nem okoz gondot.”
- „Házi Jenő az ön nagypapája?! Mi van vele, él még, hogy van,...?”
- „Köszönöm, jól, még mindig dolgozik...”
- „Nagy tisztelettel üdvözlöm. Fiatall asszisztensként rövid ideig együtt dolgoztam vele a Kismartoni Levéltárban. Szenzációs tudós, bámulatos okmányolvasó, nem tudtam lépést tartani vele...”.

A professzor úr végigvitt intézményén, az Institut für Österreichische Geschichts-forschungon, és minden kollegájának bemutatott mint Házi unokát. Többek között Herwig Wolfram professzornak is, aki melegen érdeklődött nagypapám iránt. Annyit dicsérték, bántam már, hogy elszóltam magam. Mert bárhogy is sikerül a disszertációm, vagy nem felelek meg az elvárásoknak, mint Házi unoka, vagy azt hiszik, segített. De Házi Jenő nem segített. Érdeklődött, hogyan haladok, és minden alkalommal, amikor meglátogattuk, meglepett valamivel. A munkámhoz – *Österreicher und Ungarn im gegenseitigen Urteil im Spiegel mittelalterlicher Chroniken und Darstellungen* (Osztrákok és magyarok egymás megítélése szerint középkori krónikák és leírások tükrében), – az összes magyar és osztrák krónikát átnéztem, részben az eredeti latin, illetve korabeli német nyelven, részben fordításban. Nagy segítség volt egy könyvecske, amit Sasvári Dezső budapesti könyvrestaurátor küldött Házi Jenőnek, ő pedig nekem: 11 magyar krónika egy kötetben! Egy másik alkalomnál azzal a feltétellel, hogy hamarosan visszaadom, kölcsön kaptam egy kéziratot: *Die Denkwürdig-keiten der Helene Kottanerin*, amit Sasvári Dezső egy másik kézirat restaurálásánál talált meg a borítóban.

---

⁹ Heinrich Appelt (1910, Bécs – 1998, Bécs), történész professzor, az oklevéltan kutatója.

¹⁰ Erich Zöllner (1916, Bécs – 1996, Bécs) történész professzor.

9. kép. Házi Jenő dédunokájával, 1975. június

Végül elkészült a munkám. Odaadtam a két történésznek a családban, hogy olvassák el. Házi Jenő véleményétől tartottam egy kicsit. Én csak krónikákból, versekből és más középkori anyagokból gyűjtöttem ki az egymásról szóló véleményeket, nem fedeztem fel új oklevelet vagy iratot. Mégis nagyon érdekesnek, értékesnek találta a munkámat.

A Philosophikum keretében négynapos szépművészeti és középkori szemináriumon vettem részt a heiligenkreuzi kolostorban. Amikor nagypapám meghallotta ezt, érdeklődött, jártam-e a padláson és láttam-e a kéziratokkal teli ládákat? Kutatásai során Heiligenkreuzban is járt. Akkor a padláson több ládát

talált teli értékes kéziratokkal és okmányokkal, amikről a rend nem is tudott. Azóta remélhetőleg felfedezték és feldolgozták ezt az anyagot...

Visszatekintve nagyapámmal kapcsolatos emlékeimre, a Sopronban töltött kisgyermekkor idején és a hetvenes években, főleg 1972 és 1978 között volt a viszonyom a legközvetlenebb és a legmeghittebb Házi Jenővel (9. kép). 1978-tól 1980-ig külföldön, Franciaországban és Spanyolországban éltünk. Később is rendszeresen látogattuk, de időközben újra megnősült, és a felesége sajnos megakadályozta a személyes vagy szakmai beszélgetéseket. Mindig nagy-nagy szeretettel, hálával és büszkeséggel gondolok nagyapámra (10. kép).

10. kép. Házi Jenő dolgozószobájában, 1984.

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA

Egy tudós és családjának élete a két háború közti Sopronban.
Beszélgetés Törökné Házi Máriaival és Novotny-Török Katalinnal¹

Házi Jenő nem csak a két háború közötti időszak kiemelkedő tudósa volt, a „levéltáros”, hanem Sopron közéletének megkerülhetetlen alakja. Saját és családja élete, személyes sorsa a változékony és megpróbáltatásokkal teli 20. században túlmutat önmagán, egy társadalmi osztály két háború közötti mindennapjaiba, majd kálváriájába, túlélési stratégiáiba pillanthatunk bele személyes életük alakulásán keresztül. Ezért is örültem, amikor sikerült mikrofonvégre kapni Bécsben élő leányát és történész unokáját.

A történelmet leginkább az egyéni sorsokon keresztül lehet megismerni. Teljesen más, ha általánosságban olvasunk egy könyv lapjain arról, hogy Magyarországon az 50-es években diktatúra volt, és megint más, amikor emberi sorsokon keresztül tapasztaljuk meg ugyanezt. Az interjúk készítésével olyan dolgokat szeretnék megmutatni, amelyek valamilyen módon túlmutatnak az egyéni életsorsokon, így közérdekűek, visszatükrözik a korszakot, amiben az elbeszélések alanyai éltek. Házi Jenő ismert történész volt, Sopronban a levéltár vezetőjeként, a Katolikus Konvent elnökeként megbecsült társadalmi pozíciót töltött be, részt vett a helyi politikában. Tudományos munkássága mára jól feldolgozott, de a magánéletével, közéleti szerepvállalásával kevésbé foglalkoztak. A soproniak máig emlékeznek rá, ezt bizonyítja, milyen sokan vettek részt a halála 25. évfordulóján tartott koszorúzásán.² Az emberekben általában is él az érdeklődés saját családjuk múltja iránt.

TK Bennünket is ez érdekel. Persze az idő múlásával a visszaemlékezés nem egészen pontos.

A tévedéseket, torzításokat nehéz kiszűrni, de nem baj, ha az elbeszélésben ott a szubjektum. Az egyéni látásmód a személyes források értéke lehet, ami színezi az elbeszélést.

HM Úgy is tudod, idővel megszépülnek, leszűrődnek a dolgok.

¹ Az interjú 2011. augusztus 13-án, Sopronban készült.

² Időközben a Soproni Levéltár és Házi Jenő családja 2012. április 16-án konferenciát rendezett a tudós születésének 120. évfordulóját ünnepeelve, amely a fenti témát is érintette, s amelynek előadásai e számban olvashatók.

TK Ha több adatot össze tudsz vetni, abból már történeti értékű következtetéseket lehet levonni. Ezért fontos, hogy összeszedd az információkat a még élő személyektől. Ezek a dolgok számomra is nagyon fontosak. A mamimnak, a gyerekkoromban, és később is keveset mesélt a fiatalkoráról. Most, hogy Sopronban vagyunk, azt tapasztalom, jobban előjönnek az emlékek. Jön nyáron, húsvétkor és akkor az első két nap mindig mesél. Itt hallottam először, hol jártak a gyerekek a szülőkkel, hol nyaraltak. Gyerekkorunkban erről nem esett szó. Úgy látom, a szüleimnek nehéz sorsa volt. Éltek a háború előtti világban, és utána egy teljesen más pozícióban, egy másik életet kellett elkezdniük. A kontinuitás, a korábban kialakult rend tulajdonképpen már a háborúval megszakadt. Egy óriási törés volt a család életében, amiről nem beszéltünk. Apu mindenféléről mesélt, a történelemtől, a rokonokról, de a háborúról soha. A mamim is csak egy-két dolgot mondott el például arról, hogyan éltek át a bombázásokat a zárdában. Most, hogy itt vagyunk Sopronban, gyakrabban szóba kerülnek ezek az évek. Bizonyos dolgokat most hallottam először (1. kép).

1. kép Törökné Házi Mária 2009-ben Sopronban (Turbuly Éva felvétele)

Igen, a hely szelleme fontos dolog. Előhívja az emlékeket.

TK Idő és távolság is kellett a visszaemlékezéshez, nehéz lehetett számukra a változások megélése. Nekünk, gyerekeknek könnyebb volt. Nem hiányzott

semmi, mert megvolt a család melege. A csokoládé sem hiányzott, mert nem ismertük. Így egyszerűbb volt.

HM Persze hogy egyszerűbb. Én teljesen más viszonyok közé születtem.

Kezdjük a családdal. Apa, anya, testvérek, nagymama. Az édesapádról sok mindent tudunk, anyukádról kevesebbet. Az ismert, hogy Bükrről származott, és az apai nagymama is Sopronban lakott élete végén.

HM Azt tudjátok, hogy édesapám Vásárúton született, 1918-ban került Sopronba.³ A pozsonyi gimnáziumba járt. 16 éves volt, alacsony növésű fiú, aki nem tűnt fel különösebben a tanároknak. Akkor jött egy szakfelügyelő, aki az édesapám osztályát látogatva történelem órán vett részt. Feladott egy témát, amihez senki nem tudott hozzászólni. Apám jelentkezett, és attól kezdve végig ők ketten beszélgettek. Amikor véget ért az óra, az igazgatónak elmondta a tanfelügyelő, hogy erre a fiúra figyeljenek, mert roppant értelmes gyerek. A VII. gimnáziumban történt az eset, és ettől kezdve tényleg remek tanuló volt. Tudni kell, hogy az édesapja még a születése előtt meghalt, és az édesanyja azt szeretete volna, ha papnak megy.

Egyedüli gyerekként nőtt fel?

HM Nem, két nővére volt, Veronika, és Lina, azaz Karolina. Ő volt a legkisebb. Érettségi után édesanyja mindenképpen papnak szeretete volna adni, amire a plébános is rábeszélte.

TK Akkoriban bevett szokás volt, hogy a tehetséges fiúkat papnak adták.

HM Édesapám sehogy sem akarta. Elhatározta, hogy felmegy Pestre és ott végzi el az egyetemet, annak ellenére, hogy édesanyja kijelentette, ebben az esetben nem támogatja. Teljesen önállóan tartotta fenn magát. Ösztöndíjat kapott és gyerekeket instruált. Hamar feltűnt a tanárainak és mentori – baráti viszony alakult ki közöttük. Tiszta jeles bizonyítványa volt, amit otthon örzök. Summa cum laude végzett.

TK Történelem-földrajz szakon. Rövid ideig tanított, nagyon élvezte, kitűnő előadó volt. Közbejött azonban a háború, rövidesen bevonult. Nekem azt mesélte, kapott egy éves ösztöndíjat Párizsba. Nagyon vágyott rá, hogy kimehessen, de erre sajnos már nem kerülhetett sor.

HM A háború kitörésekor éppen otthon volt, Vásárúton. Leírta a háborús naplójában, milyen nagy lelkesedéssel fogadták a háború kitörését az emberek. Azt hitték, nagyon hamar vége lesz. Hogy gyakorolja magát a német nyelvben, Csehországba kérte magát kiképzésre. 1915. március elején került ki a frontra, a Kárpátokba és nagyon hamar megsebesült. Egy magasztot kellett elfoglalniuk,

---

³ Vonatkozó irodalom: Horváth Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Házi Jenő Emlékkönyv, Szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1992. 9–26.

eközben srapnelszilánkok csapódtak a derekába. Kocsival szállították le a legközelebbi faluba.

TK Nekünk azt mesélte annak idején, először otthagyták, azt hitték, meghalt. Később vették észre, hogy lélegzik.

HM Borzasztó fájdalmai voltak a dökögös úton. Bekerült egy lazarettbe, onnan továbbvitték a kórházba, majd Pestre került. A kórházban kapta meg a vitézségi érmet. A felgyógyulása után az I. bosnyák hadtápszászlóaljhoz osztották be, majd újra visszakérte magát a frontra. Ezúttal Erdélybe került, az Ojtozi szorosba, a 82. gyalogezredhez. Még egyszer megsebesült, a karját lőtték meg. Ezt követően már nem teljesített frontszolgálatot, készült a doktorátusra. Egy ideig Bécsben, a Hadilevéltárban kutatott.

TK 1917. márciusában doktorált. Ebben az évben nyerte el a soproni levéltárosi állást, de csak később, a leszerelését követően, 1918 őszén lépett ténylegesen szolgálatba.

HM Amikor idekerült, az volt a szokás, hogy le kellett vizitálni a feljebbvalóknál, meg a kollégáknál. Akkoriban Balogh-Kovács Sándor bácsi vezette a városnál az építési ügyekkel foglalkozó osztályt. Felesége, Janka néni a büki nagymama testvére volt. Náluk ismerte meg édesanyámat, Lovranits Gabriellát, aki egyedüli lány volt. Rövidesen, 1919. októberében összeházasodtak. Először a Lőverekben laktak, majd 1925-re megépült a Zrínyi utcai ház. Akkoriban ez a terület még teljesen beépítetlen volt.

TK Papa mesélte, hogy az övüké volt az első ház az utcában. Ő vezettette be a vizet, a villanyt. Nagyon szép helyen épültek, óriási volt a kert. Mi gyerekek nagyon élveztük.

HM Egymás után jöttek a gyerekek, összesen hat. Először Péter, 1921-ben. A nővérem, Margit 1925-ben, a másik, Teréz 1926-ban, utána harmadik lányként én 1928-ban, végül a két öcsém, Imre 1930-ban és Jenő, a legfiatalabb 1935-ben.

Nagyon komoly feladat lehetett felnevelni a hat gyereket, a gondoskodást és az anyagiakat tekintve egyaránt.

HM. Édesanyámat teljesen lefoglalta a háztartás és a gyermeknevelés, annak ellenére, hogy mindig volt háztartási alkalmazott és mellettünk nevelőnő is. Állandóan tevékenykedett, annyi munkája volt, hogy velünk tulajdonképpen nem volt az a bizalmas kapcsolat, ami mostanában gyerek és szülő között. Édesapám reggelente elment a levéltárba. Pontosan fél háromkor volt az ebéd, utána fél órát pihent, majd újra visszament dolgozni. Azt mondta, délelőttönként lefoglalja az adminisztráció, a látogatók, csak délutánonként tud ténylegesen foglalkozni a kutatásaival. Késő este jött haza. Kicsit féltünk tőle, mert szigorú volt, ha valami rosszat csináltunk. Ennyi gyereknél mindig előadódnak veszekedések, csintalanságok. Ha fény derült rájuk, mehettünk a sarokba térdepelni, addig, amíg bocsánatot nem kértünk! Nekem nehezemre esett bocsánatot kérni, nagyon nem szerettem!

Ki főzött? Volt külön szakácsnő?

HM Anyám és a cseléd lány főztek, velünk a nevelő nő foglalkozott. A mosónő hetente kétszer járt, és a kertész, amikor szükséges volt. Még nem voltak háztartási gépek, sok volt a munka. Gondoljunk csak a pelenkákra ennyi gyereknél! A mosás rémálom volt! Előző este mindent beáztattak. A ruhanemű többsége fehér volt. Az ingek, a gallérok mosása különös gonddal történt. Külön merevítő gallérok is voltak, és mandzsetták, ezeket a mosodába küldték.

Hogyan étkeztetek? Mit reggeliztetek?

HM Kávét, vagy kakaót kaptunk zsömlével, amit kihoztak a házhoz, vajjal, lekvárral. Kenyeret sütöttünk. Tízórára az iskolába zsíros kenyeret vittünk meghintve sóval, paprikával. Nem volt kolbász, vagy ilyesmi.

A termények gondolom Bükrről jöttek.

HM Igen. Minden ősszel jött az alkalmazott a nagy lovas kocsival. 40 km-ről hozta a terményt, gyümölcsöt, tojást, zsírt, lisztet, cukrot. Télen a disznóság érkezett. Négy sertést vágtak egy évben. Boldogan vártuk nagymama remek kolbászait. Akkoriban volt már hűtőnk. Kocsival, nagy stanglikban hozták a jeget. Pár napig elállt, amíg érkezett a következő adag.

Milyen volt az ebéd és a vacsora? Este is főtt ételt fogyasztottatok? A péntek gondolom térszombat volt.

HM Az ebéd háromfogásos volt, leves, főétel és tészta. Két hústalan nap volt hetente, az egyik a péntek. Ha a szülők elmentek hazulról, vacsorára darakását kaptunk, később szendvicset, hidegtálat teával.

TK Halat ettetek?

HM Édesapám nem szerette, így nem nagyon. Egyedül a szardíniát kedvelte, szenteste ettük.

Jártam a házban, de akkor másként volt berendezve. Hol volt a gyerekek birodalma?

HM Alul négy szoba volt. A gyerekszoba, a háló, az ebédlő és a szalon. Mellettük a cseléd szoba, konyha, fürdőszoba, hosszú folyosó. Fönt két kis szoba, az egyiket édesapám dolgozószobájának tervezték, úgy is volt berendezve. Mellette volt még egy kis szoba heverővel, ahol pihenhetett. De nem otthon dolgozott, mindig visszament a levéltárba, a forrásokhoz. A nyugalom is nagyobb volt ott, mint a gyerekektől nyüzsgő házban. Később mi, a három lány felkerültünk az emeletre, ott aludtunk, ott tanulhattunk. Külön instruktor járt hozzánk, németből például. A fiúk lent aludtak. Én gyakran félrevonultam olvasni, vagy zenét hallgatni. Nagyon szerettem a zenét. Apám egy zenetanárnőt fogadott mellém, Munczy Lenkét. Ő járt ki hozzánk tanítani. Én voltam a legkisebb lány, de a nagyobbakhoz húztam, a nővéreim osztálytársaival voltam jóban.

Hova jártatok iskolába?

HM Elemibe a szürkékhez,⁴ a mai óvónőképzőbe, gimnáziumba az orsolyitákhoz.

Volt arra példa, amikor már nagyobbacsák lettetek, hogy szülők a gyerekekkel együtt eljártak színházba, előadásokra? Vagy ez csak a felnőttek privilégiuma volt?

HM Először is, édesapám mindenféle körbe eljárt. A Flandorffer Irodalmi Társaságba például. Ő volt a Konvent, a Credo elnöke sokáig, még a focisapaté is. A szüleink sokat jártak hangversenyekre, színházba, irodalmi előadásokra a Kaszinóba. Ahogyan már az előbb említettem, ha ők elmentek, mi darakását kaptunk este vacsorára. Állandó bérletük volt a színházba, moziba is jártak.

Akkor a gyerekek egy bizonyos korig nem mentek velük.

HM Idővel már igen. A polgármesternek díszpáholya volt a színházban. Thurner Mihály nagyon jó kapcsolatban volt édesapámmal, sokszor átadta nekünk ezt a páholyt. Boldogan feszítettünk benne. Minden operettet ismertem, amit akkoriban játszottak.

Hány évesek lehettetek?

HM Körülbelül tíz éves koromtól jártam el a nővéreimmel. Ők idősebbek voltak nálam és mindenhova magukkal cipeltek Arra is emlékszem, hogy a közeli Szent Imre kollégiumban, ahol főiskolások és középiskolások is laktak, tánciskolát szerveztek, ahova bennünket is meghívtak. Én 12 éves voltam csak, mégis elmehettem a nővéreimmel.

TK Én bezzeg 17 éves korom előtt nem mehettem sehova!

HM A nagyok mellett valahogy én, a kicsi is ott lehettem. Emlékszem a tánctanárunkra, a gyakorlásra. Ha lekérés volt, hölgyválasz, mindig a legcsinosabb fiúkat választottam ki. Mérgelődtek, hogy egy kislánnyal kell táncolniuk! Valahogy mindig belesodródtam a nővéreim életébe és a szárnyaik alatt az átlagosnál korábban részt vehettem a „nagy lányos” eseményeken.

Hét közben tehát a mamát teljesen lefoglalta a háztartás, a családfő dolgozott. Hétvégén voltak közös programok?

A hétvége más volt. Minden vasárnap mise, utána kirándulni mentünk. Nekem mint diáknak az orsolyitákhoz kellett volna járnom, de apu megkérte őket, hogy a közeli Szent Imre kápolnába mehessek a családdal együtt. Roppantul élveztük, mert csupa nagyfiú volt ott.

És a kirándulások?

HM Sokat jártunk a Lőverekbe, a Károly kilátóhoz és az Ojtozi fasorba. Gyakran elmesélte, azért szereti a fasort, mert a háborúban az Ojtozi szorosnál harcolt. Sorban mentünk, mint az iskolások, elöl a gyerekek, hátul a szülők. Szigorú fegyelem volt, nem lehetett össze-vissza mászkálni.

---

⁴ Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Apácarend

TK. Étkezéskor beszélhettek a gyerekek? Azért kérdezem, mert máig vannak olyan francia családok, ahol nem szabad beszélni étkezés közben, és sok helyen magázzák a gyerekeket. Ausztriában is láttam erre példát, főként protestáns családoknál.

HM Mi is magáztuk, kézcsókkal köszöntöttük a szüleinket. Annak idején az étkezések előtt ima volt, és a fő fogások alatt nem lehetett beszélgetni. A desszertnél már igen. Ma már más a helyzet, étkezés közben folynak a legnagyobb beszélgetések.

TK Érdekes, nekem már szabad volt beszélnem, amikor a nagypapáéknál ettem.

Fogadtatok vendégeket is?

HM Óh igen. Rengeteg látogatót hívott meg édesapám. Sokszor jöttek Pestről, Bangha páter⁵ például. Beszélgettek, szórakoztak. Édesapám nagyon szeretett tarokkozni. Volt egy négyes tarokk kompánia, csak férfiak. Csütörtökönként jöttek össze. Bán bácsi, az árvaház igazgatója,⁶ Horváth Jóska bácsi, aki pénzügyi szakember volt, és Ringhoffer Mihály, aki a városházán dolgozott. Horváth Jóska bácsi a Balogh-Kovács útról, ami most a Mikovinyi út, jött apuért, és minden alkalommal hozott nekünk egy zacskó nagyon finom cukrot, amit Gitta mint a legidősebb testvér osztott szét igazságosan közöttünk. Apu tehát ritkán volt otthon, és nem sokat foglalkozott velünk. Ha segítséget kértünk, például dolgozatíráskor, mindig azt mondta: magatok csináljátok meg, legyetek önállóak! Ő is egyedül csinált mindent az életében és tőlünk is ezt várta el. Később, ahogy cseperedtünk, már lehetett vele beszélgetni sokféle dologról.

Hogyan teltek a nyarak?

HM Nyáron mindig Bükön voltunk. Ahogy befejeződött az iskola, rögtön kirepültünk.

A nagymama nyaraltatott benneteket, vagy a szülők is mentek?

HM Anyuka mindig velünk volt, apunak hat hét szabadsága volt, amit a cséplés idején vett ki. Nagyon szerette a falusi életet, ezért is vett ott egy kis birtokot. A nagypapa kezelte, de ő adta a tanácsokat, mit hova ültessenek.

Emlékszem rá, van a levéltárban őrzött hagyatékból erről egy kis füzet, amibe beírta a legfontosabb dolgokat és az elszámolásokat is.

TK És az is, mikor mit vett a birtokra.

HM Bükön leégett egy cukorgyár. Óriási területek tartoztak hozzá, ezekből vásárolt apu, amikor a házassága révén odakerült. Eladták a vásáruiti földeket, annak az árából vett 100 holdat. Öt hold gyümölcsös is tartozott a birtokhoz, és egy tenispálya, ahol régen a tisztviselők játszottak.

---

⁵ Bangha Béla (1880–1940) jezsuita szerzetes, teológus, író, az Actio Catholica alelnöke.

⁶ Bán János (1887–1971) lelkész, 1946 és 1962 között soproni városplébános, egyháztörténész.

Szép nyaraitok lehettek!

HM Olyan finom almákat azóta sem ettem! 150 szilvafánk volt! Kisgyermek korunkban nagyon élveztük az ottani szabadabb életet. Az első emlékeim is Bükhöz kötődnek, négy éves koromból. Fürödtünk a Répcén a nagypapa malmánál, ahol külön fürdőrészt alakított ki nekünk. A falusiak a felduzzasztás utáni kiszélesedő résznél fürödtek, mi feljebb. Évente megtisztították ezt a szakaszt az iszaptól és egy külön kis kabint is építettek, ahol átöltözhattünk. Nagy szabadságban éltünk. Nagymamát lekötötte a gazdaság és a háztartás. Pedáns és szigorú volt, mindent rendben tartott. Gondolhatod, mekkora feladatot jelentett neki, amikor mi heten anyukával lezúdulunk. Nagyon szép házuk volt.

TK Azóta ott is nagy változások történtek. A ház még áll, de a területet felparcellázták, a melléképületek eltűntek, a Répcét másfelé vezették.

HM Élveztük a malmot, figyeltük, hogyan őrlik a lisztet. A cselédlány dagasztotta a kenyeret, egyszerre hatot, a kalácsot, a tésztákat. 60 üveg paradicsomot tettek el egyszerre. A mi feladatunk volt a hullott gyümölcs összeszedése. A szilvából pálinka lett, az almát a sertéseknek darálták le.

Ki segített a birtok megművelésében a már említett mindenesen kívül?

HM Nagypapa vezette a gazdaságot. Volt egy kocsisa, aki a malomhoz kellett. Ő szedte össze a gabonát és szállította vissza a lisztet. Nagyon pontosan vezették a nyilvántartásokat, rendszeresen jöttek az ellenőrök. Emlékszem, egy nagy teremben álltak a kupacok a földön. Pontosan kimérték, bizonyos mennyiségű gabona után mennyi liszt jár. Apu gazdaságában egy alkalmazott, cseléd dolgozott a fiával, ők jelentették az állandó munkaerőt. Mellettük alkalmanként napszámosokat fogadott, akik megkapálták a kukoricát, cukorrépat, ami jól fizetett. Nyáron aratók, cséplők dolgoztak. A nagyszülők állatokat tartottak, önellátásra rendezkedtek be.

Meddig éltek?

HM A nagypapa 1953-ban halt meg, a nagymama jóval később, a 70-es években. Sokáig ő vezette a háztartást a Zrínyi utcában, kitűnően főzött. Bükön 1953-ig élt. A kitelepítését követően apu kérvényezte, hogy engedjék be Sopronba.

Máshova is jártatok nyaralni?

HM Nem nagyon.

TK De jártatok a Balatonnál, nem?

HM Na várj csak! Minden nyarat Bükön töltöttünk, amíg csak tizenévesek nem lettünk! Akkor már nem akartunk oda menni. Emlékszem, 1938-ban, amikor az eucharisztikus világkongresszus volt, a nővéremet felvitte apu Budapestre. Amikor visszajött a Felvidék, akkor tettünk egy körutat, a három lányt vitte apuka. Elmentünk Vásárútra, a rokonokhoz, onnan Budapestre és a Balatonra. Rettentően élveztük. Komáromtól hajóval utaztunk, este érkezünk meg Budapestre. Füreden a Frank hotelben laktunk. Azt tervezte, hogy Erdélybe is elutazunk, megnézzük az Ojtozi szorost, ahol megsebesült. De akkor ő már nem

utazhatott, hogy bármikor elérhessék. Emellett állandóan kutatni járt a levéltárakba.

Erre én is rá akartam kérdezni. Az iratokból kiderült, hogy a várostól minden évben kapott a szabadságán felül hat hetet, hogy anyagot gyűjtsön a várostörténeti monográfia megírásához. Sokat járt Bécsbe, Pozsonyba, de kisebb városokba, főúri magánlevéltárakba is. Ilyenkor teljesen egyedül ment, vagy vitt magával valakit?

HM Egyedül ment. Anyu nagyon sokszor magára maradt velünk. Képzelheted! Ha egyikünk elkapott egy fertőző betegséget, például a kanyarót, az egész gyerekseregen végigment! Télen sokszor betegeskedtünk. Gitta első elemiben súlyos tüdőgyulladást kapott. Akkor még nem volt penicillin, sokáig válságos volt az állapota.

Mennyire ismertétek édesapátok munkáját, mennyire voltatok tisztában a jelentőségével?

HM Tudtuk, mit csinál, és nagyon büszkék voltunk rá. Persze a részleteket nem ismertük. Be is fogott bennünket. Például, amikor a kefelevonatokat kellett ellenőrizni, a latin szövegeket. Mi olvastuk a szöveget és ő ellenőrizte, hogy jó-e. A győri egyháztörténetben benne is van a nevünk. Nagyon büszkék voltunk, hogy tudunk segíteni.

TÉ Bevitt benneteket a levéltárba?

HM 18 éves lehettem, amikor először jártam ott. Az férfidolog volt.

Említetted, hogy akkoriban még nem otthon dolgozott, csak később, amikor elkerült a levéltárból. A család alárendelte magát az ő feladatainak és elképzeléseinek, bár a mindennapokban kevésbé vett részt, többnyire az étkezésekkor találkozotok. A társadalmi kapcsolatokat részben említettük már, – Sportclub, Credo, Konvent, egyes emberek neve is szóba került.

HM Élveztük, ha vele mentünk az utcán, és mindenki köszöntötte. Kérdeztük, apu, mindenkit ismer? Őt is mindenki ismerte. Igazi vezéregyéniség volt. Nagyon jóban volt Thurner Mihálllyal, így jutottunk a színházi páholyhoz is. Akárki jött Budapestről, a minisztériumból, vagy egy társadalmi személyiség, főherceg, akkor apu mindig ott volt a banketten, mindig hívták, mert a társadalmi tekintélyén túl is remekül tudta szórakoztatni a társaságot. Nagyon élvezték, amikor előadta a háborús élményeit. Ha jó, beszélős hangulatban volt, rendszerint szombat-vasárnap, akkor mesélt dolgokról. 1940 után, ahogy felcseperedtünk, már közvetlenebb volt vele a viszony, többet beszélgettünk.

TK Aktív volt a korabeli politikai életben, már a népszavazás idején is. De erről mami személyesen nem tudhat.

HM Az országgyűlési választások idején is tevékenyen politizált, például amikor Csákyt⁷ képviselővé választották. Iskolás voltam, gimnazista. Csáky a mi gimnáziumunkat is meglátogatta, sorfalat álltunk a tiszteletére. Apu nagyon

---

⁷ Csáky István (1894–1941) politikus, Sopron országgyűlési képviselője 1938-tól, külügyminiszter az Imrédy, majd a második. Teleki kormányban.

jóban volt vele. Ullein-Reviczkyvel,⁸ a Török családdal, a férjem szüleivel tulajdonképpen akkor került kapcsolatba, a Csáky választása körüli időkben. Bementek a levéltárba és édesapám előadta, mit őriznek ott. Ez nagyon érdekelte Sándort.⁹ Amikor hazament, az édesanyjának elmesélte, hogy megismerkedett egy kiváló emberrel. Kölcsönösen meghívták egymást, és amikor a férjem már Pesten tanult, a Ludovikán, akkor is minden évben eljött vizitálni. Persze apuhoz, nem hozzám.

Ha a történészek közül jött le valaki a levéltárba, akkor nálatok is megfordult, vagy ez csak munkahelyi kapcsolat maradt?

HM Egészen biztosan eljöttek hozzánk is, de én arra nem emlékszem, bennünket bemutatnak, és utána kiparancsoltak. Sóvárogva vártuk, – mert gyönyörű büféket csinált anyu és finom vacsorákat készített – hogy elmenjenek a vendégek és lecsaphassunk a maradékra! Emlékszem, rengeteg féle italt tartott édesapám, a pincében jó minőségű borokat.

A tudós barátokat tehát nem ismertétek, legfeljebb hallottatok róluk. Azt sem tudhatod, szakkönyveket, egyebeket hozott-e haza az ösztöndíjas útbairól.

HM Mi annyit tudtunk csak, hogy most Bécsben van hat hétig, vagy Pozsonyban, vagy máshol. Hogy pontosan mit csinál ott, azt nem tudtuk.

TK Lipcsében is járt a háború előtt, említette, milyen szép város volt. Megfordult Kismartonban is.

HM Édesapám nagyon kemény ember volt, uralta a családot, meghatározta, hogyan menjenek a dolgok. Néha elvitt bennünket focimeccsre, a Credo rendezvényeire. Később, amikor nagybacsák voltunk, az előadásaira is a Kaszinóba. Ezeket nagyon élveztük. Jóna lett például egy írónővel, Rónay Máriával, aki ifjúsági regényeket írt. Minden évben más városba látogatott el, és annak a történetét dolgozta fel egy ifjúsági regényben. Megkereste aput a levéltárban és kérte, meséljen, mi lenne esetleg alkalmas egy regény témájául. Kérdezte az egyetemi tradíciókról, a valétálásról, egyebekről. Minket is megismert, és beleszötte a három lányt a regényébe, aminek Nyári élmény a címe.¹⁰

Volt olyan család, vagy személy, akivel közeli barátságot tartottak?

HM Például a Zrínyi utcában lakókkal nagyon jóna volt édesanyám. A gyerekeik a nővéreimmel jártak iskolába. Plenningerékre, Wallsteinékre, Fehér professzorokra emlékszem. Ők a harmadik házban laktak tőlünk. Györffy professzor az állattan tanára volt az egyetemen.

---

⁸ Ullein-Reviczky Antal (1894–1955) soproni származású diplomata, politikus

⁹ Török Sándor, Házi Mária férje

¹⁰ Rónay Mária (Bp., 1899. dec. 8. – Bp., 1968. okt. 19.) újságíró, író. Cikkei 1926-tól jelentek meg. Hosszabb időn át Supka Géza mellett dolgozott, 1927-től 1939-ig a Literatura c. irodalmi lap munkatársa, 1945–1949 között a Világ c. napilap szerkesztője. Cikkei jelentek meg a Magyar Hírlapban (1926–38) és a Fővárosi Tudósítóban (1926–32). Ifjúsági regényei, leányregényei kedveltek voltak.

Édesanyátok nagyon elfoglalt lehetett. Volt arra lehetőség, hogy szorosabb, személyes viszonyt alakítsatok ki vele? Megbeszéljétek a bizalmas dolgokat?

HM Vezette a háztartást, gondoskodott a ruházkodásunkról, az iskolába menetelünk-ről. Az iskolai dolgokat a nevelőnő intézte, aki nálunk is lakott. Többen voltak egymás után, egészen 1939-ig. Mindegyikük végzett tanítónő volt. Velük írtunk, olvastunk, ők ellenőrizték a házi feladatainkat. Az egyiket nagyon szerettük. A túl bizalmas viszony anyuval nem fért bele az akkori nevelési szabályokba és a hat gyerek mellett energiája sem maradt rá. Nagyon be volt fogva. Amikor apu hazajött, vele kellett foglalkoznia. Tudod, teljesen alárendelte magát az édesapámnak. Akkoriban nem foglalkoztak annyit a gyerekekkel, mint később, a mi időnkben. Édesanyánk áldott jó ember volt, nagyon vallásos, a kötelességét 100 %-ig teljesítette. Saját magára kevés ideje jutott. Kézimunkázni szeretett, horgolt, kötött, gyönyörű terítőket, párnákat hímzett.

TK A nagymama Grazban tanult. Különös véletlen, hogy a férjem mamája is.

HM 1914 előtt került be anyu egy internátusba, francia apácákhoz. Francia és német nyelven folyt az oktatás. Őrzöm a francia könyvet, amiből tanult. Nagyon tehetséges volt rajzban és zenében. Egy év után szépen festett. Cimbalmozott és zongorát tanult. Ahogy férjhez ment, ez teljesen megszűnt. Pedig tehetséges volt, kár, hogy nem fejleszthette tovább!

Az első világháború előtt bevett szokás volt, hogy a lányokat valamilyen nevelőintézetbe küldték, gyakran külföldre is. A háború után a pénz is kevesebb volt, és a külföldre jutás is megnehezedett. Mire rátok került volna a sor, közbeszólt a háború, az utána következő nehéz évek. Ráadásul édesapád konzervatív nézeteket vallott, nem fért bele a terveibe, hogy a lányai továbbtanuljanak, elkerüljenek Sopronból.

HM Igen. Édesapám nem vette szívesen, hogy a lányai elmenjenek dolgozni. A mi kötelességünk az volt, hogy jó háziasszonyok legyünk, férjhez menjünk, gyereket szüljünk.

Mi volt a gyerekek kötelessége, amit különösen megköveteltek tőletek?

HM Először is, hogy szót fogadjunk. Nem volt szabad feleselnünk, magunkat rendben kellett tartani, teljesíteni kellett a feladatainkat. Ez elsősorban a jó iskolai szereplést jelentette. Egyikünknek sikerült, a másiknak nem. Én jó tanuló voltam, állítólag nagyon szerettek, de ezt akkor nem tapasztaltam, utólag tudtam meg. A gimnáziumi igazgatónő, Mater Stefánia később, amikor feloszlatták a szerzetesrendeket, Bükre került egy időre a nagymamához. Vitt magával egy sorort, ő gondozta. Amikor megesküdtem, szép levelet írt, mennyire szerettek és mennyire meg voltak velem elégedve. Gondoltam magamban, jó ezt tudni, mert akkor, amikor odajártam, nem éreztették velem. Nagyon szigorúak voltak.

Mikor érettségiztél?

HM 1946-ban. Az egyetemről több ok miatt sem lehetett már szó. Nehéz volt eldönteni, mit csináljak. Akkor kezdtem intenzíven foglalkozni a zongorázással. Elhatároztam, elvégzem a tananyagot, hogy felvételizhessek a Zeneakadémiára.

Azt mondták, Budapestről a származásom és apu klerikális beállítottsága miatt nem lehet szó, de próbálkozzam Győrben. Ez lett tehát a cél, hogy oda felvegyenek és zenetanári képesítést szerezzek. Napi 4-5 órát gyakoroltam. A felvételi vizsgát letettem, de nem kezdtem el a tanulmányaimat, mert közben férjhez mentem. Zenekarban is játszottam.

Itt Sopronban?

HM Igen. Munczy Lenkének volt egy kis köre, ott. Nagyon szerettem trióban játszani: Zongora, cselló, hegedű. Rengeteg Haydn trió van például. Kétszer zongoraversenyt is játszottam, zenekarral. A férjhez menetelemmel ez abbamaradt. A plébánia kórusában énekeltem, harmóniumoztam. Nagyon szívesen megtanultam volna az oklevélolvasást is. Emlékszem, egy fiatal papot tanított apu, de arra nem gondolt, hogy a gyerekeinek átadja a tudását.

Ejtsünk még néhány szót a testvéreidről, mi lett a sorsuk. Úgy tudom, Kanadába kerültek.

HM A két öcsém közül a fiatalabb, Jenő geodétának tanult az egyetemen. Két évet itt Sopronban végzett el, aztán jött a forradalom. Előtte Pannonhalmára járt. Édesapám azt gondolta a háború idején, ha már bennünket kiirtanak, legalább egy valaki maradjon, aki tovább viszi a nevet. Ezért 9 évesen oda küldte. Később a győri szemináriumba adta, ami ellen nagyon tiltakoztunk. Nem akartuk, hogy pap legyen. Végül a líceumban fejezte be a gimnáziumot, onnan ment a főiskolára. A másik öcsém, Imre az autók iránt érdeklődött, ő az alkatrészyárban dolgozott a vasút mellett. Elvégezte a gimnáziumot, de szívesebben foglalkozott az autószereléssel, mint a latin tanulással.

Ő is kiment 1956-ban?

HM Igen. Részt vett a Kisvártkerületen a szovjet emlékmű ledöntésében. Megsúgták neki, hogy keresik, így elmenekült. Imre főiskolásként puskát kapott, otthon tárolta és később azzal menekült. Judenburgba kerültek, és mivel fegyver volt náluk, kivizsgálták őket. Ez időbe került. Elhatározták, hogy a főiskolások együtt maradnak, és együtt végzik el az egyetemet. A németek átvették volna a diákokat, de a professzorokat nem. Ők a kanadaiakkal tárgyaltak, és végül oda kerültek. A diákokat vizsgáztatták. Két hónap alatt kellett volna úgy megtanulni angolul, hogy le tudják tenni a vizsgát. 100 pont volt a határ, és Jenő 90-et ért el. Így egy vasbányába került és a másik öcsémet is oda hívta. Végül Jenő bekerült Torontóba, ott letette a szükséges vizsgát, és elvégezte az egyetemet. A városnál kapott jó állást geodétaként. A két nővérem 1967-ben hagyta el az országot, majdnem egy időben. Gitta férjnél volt, egy ideig nálunk is laktak. Nem kaptak Ausztriában letelepedést, mert nem politikai menekültek voltak. Végül úgy kerültek Kanadába, hogy a fiúk vállalták, eltartják őket, amíg nem dolgoznak. Gitta Torontóba került, Terka először az USA-ba, később sikerült átkerülnie Kanadába. Terka sajnos már meghalt. Az öcsémék jól érzik magukat, a nővérem nem.

Biztonságban eltöltött, szép és nyugodt gyermekkorotok volt.

HM Igen, nagyon élveztuk. Egymás között jól elvoltunk.

A boldog békeidőket a háborús évek követték. Mikor éreztétek meg a szelét? Édesapátok a kora miatt már nem vonult be, a fiúk pedig túl fiatalok voltak.

HM Az első jel, ami érintett bennünket, az volt, hogy nem tudtunk elmenni Erdélybe. Nagy dolog lett volna a számunkra. De, mint említettem, édesapánk akkor már nem utazhatott.

A kora miatt már nem volt behívható.

HM Tudom, de valami miatt mégsem utazhatott el. Azután jöttek a bombázások. Arra emlékszem, éppen veszekedtünk az öcséimmal, gyönyörű időnk volt. Kirohantunk a kertbe, csillogtak a felettünk átvonuló repülőgépek. Hirtelen fekete pontokat láttunk és már robbantak is a bombák. Rohantunk le a pincébe, mint az örültek, remegett minden. Szörnyű érzés volt, hogy ránk omlik a ház és nincs tovább. Teljesen váratlanul történt, apu bent volt a levéltárban. Amikor kijöttünk a pincéből, a gyönyörű, napsütéses reggel után az egész város szürke porfelhőbe burkolózott, és az a halotti csend, tudod... Borzasztó volt.

Ez 1944. december hatodika volt. Addig tulajdonképpen mentek a dolgok, ha nehezebben is, mint korábban.

HM Addig mi nem nagyon éreztük a háborús viszonyokat. Büknek köszönhetően az élelmiszerellátás biztosítva volt. A bombázás után a két nővérem annyira megijedt, hogy rögtön lementek az állomásra, hogy vonattal Bükre utazzanak. Pedig az állomás volt az egyik legfontosabb célpont! Ők le is jutottak, mi anyukával később hintóval mentünk. Abban az időben, amikor az amerikai gépek a fejünk fölött vonultak bombázni Wiener Neustadtot.

A végjátékot is Bükön éltétek át?

HM Egészen március végéig ott tartózkodtunk, akkor már nagyon közel volt a front. Édesapám az utolsó pillanatban egy mentőautót szerzett, és azzal hozott haza bennünket. Már lehetett tudni, miket műveltek az oroszok az asszonyokkal. A pálinkát kiöntötték. Az egyik öcsém Pannonhalmán volt, a másik Bükön maradt. Sopronban apu az orsolyita zárdába vitt bennünket, nem akarta, hogy otthon érjen bennünket a front. Nagyon sokan voltunk ott, az emberek egy kis biztonságot reméltek a falaitól. A pincében éltük át a harcokat. Az oroszok gyújtóbombákat dobtak, körülöttünk minden égett. Szemben a Széchenyi-palota és a többi épület lángokban állt. Az utolsó nap a városprelátus is velünk tartott a két nővéremmel, lent is aludtunk. Feladták az utolsó kenetet, akármi történik. Az a hír terjedt el, hogy a németek fel akarják robbantani a postát, és az a végünket jelenthette. Remegve vártuk, mi lesz. Hála Istennek, lemondtak róla. Jöttek be az oroszok a zárdába. Kint volt a vöröskeresztes zászló, mert a gimnáziumban kórház működött. Katonákat kerestek. Másfél hónapig éltünk a zárdában.

Bentlakóként ott végeztem el a VII. gimnáziumot. A házunkba katonákat telepítettek.

Olvastam a naplókban, hogy állandóan jöttek-mentek az orosz katonák a házban és sok bosszúságot okoztak.

HM Előbb a Gestapo lakott nálunk, azután az oroszok.

Akartam már kérdezni, hogyan éltétek meg, amikor elvitték a németek a családfőt a megszálláskor?

HM Az iszonyatos volt. Éjszaka jöttek, házkutatást tartottak, gorombán közölték, öltözzön fel, velük kell mennie. Anyu Balogh-Kovács Sándort hívta, a nagynénje fiát, aki nyilas képviselő volt. Felháborodva számolt be a történekről és kérdőre vonta, hogy történhetett ez meg? Végül csak két napig tartották bent. Egy lista alapján dolgoztak.

A pontos okokat csak találgatni lehet.

TK Túlságosan magyar érzelmű volt. Az 1941-ben tartott népszámlálás kapcsán is lehetek vele szemben averziók. A képviselő választáskor pedig Csákyt támogatta a németbarát jelölttel szemben.

HM Kezdetől fogva tudta, hogy a háborút nem lehet megnyerni. Az egész család gyűlölte a németeket. Anyut sokkolta, amikor elvitték. Ahogy kiengedték, beszállásoltak a szalonba egy gestapós tisztet.

TK Olyan volt a ház kialakítása, hogy mindent lehetett hallani, amit fent, vagy lent mondtak.

HM Aztán jöttek az oroszok, akik teljesen otthon érezték magukat a házban. Mindent dugni kellett előlük. Mi bent voltunk a zárdában, apu a levéltárban, sokszor ott is aludt. Az oroszok az egész lenti részt elfoglalták.

Meddig tartott ez a „megszállás”?

HM Egy évig talán. 1945 őszéig laktam a zárdában. Amikor hazaköltöztünk, még ott laktak. Valami ünnepséget rendeztek, ahova a családot is meghívták. Ezen mi lányok nem vettünk részt. Később egy felcser lakott nálunk, aki a Szent Imre kollégiumban kialakított kórházban dolgozott. Vele nem volt gond. Egyikük zongorázott, diplomás tanár volt. Ők rendes emberek voltak

A házat tehát nem érte bombakár?

HM Nem. Az ablakok persze betörték.

A beszállásolás is megviselhette.

HM Ne is mondd! Kivitték a bőrgarnitúrát a kertbe, ott étkeztek. Esőben is kint hagyták. Amikor elmentek, levágták a bőrt. Elvitték a gyönyörű varrógépünket,

az öcsém Märklin vasútját. Rettenetes koszt hagytak, amit nehezen tudtunk kitakarítani.

Készült a család, elástak a kertbe dolgokat?

HM Az Bükön volt. Abban az időben minden lánynak elkészítették a stafírungot, az ágynemüket, vászonnemüket. Ezeket elfalazták, de sajnos benedvesedtek. A 12 személyes özbőr tokos ezüst evőeszközkészlet is károsodott. A vásznakat kiszárították, de idővel kiszakadtak a sérült helyeken. Az üveggészletünk is odaveszett. Kinyitották a szekrényt, és karddal végighúztak a polcokon. Minden összetört. Apu megvette a herendi készletet mindegyikünknek. Csodálatosképpen az megmaradt Igaz, az egyik levesestálban megfagyott a víz a padláson, az alja körben megrepedt és levált.

A rendelést láttam az anyagban.

TK Nagypapa naplót vezetett. Naponta írta, akkor is, amikor nálunk volt. Csodálkozom, hogy csak négy található meg belőlük a levéltárban. A többi valahol elkallódott.

HM Rádásul nagyon nehezen olvashatók, mert ceruzával írta őket! A büki nagymama Fülesről származott, értett horvátul, így jól megértette magát a katonákkal. Volt, amit hoztak neki, mást meg elvittek tőle!

TK Ami végül elkerült bútor, egyéb, azt nem a katonák vitték el, hanem a falusiak.

HM Visszatérve a háború utáni időszakra, apuka ideje nagy részét a levéltárban töltötte. Terka nővérem felkerült Budapestre, az apácákhoz, azt hiszem kertészeti főiskolára, mivel arra gondoltak, valakinek folytatni kell majd a büki birtokot. Akkor még nem sejtettük, hogy elveszik. Rengeteg tervünk volt, hogy mit lehetne ott csinálni. Én még gimnáziumba jártam.

Az járhatott édesapátok fejében, bármi történik, a földet nem lehet elvinni.

HM Apu finanszírozta Terka taníttatását. De feloszlatták az apácákat és abba már nem egyezett bele, hogy egyedül Pesten maradjon. Gitta érettségi után elvégzett egy varró iskolát, hogy esetleg szalonban fog elhelyezkedni. Én 1946-ban érettségiztem, és akkor elhatároztam, hogy zenével foglalkozom. Tudod, amíg bent laktam, volt egy remek zenetanárnőnk, a Vavrincez Dionézia. Az ő édesapja híres karmester volt abban az időben. Az énekkarban is bent voltam. Sajnos, amikor kijöttem a zárdából, ez abbamaradt, mert csak a bentlakókat oktathatta. Újra Munczy Lenke keze alá kerültem, és nála tanultam egészen 1950-ig, amíg férjhez nem mentem. Sándor 1948-ban jött vissza a fogságból, és akkor újra felvettük a kapcsolatot, aminek házasság lett a vége. Az ő helyzete is nagyon bizonytalan volt. Ludovikát végzett és a műszaki képzettsége révén nagyon jó állást kapott a tervezőirodában. Bedolgozta magát. Két évet elismertek, így be tudta fejezni a tanulmányait, épületgépész lett. Nagy középületek gépészeti terveit készítette el. Remékül érezte magát a soproni tervezőirodában, Winkler

Oszkár volt a főnöke. Nagyszerű gárda volt. Én is bedolgoztam nekik, gépeltem, költségvetéseket készítettem.

Azt tudom, hogy a háború után még mentek a dolgok, sokat dolgozott édesapátok a levéltárban, a németek kitelepítésekor próbálta elérni a minisztériumban, hogy akik magyarnak vallották magukat 1941-ben a népszámláláskor, azok itthon maradhassanak.

TK Nem tudta, hogyan alakul a világ... Akkor, 1946-ban, néhány zsák lisztért lakásokat lehetett venni Bécsben. Nem gondolt arra, hogy oda investáljon.

HM. Nem volt élelem Bécsben. Átjártak Sopronba az osztrákok, a legfinomabb holmikát cserélték be élelmiszerre. Anyu is sok mindent cserélt, így pótolta az oroszok által elvitt holmikát.

A büki birtok így a háború után is stabil háttérrel bírt, az élelmiszer fontos csereeszköz volt az élelmiszerhiány, különösen az infláció elszabadulása idején.

TK Bécsben később többször beszélünk arról, mindent megoldhatott volna, ha akkor vesz néhány házat odakint.

A következő nagy törést a család életében 1950 hozta, amikor előre kitervelt provokációval eltávolították édesapát a levéltárból. A polgármester megbízott valakit, hogy egy bizonyos iratot egyedül, önállóan keressen ki a raktárban. Ezt Házi Jenő megtagadta azzal, hogy neki egy másik fennhatósága is van, a Levéltárak Országos Igazgatósága, így csak az ő jelenlétében lehet azt a bizonyos iratot kivenni. A kiállítását szabotázsnek minősítették, ami okot szolgáltatott az eltávolítására. 58 éves volt. Kezdetben kapott még valami nyugdíjat, amit később elvontak.

HM Mindenáron ki akarták rakni. Büköt is elvették, így a család egzisztenciája gyakorlatilag megsemmisült. Az anyai nagyszülők vagyona is odalett, a nagymamát kitelepítették, majd hozzánk került. Édesanyánk 1954-ben meghalt. Szegény ott maradt ennyi gyerekkel. Terka elment dolgozni, Gitta és én férjhez mentünk, Imre és Jenő még iskolások voltak. Mivel Sopronban lakásínség volt, a Zrínyi utcai házban maradtunk. Fizetni sem bírtuk volna a bérletet. Végül is szerencse volt, hogy annyian laktunk ott, így nem államosították a házat.

Miben halt meg édesanyátok?

HM Kisagyi tumora volt. Ez ráfeküdt a mozgó idegre, végül nem tudott már menni. Törekény alkatú lévén, igen szívére vette a mindenünkből való kifosztást, és nagyon aggódott gyerekei sorsáért. Ebben ment olyan gyorsan tönkre. Halála előtt mindnyájunkat az ágyához hívott és elbúcsúzott tőlünk. Pár nappal később meghalt.

Az anyagi források teljesen beszűkültek. Apukátok kapott valamilyen munkát a kollégáktól?

HM Csak később, ebben az időszakban még nem. Bizonyos idő után bejárhatott a levéltárba dolgozni. Tanulmányokat, cikkeket írt, azért kapott némi pénzt.

Egyházi megbízásokat is kapott. Mi 1960-ban elhagytuk az országot. Először 1977 nyarán jöhettünk haza, amikor megkaptuk az osztrák állampolgárságot. Apu minden második évben nálunk tölthetett egy hónapot. 1964 körül jött ki először. Idővel kapott egy kis nyugdíjat, nagyon keveset. Fantasztikusan tartotta magát. Mondhatom, a férjhezmenetelemet követően alakult ki köztünk bensőségebb viszony. A férjemmel sok közös témájuk volt. Minden érdekelte, a technikai dolgok is. Azt bánta, hogy nem volt elég ideje a szakmunkák mellett irodalmat olvasni. És hogy nem tanult meg franciául. Aztán jöttek az unokák, velük nagyon szeretett foglalkozni.

Bécsben is dolgozott?

HM Minden nap bejárt valamelyik levéltárba. Megvolt a kialakult napirendje. Nagyon élvezte, hogy nyugalom van, a családjával lehet. Derűs, harmonikus kapcsolatunk volt, annak ellenére, hogy elszakadtunk egymástól.

Visszatérve a személyes sorsotokra, közismert, hogy a férjed politikai okokból 1959-ben elhagyta az országot. Rövidesen – kalandos úton – Ti is követtétek. Erről Katalin írt a Soproni Szemlében, így most nem ejtünk róla szót.¹¹ Egy ideig Amerikában is éltetek.

HM A sógorom azt szerette volna, ha mi is kimegyünk. A férjem gyorsan megkapta az amerikai vízumot, és nem akart nélkülünk utazni.

Miért jöttetek vissza?

HM Nem tudtunk megszokni. Már az odaút is rémes volt egy rozzant repülőgéppel, amin a menekülteket szállították. Amikor kiszálltunk New Yorkban, egymásra néztünk a férjemmel, és mindketten azt mondtuk, nem tudunk itt maradni. A hőség, a páratartalom, más szokások, idegen kultúra. Másfél évig azon dolgoztunk, hogy összeszedjük a pénzt a hazaútra és gyűjtsünk annyi tartalékot, ami átsegít az első bécsi hónapok nehézségein. Én is dolgoztam, egy aranyos kisbabával foglalkoztam. Annyit kerestem vele, ami biztosította a megélhetésünket.

A férjed el tudott a szakmájában helyezkedni Amerikában?

HM Remek helyet talált, ahol szépen keresett. De nem tudtunk megszokni, egészen más élet volt, mint az európai. És ha nem tudsz belenyugodni a sorsodba, akkor jobb, ha az egészsnek hátat fordítasz, és visszajössz. A gyerekek, ők jól érezték magukat.

TK Hamar megtanultunk angolul, három hónap múlva már jól beszéltünk. Az iskola nem jelentett nehézséget. Béla az előkészítő osztály anyagát rövid idő alatt teljesítette.

HM Az iskola nagyon gyenge volt.

---

¹¹ Novotny-Török Katalin: Híd a szabadságba. In: Soproni Szemle 66., (2011) 3. 308–315.

TK Az is szempont volt a hazajövetelnél, milyen iskoláztatást tudnak nekünk biztosítani, mi lesz belőlünk. De jelentős szerepet játszott a honvágys is, hogy minél közelebb legyünk az otthoniakhoz.

HM A férjemet nagyon érdekelte a középkor, a településtörténet. Ezzel ott nem tudott volna foglalkozni. Bécsben jól érezte magát.

Másfél évet töltöttetek kint.

HM Nemzetközi útlevelünk volt, két nappal a lejárta előtt érkeztünk vissza Bécsbe. Így továbbra is menekültként kezelték bennünket. A férjemet becsülte a volt személyzeti osztályvezetője, jótállt érte. Visszavette abba a beosztásba, amiben korábban dolgozott. A lakáskérdést már nehezebben oldottuk meg a gyerekekkel.

Nem kaptatok tanácsi bérlakást?

HM Nagyon nehéz volt kisgyerekekkel lakást kapni. Magas kauciót kellett volna fizetni. Szerencsére átmenetileg lelépés nélkül is főbérleti lakáshoz lehetett jutni. Így magasabb lakbérrel, de lelépés nélkül szereztünk lakást, jó helyen. Igaz, szörnyű állapotban volt, amit nekünk kellett rendbe hozni. Előtte albérletben laktunk.

Bécsben végül sikerült a beilleszkedés és a gyerekek taníttatása is.

HM Mind a négy gyerek egyetemet végzett. Ennek az volt a záloga, hogy én otthon maradtam. Próbálkoztunk, hogy fogadunk melléjük valakit, de az egész fizetésem elment volna rá. Drágább lett volna az életünk, ha dolgozom.

TK Béla gépészmérnök, én tanár, Zsuzsi gyógyszerész, Juli közigazdász. Zsuzsi lánya most végzett a Corvinus Egyetemen politológia szakon *summa cum laude* minősítéssel.

Katalin mesélte, milyen odaadóan szolgáltad a családot. Mindenkinek külön főztél, a kedve szerint.

TK Béla születésétől egészen a legutóbbi időkig folyamatosan pelenkák között éltél!

HM Mert az unokák is hozzám jártak. Béla felesége tanárnő, a gyerekek hozzám jöttek az iskolából. Örökké tele voltam gyerekekkel. A legkisebb unokám, Kristóf fiatalabb, mint a legkisebb dédunoka. Ők Hamburgban élnek. Szóval van itt négy gyerek, nyolc unoka és öt dédunoka. A kicsik 3–4 évesek. Mára én vagyok a család legidősebb tagja.

Néhány éve Katalinék házat vásároltak Sopronban a Kurucdombon, így még gyakrabban megfordulsz a városban. A kör bezárult, a család újra itthon van Sopronban.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

GÉRA ELEONÓRA

D. Szakács Anita: Sopron város
bírószági jegyzőkönyveinek
regesztái III, 1570–1579.
Sopron, 2011. Győr-Moson-Sopron
Megye Soproni Levéltára. 225. pp.

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára az intézményben végzett, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó kiemelkedően magas színvonalnak köszönhetően szakmai körökben napjakra szinte fogalommá vált. Magyarországi viszonylatban egyedülálló forrásadottságai következtében az anyag népszerűsége állandósult, különösen a középkorászok és a kora újkorral foglalkozó kutatók csodálatát sikerült tartósan megőrizni. Már levéltáros hallgatóként sokat hallottunk arról, milyen kitűnő tudományos műhely működik Sopronban és hogyan vált a nyugat-magyarországi hajdani szabad királyi város a „legkutatottabb várossá”. Sopron a forráskiadásban is élen járt. Örömteli dolog, hogy a történeti kutatások és a forráskiadás tradíciókban gazdag vonala nem szakadt meg, a 2011-ben megjelent kötet szerzője, D. Szakács Anita joggal tekinthető a nagy múltú „soproni tudományos műhely” egyik mai képviselőjének. A szerző tapasztalt kutatónak számít, ezért munkásságát, szakmai kiválóságát nem szükséges külön részletezni, illetve ezt a terjedelmi korlátok sem engednék. D. Szakács Anita nevéhez több forráskiadvány is kötődik, de jelen esetben a bírószági jegyzőkönyvekről készített regesztákra térek ki bővebben.

A közigazgatási jegyzőkönyvek iránti érdeklődés az 1990-es években élénkült fel, ekkor jelentek meg egymás után megyei és városi jegyzőkönyvekről készült kiadványok. Az első, 1996-ban közzétett soproni bírószági jegyzőkönyvet Tirnitz József és D. Szakács Anita regesztázta, az 1997-ben megjelent folytatást az utóbbi közzéadó jegyzi. A mostani kötet szerzője a két első kötet elkészítése után sem hagyott fel a regesztázás buktatókkal teli, ugyanakkor többféle területről (pl. nyelvészet, germanisztika, jogtörténet, helytörténet) is speciális háttérismereteket követelő áldozatos munkájával, így napvilágot láthatott a *Sopron város tanácsa bírószági jegyzőkönyvei* sorozat legújabb darabja. A jegyzőkönyvi sorozatot különösen értékesé teszi az a tény, hogy a harmadik kötet megjelenésével a soproni eseményeket megszakítás nélkül, 1533-tól 1579-ig tanulmányozhatják az érdeklődők, vagyis ez a leghosszabb időszakot felölelő ilyen jellegű regesztakiadvány.

Felvetődhet az olvasóban az a kérdés, vajon miért olyan nehéz műfaj a regesztázás, miért olyan érdekesek, értékesek ezek a kiadványok? Sajnos, még a témakörben nem elég tájékozott történészeketől is hallani olyan véleményt, hogy a forráskiadás másodrangú, nem tekinthető önálló szellemi produktumnak. Ezt a jegyzőkönyvekkel kapcsolatban feltétlenül cáfolni kell: a regeszta készítője nemcsak elolvassa, hanem nyelvileg és tartalmilag is értelmezi, majd a mai olvasó számára érthető formában „tálalja”, vagyis kutathatóvá teszi a szöveget. A 16. században keletkezett szövegek írásmódja, a sajátos nyelvezet, az írókra jellemző egyéni sajátosságok, a gyakori utalások, rövidítések, kihagyások még a korszakkal foglalkozó szakembereknek is komoly gondokat okozhatnak, ha nem mélyedtek el korábban kellőképpen a kapcsolódó egyéb levéltári anyagokban, és nincsen megfelelő helyismeretük. A soproni bírósági jegyzőkönyv bejegyzései a városi élet majdnem minden, tanácsfi felügyelet alá tartozó szegmensére kiterjednek: hagyatéki ügyek, adósságok és csődügyek, bűnügyek, közkerkölcök, hiteleshelyi funkció, városi alkalmazottak szegődttetése, kegyúri jog, céheken belüli viták, árszabások, élelmiszerellenőrzés, mértékfelügyelet, termékhamisítás.

Dominkovits Péter és *D. Szakács Anita* a kötet elején elhelyezett rövid, de adatgazdag bevezetője jó áttekintést, eligazítást nyújt a főbb kutatási lehetőségekről (a gazdaságtörténetől a jogtörténetig vagy a társadalmi nemektől a kapcsolati hálók tanulmányozásáig), egyben segít eligazodni a szakirodalomban is. A bevezető fejezet különösen hasznos azok számára, akik nem ismerik a város történetét a szerzőpárossal azonos mértékben vagy egyenesen laikusként kezdenek a szöveg tanulmányozásába. A bevezető fejezet elengedhetetlenül fontos, ha a regesztakötetet a felsőoktatásban oktatási segédanyagként akarjuk felhasználni, de középiskolai tanárok is színesíthetik tanóráikat egy-egy „életszagú” bejegyzés ismertetésével. A csak bizonyos kérdéskörök iránt érdeklődő hallgatók, tanárok dolgát jelentősen megkönnyíti a kötet végén elhelyezett, véleményem szerint regeszták esetében egyenesen nélkülözhetetlen mutató.

Néhol azért hiányoltam legalább egy-egy néhány soros lábjegyzetet, esetleg a bevezetőben valamiféle rövidebb eligazítást a speciálisabb ismereteket igénylő határozatokhoz. Ilyen, a többség számára feltehetően értelmezhetetlen bejegyzések azok, melyek állatok megölésével vagy a panaszos becsületével kapcsolatosak. Miért nem engedi dolgozni a céh azt a takácsmestert, aki beteg lova elaltatásában segédkezett (424., 490. számú regeszta), mit jelent az, hogy emiatt folt esett a céh becsületén? Miért fordult egy másik takácsmester azért a tanácshoz, mert mezőöri hivatala miatt mások nem akarták tisztességesnek elismerni (1. számú regeszta)? Miért fordult mestere és céhe a mészárossegéd ellen, aki véletlenül akkorát ütött az asztal elé piszkító kutyára, hogy az elpusztult (161. számú regeszta)? A magyarázat viszonylag egyszerű, a kortársak a tisztességüket, becsületeket mindennél többre tartották, pontosan tudták, hogy

a becsületükön esett folt akár egész további életüket hátrányosan befolyásolhatja: a törvényszék nem hisz majd nekik, nem kaphatnak polgárjogot, nem lehetnek céhtagok. Jól ismerték a becsületvesztéssel járó cselekedeteket, az árnyalatnyi különbségeket és a meg nem cáfolt szóbeszéd hatalmát, ezért amint lehetett, azonnal hivatalos helyről szereztek igazolást arról, hogy tisztességesek.

Az embereknek nem kellett feltétlenül köztörvényes bűntényt elkövetniük ahhoz, hogy a becsutelenek közé sorolják őket, akár születésük (etnikai, vallási hovatartozás) és foglalkozásuk alapján is a lenézettek csoportjába kerülhettek. A legalantasabb személynek a városokban a hóhérokat tekintették, akiket mindenki került, nem ültek velük egy asztalhoz a kocsmában, külön helyet kaptak a templomban, amihez hozzáérték, az tisztátalanná vált. A hóhérok viszonylag ritkán dolgoztak ítéletvégrehajtóként, hétköznapjaik többségét a gyepmesteri teendők végzése töltötte ki. A kutya vagy a ló megölésével a kortársak szemében a mézárosság és a takács a hóhér feladatait vette át, méltatlanná vált a tiszteletre, s ha nem rekesztették volna ki, akkor közvetlen környezetére is szégyent hozott volna.

A felsorolt kutatási lehetőségek közül kiemelném a művelődéstörténetet, a mentalitástörténetet vagy az ún. mindennapi történelem (*Alltagsgeschichte, histoire de la vie privée*) modern irányzatát, melyeket az alábbiakban néhány érdekes példával kívánok szemléltetni. Régebben a regesztaköteteket elsősorban a kora újkori városok közigazgatási, gazdasági viszonyainak tanulmányozására használták, pedig a hétköznapi élet rekonstruálásához is elsőrangú források. Érdekes a városigazgatás hozzáállása a különböző ajkú lakossághoz, „vallonoknak és olaszoknak” soha nem adományoznak polgárjogot (38., 398. számú regeszták), ugyanakkor természetesen velük, hogy magyar anyanyelvűek vitájában nem dönthetnek tolmács jelenléte nélkül, az érintettek kérésére pedig a határozatot latin nyelven adják ki (126., 128. számú regeszták). Számos apró, de érdekes részletet ismerhetünk meg például az egyik utcában kipattant rejtélyes tüzesetről (306–310., 321., 326., 328., 341., 346., 349., 353–354., 360–361., 384., 394., 427., 457., 469. számú bejegyzések), mely többek házáat felemésztette. Az eljárásjogi finomságok és az ítélezés érvei mellett a tanúvallomásokból betekintést nyerhetünk az érintettek egyéni sorsának alakulásába – pl. a tüzet az egyik elhagyott asszony férje gyújtotta volna, hogy megleckéztesse családját –, a tűzhely őrzésének szokásaiba vagy akár a pletyka terjedésének természetébe.

Hasonlóan figyelemre méltóak a meggyesi és a harkai evangélikus lelkészek és híveik között kialakult nézeteltérések rendezését szolgáló tanúkihallgatások, tanácsi határozatok (434., 444–445., 555. számú regeszták). A regeszták a hozzá érkezőket olykor ingerülten fogadó meggyesi lelkész esetéből több, a nőtörténet szempontjából érdekes adatmorzsára világítanak rá. A lelkész azért nem fogadta megfelelő tisztelettel az egyik férfit, mert az illető felesége előző éjszaka egy batyuval a kezében menekült a lelkészlakba; közben kiderült az is, hogy

paráznaság gyanújára hivatkozva maga a lelkész is rosszul bánt saját feleségével; a lelkész felesége egy esküvőn leült férfiak társaságába borozgatni, majd néhány pohár után beszámolt férje igazságtalanságáról. A harkaiak lelkészével több gond akadt: megsértette a bormérés rendjét, ivott és játszott, éjszakánként szánkózott és ordibált, a parasztasszonyokat paráznának nevezte, a bíróval kiabált és kezével fenyegette. Külön figyelmet érdemel a lelkész Bibliából levezetett eszmefuttatása a paráznaság kétféle természetéről: a lelki és testi paráznaságról, illetve az egyháziról és a világiról. A közösség tagjai rátámadtak, miután kifejtette, hogy a lelki paráznaság bálványimádás. Az emberek környezethez való viszonyáról árulkodik több bejegyzés (42., 46., 50., 147. számú regeszták): ne hordják a szemetet az Ikva patak partjára, a pintérek és kádárok figyelmeztetést kapnak az erdő pusztításáért, a nyúl vadászokat pedig testi fenyítés terhe mellett eltiltják a háló használatától.

A sorozat eddig megjelent kötetei feltehetően nagyban segítik majd annak a vállalkozó kedvű történésznek (vagy történészeknek) a munkáját, aki a jövőben majd a kora újkori szabad királyi városok hétköznapi életének megírására vállalkozik. De kihagyhatatlan források lesznek azok számára is, akik Bónis György nyomában az említett korszak városi jogszolgáltatását fogják vizsgálni. Remélhetően addigra már egy újabb kötet is napvilágot lát majd a szerző tollából.

BARISKA ISTVÁN

Németh János:

Buchstabengebrauch in der
Ödenburger

Kanzleischriftlichkeit vom 16.

bis zum 18. Jahrhundert (1510–
1800) Frankfurt am Main, 2012.

Szegediner Schriften zur germanistischen Linguistik
Herausgegeben von Ewa Drewnoska-Vargáné und Péter Bassola
Band 1.
Peter Lang. Internationaler Verlag der Wissenschaften
Frankfurt am Main, 2012.
356pp.+CD-Textkorpus

A Szegedi Tudományegyetem Germán Filológiai Intézete Német Nyelvészeti Tanszéke legfrissebb kiadványsorozatának első kötetét tartja az olvasó a kezében (a továbbiakban: Buchstabengebrauch). Szerzője Németh János, jelzi a kötet bevezetőjében, hogy a kötet alapját a 2008-ban megvédett PhD dolgozata képezte. Ugyanazon címet viselte, mint ez a kiadvány, csak éppen magyarul. A témavezetést Bassola Péter professzor látta el. A most harminchat éves kutató Szegeden, Hannoverben és Münsterben végezte stúdiumait. Tanulmányai

befejezése után 2000–2002 között anyaintézetében kapott megbízott oktatói állást, majd a Veszprémi Egyetem Germanisztikai Intézete Német Nyelvtudományi Tanszékén folytatta szakmai pályáját 2003–2008 között. Disszertációja anyagának nagyobb részét ezalatt gyűjthette össze a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Sopron Városi Levéltárában és annak közreadott forráskiadványaiból. Erre utal a Soproni Szemle (SSz) 2004. évi 2. száma, amelyet a szerkesztőség a német-magyar együttélés tematikájának szentelt. Németh János ebben a számban „*A soproni német nyelvű források nyelvészeti kutatásainak lehetőségei*” (SSz. 2004. 102–123.) címmel foglalta össze mondanivalóját, amelyben lényegében nyelvtörténeti kutatómunkája módszerét és elképzeléseit is kijelöli.

Az opus alapvetően nyelvtörténeti munka. Alapkutatásaiban persze nagy segítségére lehetett választott második szakja, a történelem diszciplínája. „*A nyelvi ki-egyenlítődé vizsgálatát, írja a szerző, a 18. században pedig össze lehet kapcsolni Sopron 15., 16. és 17. századi nyelvének még elkészítendő vizsgálataival, hogy ezzel a nyelvi kiegyenlítődést a német nyelvnek a városi kancelláriában történő elterjedésével kezdve a normatívnak tekinthető standard változat (Hochdeutsch) elterjedéséig vizsgáljuk*” (SSz. 2004. 118.). Nos, ez lett a szerző célkitűzése. Még pontosabban, azt vizsgálta, hogy 1510–1800 között miként alakult a városi kancelláriai írásbeliségben a hangjelölés, a betűhasználat. Másként szólva a jelenkori német standard graféma-rendszerhez mint normatív változathoz képest a soproni forrásokban miként alakult a nyelvi kiegyenlítődé. Egyáltalán megfogható, kimutatható-e az egységesülés folyamata a hangjelölésben? Aki megnézi a kötetben a Németh Jánosra vonatkozó irodalmat, nem csodálkozik a témaválasztáson. 2000-ban kész volt a Budai jogkönyv három kéziratának eltéréseiről írt munkája. 2005-ben kiadta a Házi Jenő hagyatékban fennmaradt soproni Gerichtsbuch (1423–1531) anyagát. Ebben ő írta a forráskiadvány nyelvéről szól tanulmányt. Ugyanebben az esztendőben Szegeden a 15–16. századi soproni városkönyvek jogi terminológiájáról értekezett, de 2008-ban a budai mészáros céh fennmaradt középkori iratainak nyelvezetét is görcső alá vette. 2010-ben pedig osztrák és cseh szakmai fórumokon elemezte a soproni forrásokat (Buchstabengebrauch. 349.). Németh Jánost szakmai érdeklődése és felkészültsége tehát kivált-képpen predesztinálta arra, hogy elkészítse a soproni források meglehetősen hosszú szakaszának nyelvtörténeti elemzését.

Az eredmény önmagáért beszél. Kitűnő és páratlan munka született. E sorok írója több mint negyven évet töltött levéltári források között, s főleg Közleg korai újfelnémet anyagán „nevelkedett”. A recenzor tudja, mit jelent ezekben a forrásokban dolgozni, noha életműve történeti és nem nyelvészeti természetű. Előre kell tehát bocsátani, hogy maga is játékos, de ez esetben inkább a pálya széléről követi az eseményeket: afféle széljegyzetek formájában. Egyben azt is be kell vallania, hogy ilyen alapos forrásismerettel, paleográfiai felkészültséggel, kitaró és következetes szöveggondozással még nem találkozott. Érvényes ez a közreadott CD-re is, amelyben már az is hatalmas teljesítmény, hogy a nem publikált szövegek (korpuszok) egészét közreadta, elérhetővé, visszakereshetővé tette. Az ilyen forráskiadás már az összeolvasás szakaszában is kivételes figyelmet és munkabírást követel. A táblázatszerkesztő regiszterébe (forrásjegyzékébe) további olyan ötletet vezetett be, amellyel az egész kötet

szerkezete kitűnően követhető (Buchstabengebrauch. CD: D Quellenverzeichnis – Register). Ez a regiszter arra enged következtetni, hogy nyelvi elemzés közel 160 kiadott, s több mint 470 kiadatlan forrás alapján készült. Megismételjük, ez valóban páratlan teljesítmény. A regiszter 15 fő- és 5 alszempont alapján írja le az elemzett forrásokat, benne többek között az iratokat kiadó személy, testület, valamint a címzett adatai alapján, nem feledkezve meg a rövid regesztáról (tartalomról), valamint az iratok minőségéről sem, a kiadótól egészen az írásképig.

Amikor Németh János könyvét először átlapoztuk, befészkelte magát a gondolat, hogy ezt a munkát tulajdonképpen nem lehet ismertetni. Hiszen nyomban felmerült, hogy a mű részletekben is rendkívül tagolt, ugyanakkor intellektuálisan is nagy ívű. Arról eleve le kellett mondani, hogy érdemben kitérjünk a kutatás első kilencven oldalára. Mindenekelőtt a II–III. fejezetre. Aki a szerző kutatásait felhasználja, az tapasztalja, aki pedig a recenzorra szorul, annak el kell hinni, hogy Németh János kiválóan ismeri betűhasználat hazai és nemzetközi irodalmát, nyelvtörténeti elméleteit és a kiadványokat is (Buchstabengebrauch 41–95; 335–356). Ebben a könyvben ugyan nem hivatkozott Mollay Károly 1988-ban Göppingenben megjelent cikkére, amelyben a híres, soproni származású germanista professzor a községi formuláskönyveket elemezte. Németh János fenti idézett, soproni tanulmánya jegyzetében azonban utalt rá (SSz. 2004. 108, 31. jz.). E sorok írója vitte fel még az 1970-es évek elején személyesen a két, vaskos formuláskönyvet az akkor még volt pesti, piarista gimnázium épületében működő német tanszékre. Mollay professzort az érdekelte, hogy a községi hivatali utasítások mit tartalmaznak (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. Községi Fióklevéltár. V/3/g. Formularbücher. Instruktionen: 1560–1595, 1588). Ebből bizony az következik, amit Németh János könyve kitűnő összefoglalójában is megfogalmazott, hogy ti. létezik-e soproni párhuzam „Magyarország más német nyelvű városaiban”. (Buchstabengebrauch. 316.). Minthogy Köszeg ekkor zálogjogon Alsó-Ausztriához tartozott, nyelvi mintáit is innen, ill. Bécsből kölcsönözte.

Maradjunk a mű összefoglalójánál és kitekintésénél (Buchstabengebrauch: 309–316.)? Csak remélni tudom, hogy a magam eszközeivel jól adom vissza a Németh-féle kutatások szintézisét. A szerző ebben a részben két maximát idéz, olyanokat, amelyek a 16. század első felének betűhasználatára (Buchstabenverwendung) vonatkoztak. Az első maxima (alapelv) szerint azonos szavakat azonos módon kell írni. A második pedig arról rendelkezik, hogy azonos hangokra ill. azonos pozícióban lévő hangokra azonos betűket ill. betűrendet kell használni. Ezek persze tendenciaként érvényesültek, aminek következtében a nyelvtörténet már egy harmadik maximát is felismerni vél. Az egyik korai, soproni jegyző 1514-ben a mai német nyelvhasználat /i:/ betűjét az egyik jegyzőkönyvi forrásban <ye> formában írta, de pl. *dy*, *dyser* szavakban következetesen <y> változatban. Németh János következetes aprólékossággal vette leltárba a szóhoz kötött és a szöveg írójára jellemző írásmódot.

Aki már dolgozott német nyelvű forrásokkal, az tudja, hogy milyen jelentősége van példának okáért a szövegkiadásokban a mindenkori hangjelöléseknek. Meg sem kísérelm ehelyütt, hogy a példákat folytassam. Pedig

a szerző ezt tette a 17. és a 18. századi soproni betűhasználat esetében is. Ő ugyanis nem tehetett mást, ha törvény-szerűségeket akart megállapítani. Ennek során mutatta ki, hogy az első és a második maxima közti hierarchiának (nevezetesen, hogy a második betűhasználati alapelv alá volt rendelve az elsőnek) miként alakult az érvényessége a 17. század első felében, továbbá hogy miként éledt újjá ez a hierarchia a 18. században. Jellemző például, hogy a 19–20. század fordulóján tartott helyesírási konferenciák a mai német nyelvhasználat <t> betűhasználatát miként normalizálták a <th> írásmód helyett.

Mindez csupán egy csipetnyi só ahhoz a hatalmas fűszerkészlethez, amit Németh János a 16–18. századi hangjelölések nyelvi kiegyenlítődésének folyamatvizsgálatában bemutatott. A módszer, ahogy ezt végrehajtotta, egyszerre bonyolult és átlátható. Bonyolult, mert ki kellett találnia azt a módot, hogy a miként vethesse össze a négy vizsgált korszak vagy ciklus (1510–1540, 1610–1640, 1720–1750, 1770–1800) betűhasználatát a mai német fonémákkal (hangokkal) és grafémákkal (betűkkel). A mai német nyelv fonémáinak száma csaknem negyven, érthető, hogy a grafémáké ennél sokkal több. A forrásokban használt betűjelölések pedig ennek megfelelően tovább sokasodnak. Ennek megértéséhez érdemes fellapozni az egyes korszakokhoz tervezett táblázatokat (Buchstabengebrauch. 168., 213., 257., 300.). Minthogy eleve le kell mondanunk ezek részletezéséről, okosabbnak tűnik példát hozni a követett módszerre.

Vegyünk példának okáért a /k/ hang ma normának tekintett <k> illetve <ck> hangjelöléseit, grafémáit. A /k/ hangnak az első, középkori ciklusban ötféle: <k>, <ck>, <c>, <gk(h)>, <ck(h)> betűhasználat forduló elő. A <ck> normának négy, nevezetesen <ck>, <ckh>, <gk> és <gkh>. (Buchstabengebrauch. 168.) Jelölésük attól is függött, hogy szókezdő pozícióban voltak-e pl. *kayserlich*, *clarlich* avagy belső szótagban ill. szóvégi helyzetbe pl. *merklich*, *furstreken* (Buchstabengebrauch: 146–148.). A szerző kidolgozta a hangjelölések elveit is (Buchstabengebrauch. 121–122.), amely szerint követni lehet, hogy az adott korszak betűhasználatát mely forrásokban fordul el, továbbá, hogy ki volt a forrás soproni kancelláriai írója (pl. jegyző, ismeretlen írók). Így utal a betű vagy betűcsoportok forráshelyére is, hiszen azok ismételt leírására nincs hely. Ennek a CD-n is utána lehet keresni. A /k/ hang kilenc középkori betűvariánsának ilyen tömörített felsorolására is csaknem három teljes publikációs oldalra volt szüksége. Egyetlen hang, két mai német betűjelöléséhez felsorolt középkori változatairól és azok forráshelyéről van tehát itt szó (pl. <gkh>: kizárólag <gkh>: fordul elő a 14 (2), 20 (2), 29 (2), a 40 (8) sz. forrásokban [Buchstabengebrauch: 147.]). A recenzornak magának is igen figyelni kellett, hogy ebben a leegyszerűsített fejezetben ne vétessen hibát. Elképzelhető, hogy mennyi következetes fegyelemre volt a szerzőnek arra szüksége, hogy betartsa a nyelvtörténeti és a maga által kidolgozott elvek mindenre kiterjedő, unos-untalan ismétlődő részleteit. A forrásokban talált kivételekkel együtt, amit persze itt ki is írt pl. *kchummenn* (Buchstabengebrauch. 146.). Pedig ezeket a változatokat minden esetben és minden korszakban össze kellett gyűjteni, csoportosítani kellett, el is kellett különíteni, és meg kellett adni a rövidített forráshelyét. Ez az oka annak, hogy a mű ismertetése úgyszólván lehetetlen. Ilyen értelemben egy szótárat sem lehet ismertetni, ha csak nem az elveit és módszereit vesszük számba.

A /k/ hang betűhasználati karrierje a 18. század végéig látványos utat futott be. 1610–1640-re már csak öt variánsa maradt életben, 1720–1750 között négy graféma, de ez az 1770–1800 közti periódusban már nem is változott. Meg is jegyezte a szerző, hogy a betűhasználatot illeti, „a 18. század első és második fele közt nem is következtek be átfogó változások” (Buchstabengebrauch. 300.).

Ebből az egyetlen példából könnyen belátható, hogy önmagában a forráspéldák kigyűjtése, leíró jellegű számbavétele, forráshelyének megjelölése is hatalmas analízist jelentett. Ezt végigkövetni csaknem negyven hangra (a négy korszakra vetítve ennek négyszeresére), hangonként általában kétféle (esetenként három) normatív betűátírására, illetve ezek közép-, korai újkori és újkori variánsaira, megismételhetetlen teljesítmény. És még nem szóltunk a nyelvszintekről, a városi kancelláriai és céhes anyag közti nyelvhasználatról, a graféma- és morfémahasználatról, a szisztematikus és genetikus irrattani jellemzők alapján elkülöníthető források kezeléséről. Azaz arról, hogy mi következik nyelvileg az írást keletkeztetők alá- és fölérendeltségi viszonyából, képzettségéből, funkciójából (igazgatás, igazságszolgáltatás, státútum, országrendiségi értekezés, stb.) és az iratok (források) eredetjellegéből (eredeti, másolat stb.). Megannyi befolyásoló tényező, hogy csak párat említsünk.

Németh János kitűnően oldotta meg a feladat, járatlan útból járt utat csinált azoknak, akik a soproni kutatást szeretnék követni. Ez a munka rendkívül fontos hozzájárulás ahhoz, hogy igazolva lássuk egy jelentős nyugat-magyarországi város kancelláriája és céhei betűhasználatában a nyelvi kiegyenlítődést. Azt, hogy miként következik be a dél-német „Hochsprache” írásbeliségében a közép- és északnémet hatás, így a gottsched-i nyelvtan adaptációja, vagy a szótári kiegyenlítődés. Mikor adta fel és abból mennyit a helyi német kancelláriai írásbeliség az addig követett mintáit. Sopron ugyanis ehhez a délnémet, bajor-osztrák nyelvi hagyományhoz kötődött. A három évszázad soproni korpuszainak betűhasználati vizsgálata ennek a nagy általános folyamatnak a részei.

Sopron rendkívüli forrásadottsága számos kutatási ágat vonzott már magához. Így a német nyelvtörténetet is. Németh János ezt a gazdag tudománytörténeti hagyományt gazdagította rendkívüli erudícióval. Csak az elismerés hangján szólhatunk Ewa Drewnowska-Vargáné és Bassola Péter kiadóknak, kiváltképpen a doktori iskola és disszertáció témavezetőinek. Ezzel az első kötettel igen magasra tették a lécet, de a szegedi műhely ismeretében ez szinte kötelező erejű is volt. Egyszerre lett gazdagabb azonban Sopron városa is, de a hazai és a nemzetközi germanisztika nyelvészeti ága is.

NÉMA SÁNDOR

Horváth Győző: Páli.

Páli, 2010.

Páli Község Önkormányzata, 2010.

248 pp.

A helytörténetírás 1990 utáni reneszánszának egy újabb példáját ismerhetjük meg Horváth Győző Páli című könyvében. A helytörténet, a történelem lokális változata, lehetővé teszi a kisebb közösségek, ez esetben Páli történelmének összefoglalását, az itt lakóknak a róluk, nekik és az elszármazottaknak szóló monográfia elkészítését. E műfaj lehetővé teszi a történelem után kevésbé érdeklődőnek is, hogy mint az előbb említett közösség tagja, mégiscsak Klió bűvkörébe kerüljön.

Horváth Győző legújabb munkáját, Páli község történetét lapozgatva, óhatatlanul felmerül a Szerző műveinek hosszú sora. A felsorolást kezdetül akár az elsőkkel, az 1974-ben megjelent „Fejezetek Farád múltjából és jelenéből”, és az ugyanakkor kiadott „Rábaközi gyermekjátékok” című munkákkal. A teljesség igénye nélkül megemlítjük még továbbá a „Szülőföldünk Vica. Szemelvények Vica község történetéből és népeletéből” címmel 1989-ben Csornán kiadott, vagy a néprajzi területről a „Lucanaptól Pünkösdig. Rábaközi népszokások” című 1991-ben publikált könyveket, avagy a népzene területéről Győrött 2002-ben megjelentetett „Daloló muzsikáló Rábaköz. Rábaköz népzenei hagyományairól” című CD-ROM-ot. E felsorolás is jelzi a szerző évtizedes elkötelezettségét a honismereti, helytörténeti, néprajzi, népzenei kutatással. Legújabb kötetében ugyancsak e területekről kapunk átfogó feldolgozást, ismertetést Páli községről, kezdve a természeti viszonyokkal, a régészettel, folytatva a történeti áttekintéssel és zárva a néprajzi fejezettel.

Természetesen Horváth Győző, lévén Vica szülőtte, gyermekkorában ismerkedett meg a Rábaközrel és a településsel, mikor a páli erdőből hozták az Űrnapi sátorhoz a gyertyán-ágakat. Tíz évvel később már népzenei gyűjtést végzett a faluban és munkája eredményességét dicséri, hogy az ekkor rögzített dalok közül több is bekerült a daloskönyvekbe.

Az itt ismertetett kötet elkészítéséhez alapos kutatást végzett a szerző Győr-Ménfőcsanak Megye Soproni-, valamint a Győri Egyházmegyei, és a Premontrei Rend csornai Levéltárában. Könyvébe beépítette az elődök munkáit, így Felber János egykori páli plébános „A páli templom és plébánia története” című, 1908-ban megjelent munkáját. Nem feledkezett meg Póczik Vilmos tanár úr, Eöry Ferenc iskolaigazgató és Németh Sándor tanító, valamint a község vezetői közül Konczos Imre Népfőnök elnök, Gáncs Antal VB titkár és Horváth Ferenc VB elnök régebbi, még az 1960-as években végzett kutatásairól sem.

A több mint egy évszázada megkezdett községtörténeti kutatómunkát koronázta meg Horváth Győző 2010-ben megjelent monográfiája. A 248 oldalas kötetből már első ránézésre látszik, ízléses munka. Képei, térképei jó minőségűek, szinkronban vannak a szöveggel. Így például megfelelő helyre kerültek a természeti részben az erdészt, s a humort sem nélkülöző vadőrt ábrázoló felvételek. A kötet Póczik András polgármester ajánló szavaival indul, amit a

szerző bevezetője követ. Az említett két részen kívül, négy fő fejezetre tagolódik a monográfia.

Az első fejezetben megismerkedhetünk Páli földrajzi helyzetével és névhasználatával. E részben olyan érdekességet is megtudhatunk, hogy a ma is létező Linkó-ér, amelynek a nép nyelvén Keszeg-ér a megnevezése, vízfolyást és „vízállást” is jelöl. Páliban ez utóbbi értelemben használják, így a vízjárta, vízmosásos mélyedéseket értik rajta. A másodikban „Amit az eke a földből kiforgat” címmel áttekinti a régészeti lelőhelyeket, leleteket. A harmadik nagyobb egység a „Fejezetek Páli írásos történetéből” című, amely maga is 27 alfejezetre tagolódik. Ebben a szerző a kezdetektől napjainkig dolgozza fel a falu történetét. Talán érdemes lett volna „Az alapítás” című alfejezetnél még a címben megjegyezni, hogy nem a település létrehozásáról, hanem egyik birtokosa, a pápóci prépostság létrejöttéről van ebben szó. Az eligazodást segítette volna, ha a 27 alfejezet 154 oldalát, kronológiai alapon, középegységekre tagolja. A negyedik főrész a néprajzi fejezet, amely hét alfejezetre tagolódik. Az utolsó részben megismerkedhetünk a Páli származású közéleti személyekkel és alkotókkal, s a felhasznált irodalommal.

A munka alaposságát dicséri a szerző gazdag szakirodalmi ismerete, legyen szó régészetről, török kultúráról, 1848–1849-ről vagy néprajzról. Így a régészeti fejezetben *Bella Lajos, Csatai Endre* munkáit ugyanúgy feldolgozta, mint *Takács Károly* 2005-ös örökségvédelmi tanulmányát. Természetes, ez az alaposság minden fő fejezetre érvényes megállapítás, sőt ezt hangsúlyozza még, hogy Horváth Győző áttekintette a környező településekről eddig megjelent monográfiákat is.

A történeti részben megtudhatjuk, hogy kezdetben – az 1325-ös oklevél tanúsága szerint – két Páli volt, és Kispáliiban Szent Demeter tiszteletére emelt templom állt. A lakosság állatait a ma már a község határát képező Bándhegyen legeltette. Ugyancsak a határ részét képezi az eredetileg önálló, de ma már Dág pusztának nevezett rész is. 1505-ben a páli jobbágyok egyik, Bándhegyen elkövetett hatalmaskodása (más veteményesében tartott marha-legeltetési konfliktus) ügyében Vághy György „előülése” alatt Sopron vármegye Németiben (ma Sopronnémeti) tartott törvényszéket. Ez volt a rábaközi sedria, mivel Sopron vármegye a 17. századig két helyen is tartott megye-gyűlést és törvényszéket.

A néprajzi fejezet hét részre tagolódik. Itt kapott helyet a népesedéről szóló rész. A település lélekszáma 1787-ben 967 fő, legtöbben, 1405-en 1890-ben éltek itt. Ettől az időponttól folyamatosan csökkent a lakosság, 1941-ben 1177 lélekre, majd egy rövid emelkedő időszak után 1970-re 788 lakosra. 2005-ben mindösszesen, és ez a megdöbbentő, az 1787. évi lakosság kevesebb, mint felére csökkent a faluban élők száma, 407 főre. Valószínűleg a korfa még tragikusabb képet mutat. Az általános iskolás tanulókat 2007 óta kisbusz szállítja át Szilba. Sajnos, a népességcsökkenés a Rábaköz falvainak túlnyomó többségét sújtja!

Evezzünk vidámabb „vizekre”, a falucsúfolók világába, s idézzünk meg egy Páliról szólót: A páliak keresztbe vitték be a létrát az erdőbe. Ezt akár ostobaságnak is tekinthetnénk, ha nem lett volna meg a frappáns válasz, hogy annyi fát mondhattak a magukénak, amennyi a lajtörja nyomvonalába esett.

A szerző precizítására csak egyetlen adalékot említünk, 77 műre 230-szor hivatkozik, legyen szó *Drinóczy György* csornai premontrei prépost művéről, vagy *Belitzky János*, *Nagy Imre*, *Horváth Zoltán*, *Soós Imre* munkáiról. A tudományos alapossággal készült olvasmányos munka stílusa miatt, a „céhen kívüli” nagyközönségnek, a község lakóinak is szóló olvasmány.

CSEKŐ ERNŐ

Csapody Tamás: Bori munkaszolgálatosok. Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből.

Budapest, Vince Kiadó, 2011.

Az elmúlt év végén jelent meg Csapody Tamás *Bori munkaszolgálatosok. Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből* című kötete. Bár a kötet szorosán vett soproni, illetve az egykori Sopron megye területéhez kötődő vonatkozásokat nem tárgyal, az mégis számot tarthat a *Soproni Szemle* olvasóközönségének érdeklődésére. S nem csupán azért, mert a kötet szerzője soproni származású, hanem azért is, mert a magyar munkaszolgálat, s annak főként 1944–1945-re eső történetében a Dunántúl nyugati része, s benne az egykori Sopron vármegye területe kiemelt szerepet játszott. A német birodalommal határos nyugat-magyarországi megyék területe, mindenekelőtt Sopron, Vas, Győr és Moson, ezt egyrészt az itteni védelmi vonal- és erődítésrendszer építése érdekében idekoncentrált munkaszolgálatos kötelékek, másrészt a további munkaszolgálatos századoknak a birodalom belsejébe történő transzportálása útvonalaként „érdemelte ki”. A munkaszolgálat soproni, illetve az egykori Sopron megyei vonatkozású története igen részletesen feltárt, elsődlegesen Szita Szabolcs munkásságnak köszönhetően.

Az igen jó adatoltság ellenére azonban nem a Sopron megyéhez kötődő munkaszolgálat története ment át a szélesebb köztudatba. Nem kockáztatunk sokat azzal, ha kijelentjük, hogy a munkaszolgálatosok történetén belül a bori munkaszolgálatosok sorsa a legismertebb országszerte. S az nem is elsősorban a roppant nehéz bori munka- és életkörülményeknek, vagy épp a visszavonulás során a Szerbia és Magyarország területét átszelő híres-hírhedt „eröltetett menet”-nek tudható be, hanem mindenekelőtt a 20. század egyik legnagyobb magyar költőjének, Radnóti Miklósnak a tragikus halálával, s személyes – de végeredményben az egész emberiség – kálváriájáról is tudósító megrendítő verseivel hozható összefüggésbe. A *Razglednicák*, a *Hetedik Ecloga* emelték a boriak sorsát, az eröltetett menet történetét széles körben ismertté, legalábbis olyan

mértékben, hogy minden iskolába járó magyar legalább egyszer találkozott, találkozik vele életében.

Mindezekre tekintettel érdeklődéssel vettem kézbe a Szerző munkáját, s kíváncsiságomat további körülmények is fokozták. Többek közt az a nyilvános vita, amely egy-két évvel ezelőtt több orgánumban is folyt, s amelynek apropóját az adta, hogy a Szerző észrevételezte, illetve kifogásolta, miszerint több, 1945 után háborús bűnök miatt halálra ítélt bori keretlegény – köztük feltételezhetően Radnóti gyilkosai – emlékéét a kommunizmus mártírjaként őrzi a nemzeti sírkert (Rákoskeresztúri köztemető, 298. parcella).

A kötet csak részben igazolta előzetes várakozásaimat. De ha maradt is hiányérzet bennem, annak oka nyilván bennem keresendő. Hiszen várakozásaimat első benyomásaim alapozták meg, ti. a kötet elsődleges paraméterei, így mindenekelőtt nagy terjedelme. Amely félrevitt abban az értelemben, hogy a hat és félszáz oldalra rugó terjedelem kapcsán értelemszerűen arra számítottam, hogy a bori munkaszolgálat monográfiáját veszem kézbe. De amint az alcím (*Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből*) is orientál, s ahogy a *Bevezetésben* a Szerző is fogalmaz: „*A kötet tehát nem monográfia, hanem a bori történet egyes 'vonatkozásainak' a teljességre törekvő feldolgozása.*” (23. p.) Több oldallal később viszont azt is megtudjuk, hogy a bori munkaszolgálatról a monográfia is készülöben van (28. p.). Ha a kötettel kapcsolatos előfeltevéseimmel kapcsolatban rögzítettem, hogy Csapody könyve, vaskos terjedelme ellenére vállaltan nem monográfia, akkor hangsúlyosan hangot kell adnom a további meglepetéseknek, amely a recenzeált mű olvasása közben értek. Mindenekelőtt az a módfelett körültekintő, aprólékos és precízen dokumentált kutatás, amely volumenét tekintve – a fő téma kapcsán nyitott számos oldalági, illetve leágázó kutatási irány miatt is – szinte párhát ritkítja. S a részletező, az adatolás tekintetében pedig rendkívül részletes és pontos kifejtés miatt mindez az olvasó számára is nyilvánvalóvá válik.

Csapody Tamás műve többretegű. A mű tartalmául és címéül szolgáló „bori munkaszolgálatosok” történetének feltárása, bemutatása mellett a kötet olvasása közben részletesen kibontakozik előttünk a bori munkaszolgálat kutatásának immár több mint fél évszázadra visszanyúló története, azaz historiográfiája, s harmadik réteggént pedig a Szerző kutatásainak történetébe nyerünk bepillantást. De a mű alapja, a bori munkaszolgálatosok, illetve a munkaszolgálat történetének bemutatása sem egyrétegű. A munkaszolgálatlaltal kapcsolatban 1943 és 1945 közt zajló események feltárása mellett a keretlegények felelősségre vonása is részletes tárgyalásra kerül. Sőt, szintén a Szerző érdeklődésének tárgyát képezik – így például a bori munkaszolgálatosok és túlélők, valamint a keretlegények sorsát, életét illetően – az azt követő évtizedek is, egészen napjainkig.

Összegezhetünk úgy is, hogy a Szerzőt minden érdekli, ami a bori munkaszolgálatlaltal kapcsolatos. A könyvet olvasva az embert olykor elfogja az

érzés, hogy nem is (szak)történeti munkát, hanem nyomozás, felderítő munka történetét, illetve annak hihetetlenül részletes és precíz dokumentációját, beszámolóját tartja a kezében. A Szerző szinte nem ismer lehetlent. Nem csak a bori munkaszolgálatról, s annak különböző aspektusairól megjelent szak-, illetve helytörténeti irodalmat gyűjtötte össze, dolgozta fel roppant alaposan, hanem jelentős mennyiségű kiadatlan, közgyűjteményben illetve magánszemélyek tulajdonában lévő naplót, visszaemlékezést, feljegyzést, illetve egyéb narratív forrást kutatott fel. A hét évre nyúló kutatás során emellett értelemszerűen kiterjedt mélyfúrásokat végzett a magyarországi levéltárakban, közgyűjteményekben, egyéb archívumokban. A Szerző a szerbiai, németországi, illetve izraeli levéltárakban, archívumokban, kéziratárakban szintén személyesen kutatott. De kutatásai során az osztrák, román, illetve egyesült államokbeli levéltárak, vagy épp külföldi országok bevándorlási hivatalai, valamint helyhatósági hivatalok anyagaira is támaszkodott, illetve azok munkatársainak segítségét is bátran igénybe vette. Csapody Tamás elhivatottságát, kiapadhatatlan energiáit szemlélteti, hogy több mint száz bori túlélővel sikerült a kapcsolatot felvennie. Ezek közül 67 fővel sikerült személyesen is találkoznia, hat országban. További ötven fővel telefonon, postai illetve elektronikus levélben vette fel a kapcsolatot (25. p.). Emellett összességében több hónapot töltött Bor és környékének, illetve az erőltetett menet szerbiai, vajdasági, illetve magyarországi színhelyeinek bejárásával. Ez elsősorban a korabeli helyszínek, illetve események rekonstrukciójához volt fontos a Szerző számára, de egyúttal az esetleges adatközlők felkutatása, illetve a helyi emlékezet feltárása szempontjából sem volt érdektelen.

Csapody Tamás könyve több, illetve más, mint egy „hagyományos” történeti munka. Feltétlenül több annál abban az értelemben is, miszerint igen komoly személyes indíttatásból, elkötelezettségből született. A Szerző a hadkötelezettséget ellenzők egyik hazai élharcosaként is ismert, aki az 1980-as évek végén maga is megtagadta a fegyveres katonai szolgálatot. Ez irányú meggyőződése vezette Csapodyt a fegyverhasználatot, így katonai szolgálatot is tagadó kisegyházak, így a szombatisták, nazarénusok, illetve Jehova tanúi történetének tanulmányozásához, kutatásához. A fegyverhasználatot tagadó hitelveikhez való ragaszkodásukból fakadó megpróbáltatásaik iránti érdeklődés pedig idővel a második világháborúhoz, s azon is belül a bori munkaszolgálatához, annak kutatásához vezetett.

A Bor környéki bányákba 1943 júliusában, illetve egy évvel később, 1944 derekán két lépcsőben három-háromezer, összesen hatezer magyar munkaszolgálatos került. Döntő részük zsidó, illetve annak nyilvánított személyekből állt, de az első, 1943. évi kontingens részeként ún. „jehovás”, vagy „szektás” század is került Borba. A 801. számú különleges musz-os századot 18 főnyi szombatista, kilenc nazarénus vallású, illetve 160–180 főnyi Jehova tanúja

alkotta. Őket különböző börtönökből összpontosították Jászberénybe, s onnan történt Borba szállításuk.

A kiségyházak szolgálatmegtagadás miatt Borba került munkaszolgálatos századának sorsát azonban könyvében nem kezeli kiemeltként a Szerző. Igaz, emberveszteségük közel sem volt olyan mérvű, mint a zsidó munkaszolgálatos századoké. Mint bevezetőmben írtam, a kötet vállaltan nem monográfia, hanem „a bori történet egyes 'vonatkozásainak' teljességre törekvő feldolgozása”. Ugyanakkor a részben eltérő megközelítésű – részben különálló tanulmányokként is megálló – főfejezetek kronologikus sorrendben szerepelnek a kötetben. Ez több szempontból is hasznos az olvasó számára. Egyrészt kronologikusan haladva, értelemszerűen időrendben kerül kifejtésre a kötet tartalma. Másrészt, azáltal, hogy ugyan a Szerző a bori munkaszolgálat egy-egy vonatkozására, specifikumára fókuszál, ezekhez kapcsolódva a bori munkaszolgálat (esemény)történetének fő vonulata is tárgyalásra, bemutatásra kerül. Így például a kötet első nagyobb különálló részét alkotó *Orvosok és orvoslás Borban* (37–114. p.) c. fejezetében a címben megadott téma részletes bemutatása mellett megismerhetjük a bori lágerrendszer részletes felépítését, az egyes táborokat, az ott lévő élet- illetve higiénés körülményeket, valamint a lágerélet mindennapi nyomorúságát, a fogva tartás viszonyait.

A következő, *Justus Pál bori munkaszolgálata* (115–140. p.) c. fejezetben a neves szociáldemokrata politikus bori munkaszolgálatának, megmenekülésének története mellett olvashatunk az 1944 szeptemberében második lépcsőben hazaindított mintegy 2000 munkaszolgálatos sorsáról. A szovjet előrenyomulás miatt Bor és környékének kiürítésekor visszavonulásra vezényelt közel 6000 fős bori magyar munkaszolgálatos kontingens két lépcsőben, azaz eltérő időpontban indult útnak, s ennek következtében gyökeresen eltérő sors jutott osztályrészüül. Az első, közel 3600 főre tehető csoport szeptember 17-én indult, a második pedig két héttel később, szeptember 29-én. Az előbbieknél jóval később elindítottakat az a szerencse érte, hogy már másnap, szeptember 30-án felszabadították őket a partizánok. A felszabadult munkaszolgálatosok egy része, illetve az orvosok döntő része beállt a partizánok közé, míg a többség Arad és Temesvár irányába kereste a számára már biztonságot adó területeket. Így tett Justus is, aki Halász Jenő és Mária Béla költőkkel, illetve Szalai Sándor filozófussal együtt Temesváron talált oltalmat. Itt mindannyian a Méliusz József szerkesztette helyi *Déli Napló*, majd novemberétől *Szabad Szó* munkatársai lettek. E munkásságuk annyiban is jelentős, hogy általuk került először nyomtatásba több Radnóti vers, valamint adtak hírt elsőként a bori munkaszolgálatosokkal kapcsolatos hírekről, így például – többször túlélők beszámolóí alapján – az erőltetett menetre kényszerített első lépcső szerbiai, vajdasági megpróbáltatásiról. A szerencsés sorsú második csoport sorsával gyakorlatilag e fejezet végéig foglalkozik a kötet, a könyv hátralévő több mint 450 oldala az első lépcsőben indított

munkaszolgálatosok kálváriáját követi nyomon. Ennek részeként a Szerző kitüntetett figyelmet fordít az előbb Magyarországra, majd a Német Birodalomba történő visszavonulásukon őket kísérő, őrző bori keret tevékenységének, szerepének, illetve felelősségre vonásának beható vizsgálatára is.

A kötet kronologikus tárgyalásában ugyan kisebb törést okoz, hogy az első lépcső tragikus sorsának, illetve visszavonulásának részletes ismertetését közvetlenül megelőzi – s a bori keret felelősségre vonásának kötet végén történő tárgyalásától elkülönítve – a boriak parancsnokának, Marányi Edének szánt rész. (*Marányi Ede, a bori táborcsoport főparancsnoka*, 141–183. p.) Ugyanakkor e szerkesztési megoldást nem csak az igazolja, hogy Marányi 1943–1944 fordulójától a bori munkaszolgálatos kontingens parancsnoka volt, és a honvédelmi minisztérium 1944 októberében továbbiakban is őt bízta meg a bori maradék Szentkirályszabadján történő újbóli munkaszázadokba szervezésével, hanem az is, hogy társaitól eltérően ő elkerülte a háború utáni felelősségre vonást. E fejezetben egyrészt egy összefogott pályaképet kapunk a boriak hírhedt parancsnokáról, másrészt a Szerző felfedi a titkot Marányi második világháború utáni titokzatos életéről. Így megtudjuk, hogy Marányi Fehér Antalként élt kettős életet, illetve bujkált, nem is olyan messze hazánktól, előbb Ausztriában, majd 1956-tól az NSZK-ban. Az 1985-ben elhunyt Marányi Edét Fehér Antal néven temették el a bermatingeni temetőben, de végrendeletében foglaltaknak eleget téve sírkövén ma már valódi neve (Marányi Ede) és valós születési és halálozási adatai szerepelnek.

Csapody Tamás ugyanakkor az előbbiekhöz hasonló tényszerű adatokkal már nem tud választ adni arra az általa megfogalmazott kérdésre, hogy miként úszhatta meg negyven éven keresztül a felelősségre vonást Bor magyar parancsnoka, miként nem bukkantak a magyar rendvédelmi hatóságok és titkosszolgálatok ez idő alatt a nyomára. Ugyanis Marányi ellen 1945 után folyamatba tett nyomozás, illetve népbírói eljárás idővel elévült, s 1962-ben megszüntették. Pedig amint a Szerző kiemeli, az 1945 után tett tanúvallomásokban, vagy felvett DEGOB-jegyzőkönyvekben a túlélő munkaszolgálatosok egységesen elítélően, elmarasztalóan nyilatkoznak Marányiról, ami pedig az olyan hírhedt keretlegények, mint a végül háborús bűnök miatt halálra ítélt Tóth András hadapród őrmester esetében sem volt jellemző. A Szerző feltételezése szerint Marányi sikeres bujkálásában, illetve abban, hogy elkerülte a felelősségre vonást, az játszhatott szerepet, hogy a háború után, miután a nyomára bukkantak, a magyar katonai elhárítás beszervezte.

A Marányi Edével foglalkozó részt követően már csak a Borból elsőként indított első csoport sorsával foglalkozik a kötet. Az eddig ismertetett után következő három fejezetben változik a megközelítés optikája, az eddig is gazdagon adatolt kifejtés még részletesebbé válik. A már említett *A bori menet a Dunántúlon* (185–359. p.) című, és az azt követő *A bori keret felelősségre vonása* (361–

457. p.) és *Az abdai exhumálás* (459–552. p.) c. fejezetekre azonban nem csupán a minuciózus pontosságra törekvés jellemző, hanem az, hogy egyre inkább Radnóti Miklós sorsa, tragédiája kerül a tárgyalás középpontjába. S ezzel együtt a Szerző kiemelt figyelmet szentel a Radnóti sorsa és halála körül fokozatosan képződő mítosz, illetve a történesek tényszerű számbavételére törekvő, tudományos alappal is bíró „Radnóti-kánon” kialakulása folyamatának.

Ez a Radnótira fókuszálás az előbb említetteknel kevésbé hangsúlyos a kötet legnagyobb egységét képező *A bori menet a Dunántúlon* c. fejezetre. Ugyan Radnóti sorsának nyomon követése e részben is fontos, illetve központi helyet foglal el (227–284. p.), egészen az abdai tömeggyilkosság tárgyalásáig, a Szerző a bori csoport történetét Újvidék és Szentkirályszabadja, valamint Abda és Zurány (Zurndorf, Au.) közötti szakaszokon is nyomon követi. Itt a boriak újvidéki, illetve mohácsi, valamint bajai átvonulásáról, állomásozásáról, elhelyezéséről olvashatunk részletesen. A menet szerbiai, azaz Bor és Újvidék közti szakaszáról – igazodván a fejezet címéhez – viszont semmit. Ez feltehetően a készülő monográfia tárgyát képezi majd. Ahogy minden bizonytalansággal szintén ott olvashatunk majd a kötetben csak röviden ismertetett cservenkai mészárlás részleteiről is. A könyvből így is megtudjuk, hogy a Borból egészen idáig a magyar katonai keret felügyelete alatt visszavonuló munkaszolgálatosokat a németek nyomására itt adták át a németeknek. Azok október 7-én éjszaka kb. 700–1000 bori zsidót a helyi téglagyárban megöltek, míg a megmaradó munkaszolgálatosokat Zomborba kísérték. A Jehovás század sorsa Cservenkán időlegesen elvált a többiekétől, ők a magyar keret felügyelete alatt meneteltek Zomborba, ahonnan Kiskunhalason át vonattal kerültek Szentkirályszabadjára. Zomborból német kíséret mellett a boriak egyik fele – továbbra is gyalog – Mohácsra, míg a másik Bajára menetelt. Itt őket a németek átadták a magyar katonaságnak. Elmondható, hogy a menet az ezidáig tartó szakaszon, talán a rendezetlenebb visszavonulásának és a front közelségének betudhatóan nagyobb veszteségeket szenvedett, mint amit később a magyarországi szakaszon érte. Kísérőik itt jóval nagyobb számban gyilkolták le a főként beteg, rossz állapotban lévő boriakat, igaz viszont, hogy azoknak is több lehetőségük nyílt a szökésre. Így menekült meg például Újvidéken többek közt Spira György később elismert történész. De a visszavonulás korábbi, Belgrád környéki szakaszán szöktették meg szerbiai hittársaik a szombatista musz-osokat is.

A könyv ezen fejezetei is megerősítik az olvasót abban, hogy a sorsnak, vagy épp a merő véletlennek mekkora szerepe lehetett a túlélésben. Így például az is sokat számított, hogy valaki Zomborban a Mohácsra vagy Bajára menetelő csoportba került. A Bajára kerültek jobb elhelyezésben részesültek a Duna-parti városban, s nem is kellett dolgozniuk, ami a legyengült és még sok megpróbáltatás előtt álló emberek számára fontos körülmény lehetett. Ráadásul Szentkirályszabadján is alapvetően a korábban Bajára került csoport tagjait

osztották abba ez első három századba, amelyek a Hegyeshalomig tartó dunántúli menetben kevesebb emberveszteséget szenvedtek el, mint a másik három század. Maga Radnóti a mohácsi, illetve később Szentkirályszabadján, a jóval durvább, embertelenebb bánásmódot elszenvedni kénytelen csoportba került.

Radnóti Miklós sorsának középpontba állítása a tekintetben is indokolható, hogy Bor magyar vonatkozásainak, illetve a boriak sorsának kutatásához oly sokszor Radnóti tragikus sorsa szolgáltatta a motivációt. S ez hatásában olykor még a történet- és irodalomtudomány határain is túllépett. Ugyanis Tolnai Gábor irodalomtörténész és Kőszegi Ábel 1960-as években egymástól is külön folytatott kutatásai hatására a korabeli Belügyminisztérium szigorúan titkos nyomozást végzett 1967–1977 közt. A számos fontos részadattal szolgáló „Abdai gyilkosok” fedőnevű akta (lelőhelye: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) anyagára értelemszerűen a Szerző is bátran támaszkodott, amint a bori keret 1945 utáni felelősségre vonását célzó népbírói perek aktáira is, amelyek az eljáró bíróság székhelye szerint több közlevéltárban lelhetők fel. A kötet további számos levéltári forrásanyaga közül még kettőt emelnék ki: az egyik az úgynevezett DEGOB-jegyzőkönyvek, amelyeket 1945–1946-ban a holocaust ötezer túlélője mondott jegyzőkönyvbe a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság szervezeti keretei között. E jegyzőkönyvek jelenleg a Holokauszt Dokumentációs Központ őrizetében vannak. A másikat a bori túlélők körében 1960-as évek elején végzett szociológiai kutatás eredményei jelentik, amely 402 személy dosszióját tartalmazza. Ennek mai lelőhelye a MAESZ Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága archívumában található.

E kis kitérő után Tolnai Gáborra és Kőszegi Ábelre visszatérve ki kell emelni, hogy ők voltak Radnóti tragikus sorsának első igazán elhivatott kutatói, akik tanúkat kutattak fel, illetve egyaránt bejárták a bori munkaszolgálatosok útvonalát. De ezen utóbbi, tudományos célzatú kutatást évtizedekkel korábban megelőzte egy másik – igaz, ekkor még Radnóti életben maradásában reménykedő – kutatás, amely a költő megtalálását célozta, és amelyet Gyarmati Fanni, Radnóti neje, illetve Ortutay Gyula, a költő barátja folytatott. Az ekkor még kisgazda politikus Ortutay a Magyar Rádió és a Magyar Távírási Iroda elnökeként is rendelkezésre álló kapcsolati rendszerét is mozgósította, de kutatása végeredményben eredménytelen maradt. Erről Csapody Tamás könyve 498–520. oldalán részletesen is beszámol. Itt megtudjuk azt is, hogy a költő tragikus sorsáról, haláláról barátai és özvegye – aki nemrég ünnepelte századik születésnapját – majd’ két évvel Radnóti halálát követően egy hírlapi tudósításból értesültek. Az *Új Élet* 1946. augusztus 1. száma adott hírt a győri exhumálásról, s a 22. exhumált holttest azonosításáról.

A Radnóti személyével kapcsolatos kimerítő részletességű fejezeteket olvasva óhatatlanul felmerülhet egy soproniban, hogy milyen jó lenne, ha a Balfon

elhunytt hasonlóan tragikus sorsú neves magyar írók, költők, így mindenekelőtt Szerb Antal és Sárközi György utolsó napjairól, heteiről is – a lehetőségek szerint – közel hasonló alaposágú és precizitású könyv születne. Csapody Tamás műve ugyanakkor nem „csak” alapos és precíz, hanem további erényei közé tartozik, hogy nem dramatizál, kifejtésében kimért és tárgyilagos. Talán egyfajta tudatos ellensúlyozása ez annak, hogy a téma, amelyről ír, szívszorító. Hiszen nem csupán az egykorú polgári lakosság, hanem a többi zsidó munkaszolgálatos század, de még az azokat őrző katonai egységek szemében is különleges helyet foglaltak el az embertelen megpróbáltatások során átesett, híres-hírhedt „boriak”. A Szerbia déli részén található Borból első lépcsőben elindított 3600 munkaszolgálatosból a hetekkel későbbi, Szentkirályszabadján történt újbóli munkaszázadokba szervezés idejére csupán 1600–1650 fő maradt életben. Hegyeshalomnál a Szerző szerint mintegy 1380 bori munkaszolgálatost adtak át a németeknek (305. p.). A Jugoszlávia déli részéről a magyar-osztrák határig eső mintegy 800 km-es utat – egy kisebb szakasztól eltekintve – gyalog és általában étlen, szomjan megtevő boriak látványáról egy szintén Mosonmagyaróvárra vezényelt zsidó munkaszázad tagja így számolt be:

„Egyszerre nagy sürgés-forgás támad, katonák jönnek-mennek, körülnéznek, majd elmennek, érdeklődünk, hogy miről van szó, mondják jönnek a boriak, az úgynevezett első lépcső. És jöttek... négyes sorokban, borzalmas állapotban, mint a csontváz brigád. (...) Az 1200 emberből talán háromnak volt cipőnek nevezhető valami a lábán, a többi mezítláb, se sapka, se csomag. Dűlőutakon hozták őket, hogy a lakosság ne lássa (...) Nem messze haladtak át az udvaron és integettek, hogy éhesek, erre mi elővettük az összes kenyeret, ami nálunk volt a hátizsákban és kiraktuk az útra, ahol jöttek, erre vagy 30-an kirohantak az addig fegyelmezett sorból és egymást ütve és harapva harcoltak a kenyérér [sic!], most tudtuk, hogy mire kell a furkósbot. A katonák agyba-főbe verték őket. És amikor a mi őrzetőnk megkérdezte, hogy miért ütök úgy őket, azt felelték, hogy ha nem választanák szét őket, megölnék egymást. De ha mi még egyszer próbálunk valamit adni, agyonlőnek bennünket.”

A gondosan szerkesztett kötet főszerzőjét száz oldal feletti összterjedelmű jegyzetapparátus, irodalomjegyzék (553–575.), számos térkép-illusztráció, illetve annotált képmelléklet (584–588. oldal között) egészíti ki. A könyv végén található további mellékletekből még a névmutatót (601–647) emelem ki, mely közel sem szokványos, hiszen abban a Szerző a könyvében előforduló valamennyi személy legfontosabb életrajzi adatai megadására törekedett. Az esztétikus kiállítású, keménykötésű kötet a Vince Kiadó munkáját dicséri.

ÁLDOZÓ ISTVÁN

Szalay Balázs: Csorna 1956-
ban

[Győr], 2012. (Kisalföldi Szemle;
IV/2.) 160 pp.

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatóságának támogatásával megjelentette Szalay Balázsnak az 1956-os forradalom csornai eseményeit feldolgozó, kismonográfia terjedelmű tanulmányát. A közvélemény, de még a történettudomány részéről is sokáig tartotta magát az a sztereotípiára, hogy 56 évvel ezelőtt a legfontosabb események a fővárosban és néhány vidéki nagyvárosban zajlottak, a kisvárosok és falvak viszont éltek mindennapi életüket. A rendszerváltozást követő időszakban, különösen a forradalom kitörésének negyvenedik és ötvenedik évfordulóján számos 1956-ról írt tanulmány jelent meg, ezek azonban kevés kivételtől eltekintve az országos, a fővárosi és a nagyvárosi történésekre fókuszáltak. A csornai II. Rákóczi Ferenc Katolikus Közoktatási Központ jeles történelemtanára munkájában szülővárosa, az 1956-ban még nagyközségi rangú Csorna akkori hőseinek állít méltó emléket. A szerző hosszas, alapos kutatómunkát követően elkészített tanulmánya hiánypótló műnek tekinthető, mivel a csornai 1956-os eseményekkel ilyen terjedelemben eddig még nem foglalkoztak.

A mű bevezető részében a szerző ismerteti azokat az országos és helyi eseményeket, amelyek a forradalom kirobbanásához vezettek. Csornán, ahol a lakosság zöme az 1950-es években még mezőgazdaságból élt, érthető módon a kollektivizálási kísérletek, valamint a középparasztságot és a módosabb gazdákat érintő beszolgáltatási kötelezettségek váltották ki a legnagyobb indulatot. A helyi értelmiség a könyvtárban tartott rendezvényeken népszerű, országosan ismert előadóktól hallhatott a reformprogram szükségességéről. A nagyközség helyi pártszerve által elkövetett túlkapások esetenként még az országos hatóságok körében is nemtetszést váltottak ki. Szalay Balázs tanulmányából is kiderül, hogy a Rákosi-rendszerben a társadalom szinte valamennyi rétege sérelmet szenvedett országos és helyi szinten egyaránt, ez szükség-szerűen társadalmi robbanáshoz vezetett.

A „Forradalmi napok Csornán” című fejezetben arról olvashatunk, hogy október 26. előtt e községben sem voltak nagyobb megmozdulások, bár a lakosság az átutazóktól és a rádióból már értesült a fővárosban történekről. A tanulmány e részében a szerző kronologikus sorrendben ismerteti a főbb eseményeket. Legnagyobb terjedelemben az október 27-i nagygyűléssel, valamint a november 3-án tartott szembesítéssel foglalkozik. Az előbbi fórumon Csorna forradalmi szerveinek tisztségviselőit választották meg, a november 3-án lezajlott „közmeghallgatáson”

pedig a korábbi MDP vezetőknek kellett magyarázatot adniuk tetteikre. Székely Sándornak, a forradalmi események legendás csornai alakjának köszönhetően a feszült helyzet ellenére nem került sor atrocitásra.

A forradalom kitörését követően a régi közigazgatás vezető beosztású hivatalnokai, valamint a pártvezetők többsége távol maradt munkahelyéről, sőt néhányan lak-helyükről is elmenekültek. Így Csornán is hozzáláttak az új, forradalmi testületek megszervezéséhez. Az államigazgatási feladatokat a helyi Nemzeti Tanács vette át, a rendfenntartás pedig a Nemzetőrségre és a Határőrség maradék alakulataira hárult. Bár Csornán nem voltak nagyobb ipari üzemek, a Munkástanácsok mégis fontos szerepet játszottak a forradalom napjaiban. Az Ifjúsági Forradalmi Bizottság, a katonai tanácsok és a határőrség is tevékenyen részt vettek a forradalom 13 napjának történéseiben. Sok szerző abba a hibába esik, hogy az események részletes tárgyalása mellett nem fordít kellő figyelmet a testületek működésére. Mentségükre szól, hogy az akkori hatóságok működésének forrásai megsemmisültek. Szalay Balázs az *oral history* módszeréhez nyúlva kiemelten foglalkozik a hatóságok működésével.

Csorna 1956-ban járási székhely volt, így az ott zajló események a környező településekre is kihatottak. Ezért a Járási Nemzeti Tanács megszervezése mellett a környező falvak történéseire is utal Szalay Balázs. A forradalmi események irányításában elsősorban az értelmiség vette ki részét. A szerző részletes tájékoztatást ad az iskolákban történtekről, szinte valamennyi forradalomban részt vevő pedagógusról megemlékezik. A nagyközség iskoláinak egykori jeles oktatói közül szerencsére többen is élnek, így az ő visszaemlékezésüket sikerült még időben megörökítenie a könyv írójának.

Az 1956. november 4-i szovjet inváziót követően a nyugati határ menti települést különösen érzékenyen érintette a menekültáradat. A szerző kiemelten foglalkozik a menekülők átmeneti elszállásolásával és a határszakaszra való kísérésével. A közvélekedésben, de az 1956-os forradalom eseményeit tárgyaló tanulmányok egy részében is elterjedt az a nézet, hogy november 4-én véget értek a küzdelmek, a kommunista hatalom újra berendezkedett Magyarországon. Szalay Balázs tanulmányában jól érzékelhető, hogy a magyar nép szabadságharcának leverését követően nem került sor az azonnali restaurációra, a forradalom fő szervei még az év végéig tartották hídfőállásukat. A mű utolsó előtti fejezetében a megtorlásról és a Kádár-rendszer konszolidációjáról olvashatunk, majd a forradalom Csornához köthető áldozatairól is említést tesz Szalay Balázs. A nagyközségben békésen zajlottak az 1956-os események, más városokban azonban csornaiak is áldozatául estek a harci cselekményeknek.

A mű legnagyobb pozitívuma, hogy rendkívül széles forrásbázison nyugszik. A szerző az eddig megjelent tanulmányokat beépítette művébe, s azokra mindenütt korrekten hivatkozik. Szalay Balázs rendkívül széles körű levéltári kutatásokat is végzett. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárában a Magyar Dolgozók Pártjának, valamint a Magyar Szocialista Munkáspárt megyei és járási szerveinek iratanyagát, valamint a Győr-Sopron Megyei Bíróság peres iratait is tanulmányozta, így nagyon sok új ismerettel gazdagítja az érdeklődőket. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában végzett aprólékos kutatómunkának köszönhetően tudjuk nyomon követni a forradalom hőseinek

további életútját. A forradalmi események tevékeny résztvevői voltak a történelmi egyházak, az ő szerepüknek szakszerű feltárásához a Győri Egyházmegyei Levéltárban, valamint a helyi Evangélikus Egyházközség intézményében is kellett kutatnia a szerzőnek. A helyi, a megyei, valamint az országos sajtó a szabadság időszakában a társadalom visszhangját tükrözi, a diktatúrák időszakában viszont a cenzúra működésére is enged következtetni. A szerző a főbb sajtótermékeket átnézte, s azokat be is építette művébe. A forradalomnak voltak olyan eseményei, amelyekkel az újságok nem foglalkoztak és a levéltári forrásokban sem történik rájuk utalás. A történész ilyenkor az események tanúit szólaltatja meg az *oral history* módszerével. Szalay Balázs gondosan ügyelt arra, hogy több, a forradalmi eseményeket tevékenyen átélt személlyel is készítsen interjút, így nem esett a szubjektivitás csapdájába. A kötet bőséges képanyaggal ellátott, szerkezetileg is jól áttekinthető.

A tanulmányt szíves figyelmébe ajánlom a történész szakmának, a helytörténet iránt érdeklődő embereknek, s nem utolsó sorban a forradalom még élő tanúinak.

| Szerkesztőségi kiegészítés

A Soproni Szemle 2012. 3. számában Domonkos Ottó: A soproni evangélikus perselyládájának festménye a 17. század második feléből c. tanulmányához beérkezett Eggenberg hercegnő portréjának másolata. Ez a csehországi Český Krumlov kastélyában (ld. Jiří Zálaha: *Státní zámek Český Krumlov*, Praha, 1991) őrzött magántulajdon. A hivatkozás megjelent Barbara Kaiser: Schloss Eggenberg. Wien: Brandstätter, 2006. c. kötetének 61–63 oldalai között. A színes arckép és a perselyláda képe összehasonlításában kétségtelenné teszi az azonosságot Eggenberg hercegnő személyét illetően. Köszönetet mondunk Dr. Barbara Kaisernek (Eggenberg) az információ megküldéséért.

A közlemény 27. jegyzete helyesen: Han, Paul-Conrad Balthasar: Alte und neu Pannonia. Nürnberg, 1686. 86-87.

Ez alkalommal mondunk köszönetet a Soproni Evangélikus Egyháznak a színes betétlap megjelentetéséhez nyújtott szíves támogatásáért!

E SZÁMUNK SZERZŐI

Áldozó István főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 9002 Győr, Liszt Ferenc u. 13.

Bariska István ny. levéltár-igazgató, MNL Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára, 9730 Kőszeg, Várkör 58.

Csekő Ernő főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82.

Dominkovits Péter igazgató, főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82.

Géra Eleonóra egyetemi adjunktus, ELTE Művelődéstörténeti Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.

- H. Németh István főosztályvezető, főlevéltáros, MNL Magyar Országos Levéltár,
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4.
- Hegedűs Elemér ny. honvéd alezredes, 9400 Sopron, Csengery utca 85.
- Horváth Richárd tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet,
1014 Budapest, Úri u. 53.
- Katona Csaba tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet,
1014 Budapest, Úri u. 53.
- Kövér András tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi
Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30.
- Néma Sándor igazgató, főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri
Levéltára, 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 13.
- Novotny-Török Katalin, gimnáziumi tanár, igazgató-helyettes, Akademisches
Gymnasium Wien; lektor, Universität Wien; 9400 Sopron, Balogh Ádám u.
18.
- Tóth Imre múzeumigazgató, történész, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.
- Turbuly Éva főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára,
9401 Sopron, Pf. 82.
- Vajk Ádám igazgató, főlevéltáros, Győri Egyházmegyei Levéltár, 9012 Győr,
Káptalandomb 5/A.